

**KAHRAMANI KADIN OLAN DESTANLARA BİR ÖRNEK:
HARMANDELİ**

Elifcan KAYA

**Haziran 2020
DENİZLİ**

**KAHRAMANI KADIN OLAN DESTANLARA BİR ÖRNEK:
HARMANDELİ**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Halkbilimi Bilim Dalı**

Elifcan KAYA

Danışman: Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

**Haziran 2020
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmaların yapılması ve bulguların analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Elifcan Kaya

ÖNSÖZ

Bir milletin tüm kültür özelliklerini içinde barındıran, Türk Destanları arasında ayrı ve özel bir yeri olan, Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar yayıldığını bildiğimiz Köroğlu destanının, Harmandeli kolunu çalışmamızda inceleme gayreti gösterdik. Köroğlu'nu tüm mahiyeti ile destan olarak kabul etsek de kollarından bazılarında olduğu gibi Harmandeli'yi de destan ya da hikâye değil bir anlatı olarak ele aldık. Harmandeli anlatısının dönemin sosyal şartlarını ve değişimlerini içinde barındırdığını ve bu sebepten hem yapısal hem olaylar bakımından problematiklerinin bulunduğunu söylemeliyiz.

Tez, anlatıdaki kadınlarla ilgili semboller, buradan da hareketle kadın konumunu değerlendirme imkânı sunan bir çalışmadır. Anlatıda incelenecek olan birincil kahraman bir kadın olan Harmandeli'dir. Türk Dünyası epik destan geleneği çerçevesinde destanlarda kadın eş, anne ya da yardımcı tip olarak statü ve konumunu erkeklerin belirlediği bir durum söz konusudur. İncelediğimiz anlatı bu anlamda farklı bir konumdadır. Köroğlu'nun bir kolu niteliğinde olan yer yer destan özellikleri yer yer hikaye özelliklerini gördüğümüz Harmandeli anlatısı diğer kolların aksine Köroğlu'nu ikincil konuma atmıştır.

Türk Dünyası açısından da önemi açık olan anlatıların incelenmesi, yeni yöntemlerin uygulanması gerekmektedir. Yapılan çalışmaların tezime kaynak olmasını ve bana farklı bakış açıları kazandırmasını şans olarak görmekteyim. Köroğlu kolları arasında Köroğlu kadar önemli gördüğümüz anlatının daha fazla çalışılmasını ve tanınmasını ümit etmekteyim.

Yüksek Lisans eğitimim boyunca yardımlarını, desteklerini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerine hayranlık duyduğum, danışmanım olmasını büyük bir şans olarak gördüğüm saygıdeğer hocam Prof. Dr. Mustafa ARSLAN'A tüm emekleri ve sabırları için şükranlarımı arz ederim. Yüksek Lisans eğitimim süresince görüşlerini esirgemeyen, yol gösterici olan ve eğitim hayatıma değer katan değerli hocam Doç. Dr. Mehmet Surur ÇELEPİ'YE teşekkürlerimi sunarım. Hayatım boyunca bana emek veren ve destekleyen annem, babam ve kız kardeşime teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

KAHARAMANI KADIN OLAN DESTANLARA BİR ÖRNEK:

HARMANDELİ

Kaya, Elifcan

Yüksek Lisans Tezi

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı

Halkbilimi Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

TEMMUZ 2020, IV+177

Çalışmamız, Köroğlu'nun kolu olan Harmandeli ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada ele aldığımız Türkmen varyantı Annagulu Nurmehmet'in yayına hazırladığı "GÖROĞLU-Türkmen Halk Destanı'nın dördüncü cildinden yararlanılmıştır.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde anlatı olarak Harmandeli ve özellikleri ele alınmıştır. Anlatının şekil, içerik, tip, dil ve üslup özellikleri incelenmiştir.

İkinci bölümde kahraman olarak Harmandeli ve özellikleri incelenmiştir. Harmandeli'nin alplık özellikleri, dönem içerisindeki koşullarda alp kadının durumu incelenmiştir. Anlatılarda genel itibariyle erkek kahraman kalıbı incelendiğini görmekteyiz. Biz çalışmamızda kadın kahraman kalıbını ele almaya çalıştık. Harmandeli anlatısındaki kadınlarla ilgili kullanılan olumsuz ifadeleri, sembolik kullanımları tespit ettik. Türk kültür yapısına uymadığını belirttiğimiz söylemlerde, Türkmen anlatı geleneğinin yozlaşmaya maruz kaldığını düşünmek gerekmektedir. Değerli Halk Bilimci Özkul Çobanoğlu'nun da belirttiği üzere "Ulu Türkistan'da gerek Çarlık gerekse Sovyet döneminde derlenen metinlerin sıhhati birçok bakımdan şüphe götürmez mahiyettedir". Bu görüşler dikkate alındığında gerek Sovyetler Birliği siyasi ve politik baskıları, gerek kültürel değişimler Türkmen anlatı geleneği üzerinde etkili olmuştur. Bu konuyu daha doğru değerlendirebilmek için gerekli çalışmalar ve incelemelere ihtiyaç vardır.

Anahtar Kelimeler: Harmandeli, Köroğlu, Alp kadın, Türkmen

ABSTRACT

AN EXAMPLE OF FEMALE HEROES IN TURKISH EPICS "HARMANDELI"

KAYA, Elifcan

Master Thesis

Turkish Language and Literature Department

Adviser of Thesis: Prof. Dr. Mustafa ARSLAN

July 2020, IV+177

This study is restricted by Harmandeli is branch of Köroğlu. The variant of turcoman which is mentioned in that article is utilized by the fourth part of turcoman folk epic written by Annagül Nurmehmet.

Our study consists of two sections. In the first section, Harmandeli and its features are described via narrating. Shape, content, language and style of the narration are analyzed in that section.

In the second part, Harmandeli as a hero and its factors are analyzed. Features of Harmandeli's heroism and women the heroism are analyzed, in that period. In general, the model of man the heroism has been analyzed in the narrations; however we have tried to analyze on the model of women the heroism. We observed negative expressions and symbolic wega which are used for women in Harmandeli narration. We pointed that narrations are not suitable for Turkish Cultural structure. According to that narrations, it is thought the folk of Turcoman Narration exposed to degeneration.

Not only the Soviet Union's political force but also cultural changes affected on it. In order to evaluate effectively more on studies and evaluations should be made.

Key Words: Harmandeli, Köroğlu, Turcoman, Alpine Woman

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANLATI OLARAK HARMANDELİ VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Harmandeli Anlatısının Şekil Özellikleri.....	15
1.2. Harmandeli Anlatısının İçerik Özellikleri.....	23
1.2.1. Olay Örgüsü ve Tema Özellikleri	24
1.2.1.1. Harmandeli'nin Ailesinin Tanıtımı	24
1.2.1.2. Harmandeli'nin Doğumu, Ad Alması ve Çocukluğu.....	24
1.2.1.3. Harmandeli'nin Gençliği ve Evlilik İçin Şart Koyması	26
1.2.1.4. Harmandeli'nin Köroğlu'dan Haberdar Olması ve Onu Davet Etmesi .	27
1.2.1.5. Harmandeli ile Köroğlu'nun Karşılaşması ve Yapılan Mücadele	29
1.2.1.5. Köroğlu'nun Yiğitlerinin Harmandeli ile Karşılaşması	29
1.2.1.7. Köroğlu'nun Aşık Aydın'a Çıracak Olması	30
1.2.1.8. Aşık Aydın'ın Harmandeli'yi Rüyasında Görmesi ve Harmandeli'yi Bulması	32
1.2.1.9. Aşık Aydın'ın Çırağı ile Harmandeli'nin Karşılaşması ve Evlenmeye Karar Vermeleri	33
1.2.1.10. Harmandeli'nin Kerem Sofi'nin Yurduna Gitmesi, Harmandeli ile Köroğlu'nun Karşılaşması ve Köroğlu'nun Yurda Dönüşü	35
1.2.2. Harmandeli Anlatısındaki Tip ve Motif Özellikleri.....	36
1.2.2.1. Motif Özellikleri.....	36
1.2.2.1.1. Çocuksuzluk.....	36
1.2.2.1.2. Ad Vermesi	37
1.2.2.1.3. Kızın Rızası	38
1.2.2.1.4. Alp Kadınlar ve Erkekler	39

1.2.2.1.5. At.....	41
1.2.2.1.7. Dini Motifler	46
1.2.2.1.8. Rüya	50
1.2.2.1.9. Sınav.....	53
1.2.2.1.10. Toy	53
1.2.2.1.11. Kılık Değişirme.....	55
1.2.2.1.12. Evli Bir Kadının Sevgilisi İle Birlikte Olması	56
1.2.2.1.12. Köroğlu'nun Evli Olmasına Rağmen Harmandeli İçin Mücadele Etmesi.....	57
1.2.2.2. Tip Özellikleri	57
1.2.3. Harmandeli Anlatısının Dil ve Üslup Özellikleri.....	69

İKİNCİ BÖLÜM

KAHRAMAN OLARAK HARMANDELİ VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Harmandeli'nin Tipolojik Özellikleri	73
2.2. Harmandeli ve Kahraman Kalıbı	79
2.3. Harmandeli Anlatısındaki Olumsuz Söylemler	82
2.3.1. Kadın Özgürlüğünün Kısıtlanması.....	86
2.3.2. Cinsellik ve Namus Kavramı	89
2.3.3. Kadınlar Arası Rekabet.....	98
2.3.4. Güzellik Miti	99
2.3.5. Anlatımda Dil.....	104
2.3.5.1. Erkeklerle Eşit Hale Getirilmeye Çalışılan Alplık.....	106
2.3.5.2. Naçar Kız	108
2.3.5.3. Atasözleri	110
2.3.6. Kadına Şiddet Uygulanması.....	112
SONUÇ.....	114
KAYNAKLAR	116
METİN	120
ÖZ GEÇMİŞ.....	177

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu ve Problemi

Köroğlu'nun Harmandeli kolunda baskın bir kadın karakter ile karşılaşmaktayız. Harmandeli alp özellikleri taşıyan bir kadındır. Dönem itibari ile kadınların statü ve konumunu erkeklerin belirlediği görülmektedir. Harmandeli anlatısı dönemin bakış açısını ve değişimini dönemin insan modelini ve anlatılara aktarımını Köroğlu'nun değişim ve dönüşümlerini destandan halk hikâyesine geçiş sürecinde metnin üzerinde hâkim olan ideolojinin tesiri hakkında değerlendirme imkânı sunan bir çalışma olacaktır. Köroğlu'nun bir kolu olan destan özelliği gösteren Harmandeli, diğer kollarda asıl kahraman olan Köroğlu'nu ikinci plana atacak kadar farklı bir boyut sergilediğini düşünmek mümkündür. Kadın kahramanın ön plana çıkması Köroğlu üzerinde farklı bir değerlendirme yapma imkânı sunmuştur. Böyle nitelikli bir destan üzerinde daha fazla durulması, çalışılması ve yeni yöntemlerin uygulanması gerektiği düşünülmelidir.

Çalışmamız Köroğlu destanının bir kolu olan Harmandeli ile sınırlandırılmıştır. Bu çalışmada ele aldığımız Türkmen varyantı Annagulu Nurmehmet'in yayına hazırladığı "GÖROĞLU-Türkmen Halk Destanı"nın dördüncü cildinden yararlanılmıştır.

Köroğlu'nun Türkmen versiyonu olan eser Türkiye'de ilk defa yayınlanmış eser olma özelliğine sahiptir. "Eser, sekiz cilt halinde neşredilmiştir. Türkmen versiyonunda bugüne kadar tespit edilen otuz kolun, ilk defa bir arada yayınlandığı belirtilen eserin, 6-7-8. ciltleri Türkmen Kiril alfabesiyle hazırlanmış nüshayı ihtiva eder. İlk beş ciltte ise, yeni Türkmen alfabesi ile hazırlanmış metinler, Türkiye Türkçesine aktarılmış metinlerle yan yana verilmiştir. Bu metot, Türkmen ve Türkiye Türkçesi şivelerinin ortak ve farklı yönlerini okuyucunun gözleri önüne sermesi bakımından doğru bir tercihtir."¹

Eseri yayına hazırlayan, Türkmenistan Ankara Büyükelçiliği Müsteşarı, yazar ve şair Annagulu Nurmehmet, "Türkmenlerde ve Dünyada Göroğlu" adlı giriş mahiyetindeki yazısında, destan üzerinde daha önce yapılmış incelemeler hakkında bilgi verdikten sonra, destanın Türkmen menşei olduğu tezi üzerinde durarak, Türkmen anlatmalarının en eski varyantı olması sebebiyle cevapsız kalan bazı sorulara cevap

¹ Mustafa Arslan, "Kitabiyati", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2/2, İzmir 1998, s. 275-278.

verebilecek nitelikte olduğunu ifade eder. Ayrıca Göroğlu'nun bir eşkıya değil, dışa karşı mücadele eden bir tip olduğunu belirten yazar, "Göroğlu" kelimesinin etimolojisi üzerinde de durmuştur.²

Destan metni, "Göroğlu'nun Türeyişi", "Göroğlu'nun Evlenişi", "Araptan İntikam Alış", "Övez'in Getirilişi", "Övez'i Dara Çeken" (I.cilt), "Hoş geldi", "Övez evlenen", "Ayçemen", "Servican", "Övez ve Kırat", "Arap Bağlayan", "Kırk Binler", "Övez Küsen" (2.cilt), "Moruk Kadın", "Göroğlu ve Balı Bey", "Telli Hanım", "Erhasan", "Peri Küsen", "Merdivenli" (3.cilt), "Harmandeli", "Sapar Merhem", "Handan Bahadır", "Bezirgân" (4.cilt), "Göroğlu Bey ve Davut Serdar", "Tebli Bahadır", " Belagerdan", "Gencim Bey ve Hıdıralı Zengin", "Övez'in Oğlu Nuralı", "Ahmet Beyin Evlenişi", "Göroğlu'nun ölümü" (5.cilt) kollarından müteşekkildir.³

Oğuz grubu kahramanlık destanlarında merkez kahraman kadın değildir. "Türk destanlarında kadın tipler, merkezi kahramanın yanında yer alan, tehlikeli durumlarda onlara yardım eden, hatta zaman zaman Bamsı Beyrek ve Kanturalı Boyları ile Manas Destanı'nda olduğu gibi, kahramanlarla birlikte at çapan, yay kuran, güreşen ve savaşan ama hep ikinci planda olan tiplerdir.⁴

"Göçebe toplum yapısı içinde, ata binen, kılıç kuşanan, ok atan, ava çıkan destan kahramanları benzer yapıya sahip Altay yöresi destanlarında Altın Arığ ve benzeri örneklerde görüleceği üzere son derece aktiftirler. Kırgızların Cangıl Mırza, Uygurların Nözügüm, Başkurtların Zaya Tülek ile Su Suluv, Hakasların Altın Arığ ve Altın Çüs (Ax Oy attığı Alıp Han) destanlarında merkezi kahramanlar hep hanımdır. Manas'ın hanımı Kanıkey, bozkır kültürünün ideal kadın tipi olarak karşımıza çıkar; O sadakatiyle, güzelliğiyle, misafirperverliği ile, iyi bir aşçı ve doktor oluşu ve kültürel standartları en üst düzeyde taşıması gibi nedenlerle ideal kadındır. Bunların yanı sıra o gerektiğinde son derece de acımasızdır."⁵

Harmandeli anlatısında da göçebe kültür yapısı kaybedilmeye başlanmış olsa bile başkahramanı kadın olan bir anlatıdır. "Toprağa bağlı olarak yerleşik hayata geçmiş toplum yapısının yansıtıldığı destanlarda ise kadın daha pasif olarak karşımıza çıkmakla beraber o kahramanlık vasıflarını tamamen kaybetmiş bir hüviyette değildir. Sadece göreceli olarak ancak çok daha zor durumlarla karşılaştığında onun da Kanıkey

² M. Arslan, agm, s. 275-278.

³ M. Arslan, agm, s. 275-278.

⁴ Özkan, 1992: 298; aktaran: Asuman Güneş, *Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın*, Ankara 2009, s. 2.

⁵ Özkul Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara 2003, s. 107.

örneğinde olduğu gibi silaha sarıldığını, Nözügüm veya Cangıl Mırza örneklerinde olduğu gibi destan kahramanı olacak çapta kahramanlıklar ortaya koyduğu görülmektedir.”⁶

Destan ve anlatılarda karşılaşılan problemlerden birisi “Türk destanlarında cinsiyete bağlı bir tip olarak karşımıza çıkan kadın tipini bugüne kadar ele alan araştırmacılar, yukarıda ele aldığımız “alp” ve “alperen” tip ikizleşmesine benzer bir biçimde İslamiyet’le ilişkilendirerek açıklamayı tercih etmişlerdir. Buna göre de, İslam öncesi Türk toplum yapısı içinde çok bağımsız kişilikler olarak düşünülen kadınların, İslamiyet’le birlikte pasifize edilerek “eve kapatıldığını”, çok eşliliğin ortaya çıkıp yaygınlaştığını delil olarak ileri sürmüşlerdir. Bu ele alıştaki en büyük yanlışlık Türk kültür tarihinde yerleşik hayata geçiş ile İslamlaşmanın eş zamanlı olarak gerçekleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır.”⁷

Yerleşik hayata geçmiş Hristiyanlık, Budizm gibi farklı dinlere mensup milletlerin sosyal ve kültürel hayatında da görülen erkek egemen toplum yapısının göçebe toplum yapısına nazaran daha da kurumlaşması olgusunu, Türk kültür tarihinde İslamlaşmayla aşağı yukarı eş zamanlı olması nedeniyle dine bağlayarak izah etmek eksiktir. Oğuz kağan örneğinden başlayarak ve her zaman toplumun sınırlı sayıdaki bir kısmının uyguladığı çok eşliliğinin Türk Kültür tarihinde daha erken dönemlerden itibaren gerçekleştiği rahatlıkla görülebilir. Dahası, insanlık tarihinde çok eşliliğin ve erkek egemen toplum yapısının İslamiyet’le ortaya çıkan olgular olmadığı tarihte ve günümüzde var olan pek çok eşli ve neredeyse tamamı erkek egemen toplum yapılarından hareketle bu konuyu tekrar gözden geçirmenin gerekliliği ortadadır.⁸

Erkek egemenliğinin çok baskın olmadığı toplumlara ait destanlarda kadınların sadece erkek dünyasındaki yerine göre sınıflandırılmadığı, kimi zaman merkez kahraman özellikleri taşıdığı ve daha bağımsız olduğu görülür. C.K. Lebedeva, Uzak Kuzeydeki epik destanları karşılaştırarak onların konularını tip yönünden şöyle gruplandırır.⁹

1. Erkeklerden ayrı yaşayan kadınlar,
2. Kadın şamanlar,
3. Kadın destan kahramanlarının olgunluğa erişmesi,
4. Kadın kahramanların kendilerine eşe araması,

⁶ Ö. Çobanoğlu, *Epik Destan Geleneği*, s. 107.

⁷ Ö. Çobanoğlu, *Epik Destan Geleneği*, s. 106.

⁸ Ö. Çobanoğlu, *Epik Destan Geleneği*, s. 107.

⁹ Lebedeva, 1982: 16-70, İbrayev’dan, 1998: 72-73; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 1-2.

5. Kadın kahramanın öç alması,
6. Genç kahramanın yetişmesi
7. Kahramanın öç alması,
8. Kahramanın evlenmesi,
9. Boy ve kabile arasındaki anlaşmazlıklar ve savaş.

Harmandeli anlatısında da kadınların yalnızca erkek dünyasına göre sınıflandırılmadığı, merkez kahraman özellikleri taşıdığı ve daha bağımsız olduğu görülmektedir.

Anlatıda ki problemlerden diğerinin ise anlatının tür bakımından ne tamamı ile destan ne de tamamen halk hikâyesi olduğu söylenebilir. Bu problemi açıklamak için çalışmamızda incelediğimiz varyant itibariyle Türkmen destan geleneğinde kullanılan terimlere kısaca değindik.

Türkmenlerde özellikle Köroğlu Destanı için kullanılan “epos” terimi, kahramanlık konulu ve hacim bakımından büyük destanları adlandırmada kullanılmaktadır. Bu terim, Köroğlu destanını diğer destanlardan ayıran ve ona ayrıcalık kazandıran, adeta Köroğlu destanına özel bir terim halini almıştır. Batı kaynaklı bir terim olan “epos”, Aristo’dan bu yana Avrupa’da “destanî anlatma”, anlamında kullanıla gelmiştir. Türk topluluklarına Rusça vasıtasıyla geçiş yapan “epos” kelimesi, daha çok daha çok Manas gibi hacmi büyük ve kahramanlık konulu destanlar için, “epope” ve “epik kelimeleri ise bir tür adı ve küçük veya büyük çaplı kahramanlık konulu eserler, özellikle destanlar için kullanılmıştır.¹⁰

Epos teriminden sonra Türkmen destancılık geleneğinde yaygın bir şekilde kullanılan diğer bir terim ise “dessan”dır. Bu terim genellikle iki şekilde kullanılmaktadır. Bunlardan ilkinde “dessan”, kahramanlık, aşk ve dini içerikli anlatmalar için, başka bir ifade ile bağışların repertuarındaki “Köroğlu” dışındaki anlatmalar için kullanılırken, ikinci olarak sadece aşk konulu hikâyeler için kullanılmaktadır. Bu bakımdan terimin oldukça geniş bir kullanım alanı ve anlam dünyası vardır. Konuşma dilinde “olmuş vaka”, “tarihi vaka”, “hikâye”, “povest”, “şiir”, “poema”, gibi anlamları olan “dessan”ın terim olarak da birkaç anlamı vardır...¹¹

¹⁰ Ekici 2002a: 28-29; aktaran: Halil İbrahim Şahin (2009). *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir, s. 69.

¹¹ Garriyev 1982: 26-27; aktaran: H. İ. Şahin. *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 71.

Garriyev bu görüşüyle, “dessan” terimini Türkiye’deki “halk hikâyesine” yaklaştırmakta ve terimi sadece aşk konulu hikâyeleri karşılamak için kullanmaktadır.¹²

R. Recebov, Köroğlu’nu da “dessan” teriminin içinde değerlendirerek kelimenin kullanım alanını daha da genişletmekte ve Türkmen destancılık geleneğindeki tüm anlatmalar için “dessan” teriminin kullanılabileceğini öne sürmektedir.¹³

Anadolu sahasında “destan” veya “halk hikâyesi” terimleriyle karşılanan Köroğlu kollarının kahramanlık konulu destanlarla ve aşk konulu halk hikâyeleri ile olan ilişkisi tam olarak belirlenememiştir. Bu durumun kaynağında öncelikle hem Köroğlu kollarını hem de aşkın konu edildiği Kerem ile Aslı, Âşık Garip ve Tahir ile Zühre gibi halk hikâyelerini âşıkların anlatıyor olması yatmaktadır. Aynı anlatıcı tipine bağlı hikâyeler arasında “destan” ve “halk hikâyesi” ayrımı yapmak güçleşmiştir. Benzer bir durum Türkmenistan’daki destan anlatma geleneğinde de bulunmaktadır. Burada da hem kahramanlık konulu Köroğlu kollarını hem de aşk konulu destanları bağışlar anlatmaktadır. Bu durum da anlatıların tasnifini ve tür açısından adlandırılmasını güçleştirmektedir. Tabii ki anlatıcının yanı sıra Köroğlu tipinin ve maceralarının bölgelere göre farklılık göstermesi de bu kolların türünü etkilemiştir.¹⁴

Halil İbrahim Şahin’e göre Harmandeli kolu, Köroğlu dairesinde yer aldığından kahramanlık konu destan grubuna dâhil edilmektedir. Türkmenistan’da Köroğlu dışında çok fazla kahramanlık destanının olmayışı da kolların da kahramanlık destanı olarak adlandırılmasına sebep gösterilebilir. Türkmen araştırmacılarının da Köroğlu ve rivayetleri ile ilgili tür karmaşası yaşadıkları görülmektedir. Türkmen varyantı olan Harmandeli için bu sebepleri göz önünde bulundurularak anlatı demeyi uygun gördük. Bu konu çalışmamızın sınırlarını hayli aştığı için yalnızca bir problem olarak ele aldık. Bununla ilgili geniş kapsamlı çalışmalar incelenmelidir.

Türkmen anlatmalarındaki diğer problem ise neşredilen metinler üzerindeki hâkim ideolojidir. Sovyetler birliği döneminde Türkmen destanları üzerine yapılan araştırmalar Sovyet dönemi folklor politikalarından bağımsız değildir. Sovyet Rusya’sı folklorcuları folklor ürünlerinin kaynağı ve göçü meselelerinden daha ziyade folklorun fayda boyutunu on plana çıkarmışlardır ve bu ürünleri Sovyet ideolojisi çerçevesinde değerlendirmişlerdir. Devlet eliyle yürütülen bu faaliyetlerde esas amaç yeni rejimi

¹² H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Geleneği*, s. 72.

¹³ H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 73.

¹⁴ Halil İbrahim Şahin, *Köroğlu Destanı’nın Harmandeli Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Ankara 2013, s. 21.

halka benimsetmek ve bu şekilde kalıcı hale getirmek olmuştur.¹⁵ Doç. Dr Cemile Kınacı devrimden sonra kadın çalışmalarına daha fazla önem verildiğinin üzerinde durmuştur. Cemile Kınacı'ya göre Sovyet döneminde edebiyat ve kadın üzerinden yeni bir ideal kadın kahramanı yaratılmıştır.

“Malum olduğu üzere, “Ekim Devrimi”nden sonra Sovyet politikasını yönlendirenlerin, folklor eserlerini, “Komünist öğretiyeye göre yeniden kurma” çalışmaları, 1940’lı yıllarda hat safhaya ulaşmıştır. Edindiğimiz bilgilere göre, bu yıllarda Sovyetler birliğinin başında olan Stalin’in, özellikle Türklere karşı izlediği politikaya paralel olarak, bu ülke sınırları içinde kalan Türk topluluklarının milli-manevi değerleri körükleyici eserleri, Komünist Parti Merkez Komitesi tarafından 9 Ağustos 1944 yılında alınan bir kararla yasaklanmıştır. Bu durum, o yıllarda yayınlanan “Bolşevik” dergisindeki “Sovyet Sanatının İleri Fikirliliği için” başlıklı makalede şu sözlerle ifade edilmektedir.: “ destanlar, halk medeniyetinin gelişmesinde kendine göre önemli bir yere sahip olsalar da, onların herhangi birinin etik ve estetik yönden örnek almak, onarlı yayamaya çalışmak yasaktır. Çünkü bu destanlarda yer alan şahıslar (destan kahramanları), Rus topraklarını yağmalamak isteyen gerici ve emperyalist komutanlardır.”¹⁶

Alınan bu kararlar üzerine birçok destan gibi Köroğlu Destanı da yasaklanmış ya da değişime uğramıştır.

Köroğlu Destanı’nda anlatılan olayların devamlı bir mücadeleyi yansıtması, destan kahramanının destana yeni ilaveler yapılmasına müsait bir yapısının olması ve gerek “Köroğlu” adının etimolojik yapısından kaynaklanan “Oğuz Kahramanı”, “mezarın oğlu”, “sağırın oğlu”, “kör bir adamın oğlu” gibi değişik fikirlerin, gerekse, kahramanın yeri geldiğinde hilekâr, düzenbaz bir tip özelliği göstermesiyle bağlantılı olarak pek çok efsaneyi ve çekirdek olayı bünyesinde toplamış olması, hâkim ideoloji için bulunmaz bir malzeme teşkil etmiş ve anlatımlar amaçlara uygun hale getirilerek yeniden neşredilmiştir. Bununla birlikte, dar ve ideolojik bir anlayışla hareket eden bazı araştırmacılar da, konu üzerinde yaptıkları çalışmalarda dikkatlerini, sadece kendi düşüncelerine uygun olan unsurlar üzerinde toplamışlar, neticede Köroğlu ve onun

¹⁵ Günay, 1993; aktaran: H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 25.

¹⁶ Mustafa Arslan (1997). *Köroğlu Destanı’nın Türkmen Versiyonu Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. s. 271.

etrafında teşekkül eden anlatımlarla ilgili objektif ve ilmi olmayan yargılara ulaşmışlardır.¹⁷

Bu döneme denk gelen derleme çalışmalarında Harmandeli yaratılmış bir kadın kahraman olma özelliği göstermekte midir? Bu yüzden de folklor ürünleri derlenirken ve incelenirken yeni ideolojiyle uyumlu sonuçlar elde etme fikri hep canlı tutulmuştur.¹⁸ Bu bilgiler ışığında Harmandeli anlatısının alt bilincindeki kadın algısı bazı tespitlerle incelenmeye çalışılmıştır.

Bütün bu problemler göz önünde bulundurularak anlatıda bazı sorulara cevap vermeye çalışılacaktır. Türk toplumundaki erkek egemenliğinin kadın statüsü üzerindeki etkisi nedir? Köroğlu dini pratikleri yerine getirmediği için Harmandeli'ye yenilmiş olabilir mi? Yerleşik hayatı temsil eden Âşık Aydın karşısında göçebe kültürü temsil eden Köroğlu çatışmasının anlatıdaki boyutu nedir? Harmandeli'de öne çıkan şey kadın kahramandan ziyade geleneksel kültürün değişimi midir? Harmandeli anlatısı bir değişim ve dönüşüme ne derece maruz kalmıştır?

Araştırma Yöntemi ve Teknikleri

Halk edebiyatı inceleme yöntem ve tekniklerine bakıldığında bunların birkaç gruba ayrıldıkları görülür. Tarihi-Coğrafi Fin Kuramı ve Propp gibi halk edebiyatı türlerinin metin boyutuyla ilgilenen yöntemlerin yanı sıra, türlerin toplum içindeki işlevi ve konumu üzerine odaklanan kuram ve yöntemler de vardır. Bunlarla birlikte tıpkı tiyatro örneğinde olduğu gibi halk edebiyatı türlerinin aslında bir sunum veya gösterim olduğu düşüncesinden hareketle oluşmuş bağlam merkezli kuramların varlığı da bilinmektedir. Avrupa'da ve Amerika'da çeşitli halk edebiyatı türlerine uygulanan bu kuram ve yöntemler, çok geçmeden Türk halk edebiyatı araştırmalarında da kullanılmaya başlanmış, ancak bu yöntemler Türkiye'de daha farklı şekillerde uygulanmıştır. Örneğin Fin yönteminin esas alındığı bazı çalışmalarda sadece metinler değil, metinlerin bağlamıyla ilgili hususların da değerlendirmeye alındığını görüyoruz. Veyahut Fin yöntemiyle birlikte başka yöntemler de bir arada kullanılmıştır.¹⁹

Harmandeli anlatısını incelerken tek bir yöntem kullanılmamıştır. Başkahramanın kadın olması da bize metni birden fazla yöntemle inceleme imkânı

¹⁷ M. Arslan. *age*, s. 272.

¹⁸ Günay 1993; aktaran: H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 25.

¹⁹ H. İ. Şahin. *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 5.

sunmuştur. Harmandeli anlatısı işlevsel çözümleme modelinden, halk biliminde uygulanmaya başlanan feminist yöntemden, kadın kahraman kalıbını ortaya koyabilmek için yapısal metottan ve “klasik bir araştırmada halk anlatısının “epizot”, “motif”, “tema”, “tip/karakter” açısından özelliklerini incelemek için kullanılan Fin kuramından faydalanılmıştır.”²⁰ Konunun çeşitli yöntemleri bir arada kullanmaya uygun olduğunu söyleyebiliriz.

“Tarihi-Coğrafi Fin okulunun araştırma metodu Köroğlu Destanının ilk ortaya çıktığı coğrafyayı tayin etmek şeklinde bir çaba içinde olmuş, destanın ilk olarak Azerbaycan’da veya Orta Asya’da ortaya çıktığı konusunda uzun uzadıya araştırmaların yapılmasına sebep olmuştur. Aslında bütüncül yaklaşımla bunun yanlış olduğu hemen fark edilir. Nitekim Türk milletinin mitolojik çağdan belleğinde var olan Köroğlu, zaman ve mekân farklılaşması sonucunda yeni versiyonlar ve varyantlarla temsil olunmuştur. Köroğlu Destanı’nın Orta Asya’dan Azerbaycan’a ve Anadolu’ya gelmesi ne kadar yanlışsa, Anadolu’dan Azerbaycan aracılığı ile Orta Asya’da yayılması da o kadar doğru değildir. Buna rağmen destanın çekirdeğinin Azerbaycan’da oluşup sonradan Orta Asya’ya geçtiğini Azerbaycan bilim adamlarının yanı sıra Batılı araştırmacılar da söylemişlerdir. K. Reichl bu konuya değinerek şöyle yazar: “Özetleyecek olursak, Köroğlu/Göroğlu dairesi büyük ihtimalle 16. yüzyıl sonlarında Azerbaycan’da ortaya çıkmış ve oradan kuzey, doğu ve batıya yayılmıştır.”²¹

Köroğlu’nun nerede ve ilk olarak kimler tarafından yaratıldığı her ne kadar önemsiz olsa da bunu gayri-Türk halkların Köroğlu Destanı için söylemek mümkün değildir. Nitekim Köroğlu Destanı için özel bir durum olan gayri-Türk varyantları ayrı bir kategori oluşturur. Gayri-Türk muhitinde mevcut olan Köroğlu varyantları tebdil, tercüme, özümseme sonucunda ortaya çıkmıştır ki, Kafkas’taki Ermeni, Gürcü, Kürt vb. varyantları Azerbaycan Köroğlu Destanı’nın; Orta Asya’daki Arap, Tacik, Afgan vb. varyantları da Türkmen ve Özbek varyantlarının tebdil, tercüme ve özümseme sonucudur.²²

Türk destanlarındaki kadınların genellikle aile içerisindeki konumu yani annelik, eş özellikleri ile aktarıldığı görülmektedir. Harmandeli anlatısında başkahraman Harmandeli anne ya da eş değil olayların merkezinde yer almış bir alp tipidir. Bu sebeple destanda Harmandeli’nin konumunu, rolünü, dönem itibarı ile toplumun

²⁰ M. A. Yolcu, *Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri*, Kömen Yayınları, Konya 2016, s. 232.

²¹ Reichl, 2002: 358; aktaran: Fuzuli Bayat, *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı* (Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi), İstanbul 2009, s. 31.

²² F. Bayat, *age*, s. 31.

kabullerine uygun geçirdiği değişimleri işlevsel yöntemden yararlanarak incelemeye çalıştık.

“Antropolojik yöntem” olarak da bilinen “işlevsel yöntem” antropolojinin halk bilimine olan yakınlığından dolayı, halk bilimi ve özellikle de halk edebiyatını inceleyen antropologlar tarafından geliştirilmiş, bağlam merkezli halk bilimi yöntemlerinden birisidir. İşlevsel yöntemin temsilcileri arasında Bronislow K. Malinowski, Franz Boas, Margenet Mead, Melville Herskovits ve Ruth Benedict gibi ünlü antropologlar bulunmaktadır.”²³

Malinowski, işlevselciliğin genel aksiyomlarını şöyle açıklar:

“a. Kültür özünde araç olan bir aygıttır; insan, çevresinde ve ihtiyaçlarının giderilmesi sürecinde karşılaştığı özel, somut problemleri onun sayesinde daha iyi çözme durumunda olur.

b. Kültür bir nesneler, eylemler ve zihniyetler sistemidir, bu sistem içerisinde her parça bir amaca hizmet eden bir araç olarak bulunur.

c. Kültür, çeşitli unsurları birbirine bağlı olan bir bütündür.

d. Böyle eylemler, önemli yaşamsal ödevler çevresinde kurumlar halinde örgütlenmiştir. Sözgelimi aile, klan, köy, kabile gibi, ekonomik işbirliği için, politik, hukuksal veya eğitsel etkinlikler için örgütlenmiş birlikler gibi.

e. Dinamik açısından, yani etkinliğin türüne göre kültürde bazı yanlar ayırt edilir. Sözgelimi eğitim, toplumsal denetim, ekonomi, bilgi sistemleri, ahlak ve inanç, yaratıcı ve sanatlı anlatım biçimleri gibi.”²⁴

W. Bascom’a göre, Malinowski’nin bağlamsız bir metni ölü bir metin olarak görmesi, folklorun sosyal bağlamına, yani kültürle folklorun ilişkisine ve folklorun işlevlerine ışık tutar. William Bascom’un folklorun çok sayıdaki işlevi arasından önemli gördükleri şunlardır:²⁵

1. Hoş vakit geçirme, eğlenme ve eğlendirme işlevi
2. Değerlere, toplum kurumlarına ve törelere destek verme işlevi
3. Eğitim veya kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevi
4. Toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma işlevi

²³ Ö. Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s. 223.

²⁴ Malinowski, 1992: 21-22; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 3.

²⁵ Bascom, 1954: 335; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 5.

Türk halk bilimcilerden İlhan Başgöz, W. R. Bascom'un saydığı yukarıdaki işlevlere ek olarak “protesto işlevi” olarak adlandırılan son bir işlev daha eklenmektedir.²⁶

Muhsine Helimoğlu Yavuz, “Masalların İşlevi” adlı çalışmasıyla işlevsel halk bilimi çalışmalarına katkıda bulunmuştur. Muhsine Helimoğlu Yavuz, masallardaki kadın kahramanların işlevsel özellikleri ve iletilere ulaştırmadaki rollerini açıklarken kadınları başlıca yedi grupta değerlendirir.²⁷

1. Mutluluğu yakalamak için uğraş veren, olayların gidişini yönlendiren akıllı, vefalı, özverili, direşken kadınlar
2. Kıskanç ve iftiracı kadınlar
3. Kötü kalpli üvey anneler, büyücü kadınlar ve acımasız dev analar
4. Cinsel tacizlere uğrayan kadınlar
5. Eşlerine ihanet eden kadınlar
6. Yalan ve kurnazlıkta mutluluğa ulaşmak isteyen kadınlar
7. Akılsız, beceriksiz, sağduyusuz kadınlar

Muhsine Helimoğlu Yavuz, bir toplumun masallarında yer alan kadınların, o toplumun kadınlarına bakış açısını yansıttığını belirtir. Sonuç olarak toplumumuzun masal kadınları da gerçek yaşamda olduğu gibi, tükenmez bir uğraş içindedir ve yaşama karşı her zaman savunmadadır. Bu kadınlar, mutsuzluğu mutluluğa dönüştürmek için, bir simyacı sabrıyla, yaşamları boyunca uğraşır dururlar ve yaşama bağlıdırlar. Yaşanılan toplumsal yozlaşmalar, sarsılan değer yargıları sonucu, bu tür iletilere gereksinim duyulmuş ve bunları içeren masallar yaratılmıştır.²⁸

Harmandeli anlatısında merkez kahraman kadın olduğu için diğer destanlardaki yapıdan farklı bir yapı bulunmaktadır. Kadın kahramanın doğumundan, ölümüne kadar tüm özellikleri anlatılmıştır. Bu anlatım bize anlatının “kadın kahraman kalıbı” incelemesi yapmaya imkân sağlamıştır. Anlatılardaki erkekler için oluşturulan kahraman kalıbını Harmandeli anlatısındaki kadın kahraman için uygulamaya çalışıldı.

Çözümlemede en alt birim olarak kendisini oluşturan öğelerin tümünü kapsar biçimde “yapı”yı gören yapısalcılık, asıl olarak dilbilim, edebiyat ve sanatta ortaya çıkmıştır ve folklor çalışmalarında metnin “değişmeyen” özelliklerini belirleyerek ortak yapılar yoluyla sonuç üretmeyi hedeflemiştir. Yapısalcılık, folklor metinlerinde tespit

²⁶ Başgöz, 1986: 181-191; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 5.

²⁷ Yavuz, 1999: 55; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 5.

²⁸ Yavuz, 1999: 69; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 5-6.

edilen yapılar aracılığıyla evrensel olarak insan düşüncesinin hangi yönlerden benzerlikler taşıdığı, insanın üretmiş olduğu folklorda gramer kuralları gibi değişmez öğelerin neler olduğu vb. sorulara yanıtlar arar. Ekici'nin ifadesiyle, “yapısalcı kuram ve yöntemler belli bir bölge veya anlatı grubu üzerinde inceleme yapıp, ortaya çıkan yapıyı bir formül haline getirmekte ve ortaya çıkarılan bu yapısal formülün evrensel seviyede uygulanabilir olmasını beklemektedir. Temelde dilbilim çalışmalarından esinlenerek ortaya çıkmış olan yapısalcı kuram ve yöntemler, halk bilgisi ürünlerinden belli bir grubun, yani sözlü halk bilgisi ürünlerinin bir tür gramerini oluşturmak ve bu gramatik iskeletin metin incelemesi ve karşılaştırmalı metin incelemelerinde kullanımını sağlayıp, insan düşüncesinin ürünü olan halk bilgisi ürünlerinin nasıl bir gelişme gösterdiğini açıklamayı da beklemektedir.”²⁹

Avrupa haklarının ortak kökenlerine dair vurguların yoğun olarak kullanıldığı erken dönem folklor çalışmalarında metinlerden hareketle mit ve destan kahramanlarının yaşadığı olaylar arasındaki benzerlikler üzerinden kalıp maddeler oluşturma ve böylece formüsel bir yapı elde etme çabaları dikkat çekicidir. Bu benzerlikler üzerinden yapılan kahraman biyografisini çözümleme çalışmaları, belirli bir yapısal yöntemin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Çobanoğlu'nun verdiği bilgilere göre, kahramanın yapısal özelliklerini ortaya koymaya yönelik ilk deneme, 1984 yılında Alman halkbilimci Johann Georg Von Hahn (1811-1869) tarafından yapılmıştır. 14 kahramanın biyografisinden yola çıkarak hazırlanan ve 16 maddeden oluşan bu çalışma, “Aryan Kahramanı Biyografik Modeli” olarak adlandırılmıştır. Kahraman kalıbı oluşturmaya yönelik bir başka isim, aynı zamanda Psikanalist Okul'un temsilcilerinden olan Otto Rank'tır (1884-1939). Rank'a göre kahraman, aile ile içgüdüler arası ilişkilerden ortaya çıkmıştır. Rank, kahramanların, baba-oğul arası çekişmelerin sonucu olarak oğulların babalarını öldürdüklerini ileri sürmekte ve bu ilişkilerdeki kalıplaşmaların söz konusu kahraman kalıbının oluşmasını saptadığı düşüncesiyle kahraman olgusunun kaynağını buna bağlamaktadır.³⁰ Rank, “The Myth of the Birth of the Hero” (Kahramanın Doğumu Miti) (1909) yapıtında, Oedipus, Musa, İsa, ve Tristram da dahil olmak üzere, 15 kahramanın döngülerini incelemiş ve bu kahramanlarda bir dizi ortak özellikler keşfetmiştir. Bir başka kahraman kalıbı denemesi, Lord Raglan (1885-1964) tarafından yapılmıştır. Raglan'ın “The Hero: in Tradition, Myth and Drama” (Kahraman: Mitte, Dramada ve Geleneksel (1936) adlı

²⁹ Ekici, 2004: 114; aktaran: M. A. Yolcu, *Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri*, s. 262-263.

³⁰ Ö. Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s.189.

nl yapıtı, kahraman mitlerinin sistematik yapısal incelenmesi bağlamında önemlidir. Kitabın temel tezi, mitolojik kahraman figürlerinin ritüelistik kökenlere dayalı olup, tarihsel bir gerçekliğe sahip olmadığı yönündedir. Raglan’ın, Hahn’ın Aryan kahramanları üzerine modellendirildiği yapıyı geliştirerek oraya koyduğu geleneksel kahraman kalıbının Yahudi ve Hristiyan mitolojisinden karakterler üzerine inşa edildiği söylenbilir.³¹

Batı dünyasında Raglan’ın ileri sürdüğü anlatı kahramanının anlatı içinde belirli kurallara tabi olduğu düşüncesinin Türk folklor araştırmalarına esin kaynağı olabilmesi hususu yenidir. Türk anlatı kahramanlarına bu kalıbı, ilk olarak zkl obanoğlu, Oğuz Kağan ve Er Tştk (1996) zerinde uygulamıştır. Ardından cal Oğuz, Boğaç Han (1998) ve Basat (1999) zerinde; Nerin Köse, Kococaş (1999) ve Türk halk hikâyelerindeki kahramanlarına (2000) uygulamışlardır. İsmet etin, değişik Türk kahramanlarının doğumları ve aileleri hakkında bir karşılaştırma yapmış ve geleneksel Türk kahraman kalıbı teklifinde bulunmuştur (1998). Bu çalışmalardan da görülüyor ki, araştırmacılar, Batı kahraman kalıbının Türk kahramanlara uyup uymadığı sorusuna yanıt aramışlardır.³²

Harmandeli anlatısında uygulamaya çalıştığımız bir diğer yöntem ise “Feminist teoridir.”

20. yzyılın feminist düşüncesi, antropoloji ve folklor disiplinlerinde biyolojik cinsiyete dayalı farklılıklardan ziyade kültürel kabullere göre biçimlenmiş “toplumsal cinsiyet”in kavramsallaştırılarak kadının ev-içi rolleri, kamusal ve özel alandaki konumu üzerine çözünmeler yapılmasına n ayak olmuştur. Bir kültürün ifade unsurlarının toplamı olarak folklor ise, sadece bunları yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda kadınlar ve ilişkileriyle ilgili belirli bir kültür tipolojisi içinde kurallar, davranışlar ve fikirler oluşturup belirlemeye yardımcı olmaktadır. Toplumsal cinsiyet aynı zamanda belirli bir kültürel bağlamda cinsel kimliğin toplumsal inşasından oluştuğu için özel ve kamusal kültür içindeki kadınlık, erkeklik ve hiyerarşiler üzerine yapılan ve yeni bir kavramsallaştırma olarak toplumsal cinsiyeti temel alan araştırmalar, folklorun çalışma kadrolarının yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır.³³

³¹ M. A. Yolcu, *Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri*, s. 262-263.

³² M. A. Yolcu, *Halk Bilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri*, s. 263-264.

³³ Mehmet Ali Yolcu, *Giriş: Kadın Folkloru zerine, Kadın Folkloru Kuram ve Yöntem zerine Yazılar*, Konya 2017, s. 5.

Sosyal- kültürel ve biyolojik bir cinsiyet kategorisi olarak “kadın”ın durumuyla ilgili düşünsel kategorilerin Batı düşüncesinde ve bir bakıma yeryüzünde yaklaşık son 150 yıldaki seyri Kamala Visweswaran’a (1997) göre şu dört temel döneme ayrılır.

1. Birinci dönem (1880-1920), biyolojik cinsiyetin sosyal roller üzerinde determinist veya zorunlu bir belirleyici anlayışının hakim olduğu dönemdir. Bu dönemde cinsiyetle biyolojik cins arasında ayrılmaz olduğu düşünülen ilişki bir analitik kategori olarak ortaya çıkmaya başlar.

2. İkinci dönem (1920-1960), biyolojik cinsiyetle mutlak örtüşen bir durumdan, kesin ve zorunlu olmayan bir şekilde düşünölmeye başlanılan cinsiyetlerle ilişkili rollere ilişkin düşünceler ortaya çıkmaya başlar.

3. Üçüncü dönem (1960-1980), biyolojik cins ile cinsiyet arasında bir ayırım yapılmaya başlanılır. Biyolojik cinse dayalı cinsiyet konusunda toplumsal önyargılara dayalı kabullerin oluşturduğu sosyal rollerin ve buna dair kültüre özel sistemlerin değeriendirildiği dönemdir.

4. Güncel dönem (1980-1996), biyolojik cinsiyet temelliliğinin veya belirleyiciliğın eleştirisi nerdeyse evrensel bir kategorizasyon halinde “şey”leştirilmesi veya kadının metalaştırılmasının tenkidi, biyolojik cinsiyet ile sosyal bir kategori olarak cinsiyetin ayrılması söz konusudur.³⁴

Konumuzu oluşturan gerek “Feminist Teori”nin ve gerekse “Kadın folkloruyla ilgili çalışmaların ortaya çıkışı yukarıda işaret edilen dört alt döneme ayrılan bu zaman diliminde (1880-2000) ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle, söz konusu dönemde “kadın”lara ait ayrı bir folklorun olduğu-en azından bazı türler bazında- ve dönemin “kadın” kabullerine ve imajına uygun bir biçimde 19. Yüzyılın sonlarından itibaren halk bilimciler tarafından çalışıldığı bilinmektedir.³⁵

Ortaya çıkış ve Halkbilimi çalışmalarının bir parçası haline dönüşme sürecinin ana hatlarını bu şekilde özetleyebileceğimiz “Halkbiliminde Cinsiyet Teorisi” (gender theory in folklor) veya yaygın olarak kullanıldığı gibi “Halkbilimsel Feminist Kuramsal Çerçeve”nin Halkbilimi’nde kullanımı, halkbilimcilere yeni kavramsallaştırmalar, bunlara dayalı yeni araştırma alan ve problematikler sağlamıştır. Söz konusu yeni problematikler ve araştırma alanlarından rastgele olarak ilk anda akla gelenler arasında, “Toplumsal hayatımızdaki ataerki kültürel örüntüler”, “Kadına yönelik cinsiyetçi algı”, “Kadın bedeninin cinsel bir nesneye dönüştürölmesi”, “Kadın özgürlüğünün

³⁴ Ö. Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s. 343.

³⁵ Ö. Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s. 343.

kısıtlanması”, Cinsellik”, “Namus kavramı”, “Güzellik miti”, “Kadının kadınla olan rekabeti”, “Anlatım türlerinin cinsiyetçiği” veya “Toplumsal rollerimizin kuşaktan kuşağa aktarılmasında anlatım türlerinin yeri ve rolü nedir?” sayılabilir. Hiç şüphesiz yukarıda da işaret edildiği gibi bunlar rastgele ve ilk anda aklımıza gelenlerdir, gerçekte çok daha fazla sayıda ve bu giriş kitabının hacmini aşar nitelikte geniş yeni alanlar ve kavramsal çerçeveler söz konusudur.³⁶

³⁶ Ö. Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s. 345.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANLATI OLARAK HARMANDELİ VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Harmandeli Anlatısının Şekil Özellikleri

Harmandeli anlatısı nazım ve nesir bölümlerden oluşmaktadır. Türkmenistan bölgesindeki destanların tamamı nazım ve nesrin nöbetleşe kullanılması esasına dayalıdır.³⁷ Harmandeli'nin Türkmen versiyonunun incelendiği bu çalışmada da aynı tespiti yapmak mümkündür. Hikâyenin anlatıldığı kısımlar nesir, karşılıklı atışma ve konuşmaların olduğu, duygunun yoğunlaştığı kısımlar ise nazımdır.

Destan anlatıcısı mensur bölümden manzum bölüme geçişi bazı sözlerle bağlamaktadır. "... beş kelime söyledi.", "... beş kelime söz söyledi.", "... beş kelime söz söyler oldu." Gibi bazı formel ifadelerle manzum kısma bağlanır. Manzum kısım söylendikten sonra yeniden mensur kısma geçiş yapılırken "... bu sözü söyledikten sonra" gibi yine formel ifadelerle mensur kısma bağlanır.

Harmandeli anlatısında buna "... haberi kimden al?" formeli örnek gösterilebilir.

Harmandeli anlatısında manzum kısımlar genellikle koşma nazım şekliyle oluşturulmuştur. 8'li ya da 11'li hece ölçüsü kullanılmıştır. Hepsi dörtlük şeklinde yazılmıştır. Çoğunlukla formel ifadelerle manzum bölüme geçiş yapılmıştır. Bu koldaki manzum kısımların şekil özellikleri:

Harmandeli anlatısında ilk manzum bölümü Harmandeli'nin Köroğlu'nu çağırması için falcı kadına "beş kelime söz söyledi." Formeli ile giriş yaptığı 4 dörtlük söylemektedir. Bu dörtlükler "Git de anacan haber ver" nakaratlı, mısraları 8 heceli 4+4, bazen 5+3 duraklı, koşma tarzında kafiyelenmiştir.

"Çandıbil'de Göroğlu'ya -a

Git de anacan haber ver. -b

Aslı gerçek bey oğluna, -a

Git de anacan haber ver. -b

Dileğini versin Allah, -c

Çünkü itikadım Vallah, -c

Gene verir ben yüz tilla, -a

³⁷ H. İ. Şahin *Köroğlu Destanı'nın Harmandeli Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, s. 31.

Git de anacan haber ver. -b

Rum şehri ile Çandıbil, -d

Arası nice günlük yol, -d

Her yerde gezme sağı-sol, -d

Git de anacan haber ver. -d

Harmandeli derler bize, -e

Anam yaşın yetsin yüze, -e

İtikadım dedim size, -e

Git de anacan haber ver.” -b

Harmandeli’nin haberini götüren falcı aynı formelle “... beş kelime söz söyledi” manzum bölüme geçiş yapmıştır. 4 dörtlükle yazılmıştır. “ 8’li hece ölçüsü 4+4 ve 5+3 duraklı şiir koşma tarzında kafiyelenmiştir.

“Rum Şehrinde birce doktor, -a

“Göroğlu Bey gelsin.” dedi. -b

Selam, hat gönderdi benle, -x

“Gelip beni alsın.” dedi. -b

Kelamda vardır hatları, -c

Mihında Arap atları, -c

Kendi gelip yiğitleri, -c

“Tercih edip kalsın.” dedi. -b

Ülkeniz Çandıbil’idir, -d

Gezdiğin Hakk’ın yoludur, -d

Pirin Hazret-i Ali’dir, -d

“Ali desgir olsun.” dedi. -b

Yaşlı, cana iman versin, -e

Külli kâfir dine gelsin, -e

Gelip izzetimi görsün, -e

“At hibemi alsın.” dedi. -b

Falcının Köroğlu’na haberi getirdikten sonra, Köroğlu eşi Ağayunus’a haberi verir ve istişare ederler. Köroğlu’nun Ağayunus’a haberi verirken söylediği şiir “... beş kelime söz söyledi.” Formeli ile başlamıştır. 4 dörtlük, “bize güzel yardan selam gelmiştir ve bana deli kızıdan selam gelmiştir” nakaratlarıyla yazılmıştır. Şiir 11’li hece ölçüsü 6+5 duraklı koşma şeklinde kafiyeleşmiştir.

“Arzımı işit sen Perizadem, -a
Bize nazlı yardan selam gelmiştir. -b
Allah’a sığındım işin sen dadım, -a
Bize güzel yardan selam gelmiştir. -b

Geçemedem ala dağın karından, -c
Ak yüzünde çifte çifte halından, -c
Arslan Zengin kızı Harmandeli’den -c
Bana deli kızıdan selam gelmiştir. -b

Hiç geçemem ala dağın karı var, -d
Ak yüzünde çifte çifte halı var, -d
Öpmem için nazik, ince beli var, -d
Bize güzel yardan selam gelmiştir. -b

“Göroğlu Bey kendi gelsin.” demiştir, -b
Üç yüz altmış kelle kesip koymuştur, -b
“Gelip beni kendi alsın.” demiştir, -b
Bize güzel yardan selam gelmiştir.” -b

Köroğlu ile Ağayunus istişare ederler ve Ağayunus “... beş kelime söz söyler oldu.” Geçiş formeli ile şiiri söylemektedir. 5 dörtlük, “Alsan nasihatim gitme Göroğlu ve ruhsatım almadan gitme Göroğlu” nakaratlarından oluşmuştur. 11’li hece ölçüsü 8+3 duraklı koşma şeklinde kafiyeleşmiştir.

“Haramilik koç yiğide yakışmaz,

Alsan nasihatim gitme Göroğlu.
Pehlivan kız, ahvalini beklemez,
Alsan nasihatim gitme Göroğlu.

Burdan gitsen Şehr-i Bostan varıp git,
Hak adını yüreğine salıp git,
Âşık Aydın Pirden ruhsat alıp git,
Ruhsatım almadan gitme Göroğlu.

Üç yüz altmış ozan, yiğit varmıştır,
Söyleşip, yıkılıp hepsi ölmüştür,
Şimdiki emanet sana kalmıştır,
Alsan nasihatim gitme Göroğlu.

Burdan gitsen Şehr-i Bostan yolunda,
Hak senası olsun daim dilinde,
Kendin bir gerçektin Çandıbil'inde,
Alsan nasihatim gitme Göroğlu.

Ağayunus gitme diye zar eder,
Haramilik koç yiğide har eder,
Basar, yıkar bu cihanı dar eder,
Budur nasihatim gitme Göroğlu.”

Harmandeli kolunda manzum kısımlar iki şekilde düzenlenmiştir. Birincisi yukarıda örneklerini de verdiğimiz koşma nazım şekliyle oluşturulmuş şiirlerdir. İkincisi ise kahramanların karşılıklı atışma şeklinde söylediği şiirlerdir. Harmandeli kolunda bu atışmalar, Köroğlu ile Harmandeli, Köroğlu ile Âşık Aydın, Harmandeli ile Âşık Aydın arasında karşılıklı söylenmiştir.

İlk olarak Harmandeli ile Köroğlu ilk karşılaşmalarında karşılıklı söyleşmişlerdir:

Göroğlu: Havuz başında duranlar,
Nazlım bir su ver içeyim.

Söyleşim mani verenler,
Kız oğlan su ver içeyim.

Harmandeli: Havuz başında hayır olmaz,
İn, kendin sudan içiver.
Her tilki, çakal şir olmaz,
İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Daima derbent sakladım,
Binlerce düşman okladım,
Senin teg nazlı yokladım,
Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Suyumu veremem yâda,
Senin gibi çok dünyada,
Aslın Türkmen haramzade,
İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Uzak uzak ordunuza,
Konuk olsam ovanıza,
Yetim olayım babanıza,
Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Uzak uzak ordum yoktur,
Konuk olsan obam yoktur,
Ben bir yetim, babam yoktur,
İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Koca dağdan aşamam ben,
Düşman görsem coşamam ben,
Ben bir hasta inemem ben,
Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Âşık olan çoktan üter,

Yârin şeker lebin tadar,
Hasta olan evde yatar,
În, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Göroğlu gezdim mestane,
Emsem lebin kana kana,
Nazlı yâr etme bahane,
Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Bize Harmandeli derler,
İki gözünü oyarlar,
Etin pişmeden yerler,
Atın çevir de kaçiver.

İkinci söyleşmeye Köroğlu'nun Âşık Aydın'a çırak olmak için gitmesi ve karşılaşmaları sırasında karşılaşmaktayız:

Göroğlu: Haktan inen o beş şeyin,
Evvel başı, seri nedir?
Dördü dilli, biri dilsiz,
Başındaki peri nedir?

Âşık Aydın: Hak'tan inen o beş şeyin,
Evvel başı Bismillah'tır.
Dört kitabın biri Kişbir,
Biri Cebrail peridir.

Göroğlu: Beş beşten yukarı mescit,
Mescidin mihrabı nedir?
Onun içindeki kuşun,
Adı nedir, yemi nedir?

Âşık Aydın: Beş beşten yukarı mescit,
Mescidin mihrabı birdir,

Onun içindeki kuşun,
Adı kepder, yemi nurdur.

Göroğlu: O kimse oturur törde,
Mağrifet saçarlar yurda,
Kırk çitlen cem' olan yerde,
Dilinin ezberi nedir?

Âşık Aydın: Dervişler oturur törde,
Mağrifet saçarlar yurda,
Kırk çitlen cem' olan yerde,
Hakk'ın lutfu etberidir.

Göroğlu: O kimse anadan oldu,
Atasına nikâh kıldı,
Rövşen söyler, Âşık Aydın,
Eri nedir, karı nedir?

Âşık Aydın: Aydın söyler yandı canım,
Vefası yok bu dünyanın,
Âdem ata, Havva ananın
Hem atası, hem eridir.

Âşık Aydın Harmandeli'yi Kerem ile evlenmeye razı etmek için bir oyun oynar
ve Harmandeli ile söyleşirler:

Âşık Aydın: Yüz bin sazları indirip,
Boş gördün mü meydanı sen?
Vurup, dutarını kırıp,
Genç gördün mü oğlanı sen?

Harmandeli: Git baba kendi yoluna,
Bakmadan sağı, soluna,
Doğru gelip sen ölüme,

Nerden çıkan divane sen?

Âşık Aydın: Hak için çıktım mezardan,
Sataşsa kaçarsın erden,
Haber sorsan yaşlı pirden,
İyi tanı babanı sen.

Harmandeli: Âşıklığa yoktur canın,
Meydanda dökülür kanın,
Eylenmem alırım canın,
Hemen oku imanı sen.

...

Son söyleşme Harmandeli ile Köroğlu arasında gerçekleşmiştir. Harmandeli'nin evlendiğinde Köroğlu ile birlikte olma sözünü tutması için, Köroğlu Harmandeli'nin karşısına çıkmıştır:

Göroğlu: Civan her yeri gezer sen,
Eğer tutsam nice olur?
Dönüp haberdar olunca,
Belinden öpsem ne olur?

Harmandeli: Belimden öpsen duyarlar,
Şirin canına kıyarlar,
Alıp, çöl yerde koyarlar,
Kul diye satsam nice olur?

Göroğlu: Kul gelmez mi gitse ilden,
Âşık dönmezmiş bu yoldan,
Diledim, vermedin gülden,
Bahçene girsem nice olur?

Harmandeli: Ne işin var gülüm ile,
Günüm geçer zulüm ile,
Ter kınalı elim ile,

Kendim öldürsem nice olur?

...

Türkmen destanlarının şekil özellikleriyle ilgili olarak yapılan inceleme ve değerlendirmelerde destanların,

1. Şiir ve nesir bölümlerden oluştuğu,
2. Asıl konunun nesir kısmında yer aldığı,
3. Şiir bölümlerinin kahramanların duygularını ifade ettiği,
4. Şiir bölümlerinin nesir kısımlara göre sanat ve ustalık açısından daha değerli

olduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca mensur kısımların anlatılan, şiirlerin ise dutarla ezgili bir şekilde söylenen bölümler olduğu da yapılan çalışmalarda yaygın kanaatlerdendir.³⁸

1.2. Harmandeli Anlatısının İçerik Özellikleri

Köroğlu adına çok sayıda kol olmasına ve bunlar oldukça geniş bir alana yayılma imkânı bulmuş olmasına rağmen Köroğlu kolları pek çok açıdan benzer özelliklere sahiptirler.³⁹

Doğu ve batı versiyonları arasında benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Amacımız versiyon mukayesesi değil bizzat doğu kollarına ait olan Annagülü Nurmehmet'in aktarmış olduğu Türkmen varyantı üzerinden Harmandeli kolunun yapısal özelliklerini incelerken anlatının içeriğini, kültürel ve geleneksel özelliklerini de belirtmektir.

Harmandeli kolunda geleneksel bir yapı görülmektedir. Köroğlu Harmandeli'nin kendini çağırması üzerine Çamlıbel'den ayrılıp Anadolu'ya gitmektedir. Harmandeli ile mücadele sırasında destana Âşık Aydın ve Kerem dâhil olmaktadır. Harmandeli kolunda özellikle üzerinde durmak istediğim farklı bir yapısal özellik diğer Köroğlu kollarında görülen Köroğlu'nun değil Harmandeli'nin asıl karakter olmasıdır. Harmandeli hatta Âşık Aydın ve çırağı da Köroğlu kadar önemli bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Anlatı Harmandeli'nin aile tanıtımı, doğumu, çocukluğu, gençliğinin anlatılması ile başlar. Köroğlu ile mücadele bölümünde Harmandeli Köroğlu'nu alt ettiği görülmektedir. Farklı bir özellik ise Harmandeli'yi Çamlıbel'e götüremeyişi ve

³⁸ Mamedyazov, 1984: 41; aktaran: H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 146.

³⁹ H. İ. Şahin, *Köroğlu Destanı'nın Harmandeli Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, s. 45.

Harmandeli'nin Âşık Aydın'ın çırağı ile evlenmesidir. Bu bölümde geleneğin içinde içerik ve yapısal özellikleri analiz edilecektir.

1.2.1. Olay Örgüsü ve Tema Özellikleri

1.2.1.1. Harmandeli'nin Ailesinin Tanıtımı

Destanlarda anlatı öncelikle kahramanın ailesinin tanıtımı ile başlamaktadır. Harmandeli destanında da aynı geleneği görüyoruz. Öncelikle kahramanın babasının kısa bir tanıtımı yapılmıştır. Bu bölüm diğer Köroğlu kolları ile aynı çizgidedir. Destanlardaki aile yapısının temelini, aile tanıtımı yaparak okuyucu uyandırmak amaçtır. Anlatı aktarıldığı ortama uyumlu bir şekilde kahramanın ailesi ile ilgili temel bilgileri vermeyi amaçlar. Ancak aile tanıtıldıktan sonra kahramanın aile ortamı hakkında bilgi sahibi oluruz. Eğer bu bölümde temel de olsa tanıtım yapılmazsa anlatıdaki aile kurumuna bakışla ilgili fikir sahibi olmak zor bir hal alır. Harmandeli destanında da aynı yapı ele alınmış ve aktarılan tarafından bir bakış açısı kazanılma imkânı sunulmuştur.

Ele aldığımız Annaguli Nurmemmet ile sınırladığımız Türkmen varyantının aile tanıtımı şu şekildedir.

Anlatıda Harmandeli'nin babası “Rum vilayetinde bir zengin vardı. Adına Arslan Zengin diye at verirlerdi. Yedi padişahın hazinesi gibi hazine vardı onda. Bir ayıbı evlatsızlığı idi” şeklinde tanıtılmıştır. Özellikle zenginliği üzerinde durulmuştur. Dönemin en önemli ve zengin görülen padişah ile bir mukayese yapılarak zenginliğinin boyutu hakkında anlatıcıya bilgi verilmiştir.

Fakat bir husus var ki destanın başladığı nokta Arslan Zengin evlatsızlığıdır. Her şeye sahip Arslan Zengin destanlarda gördüğümüz üzere evlatsızlıkla sınanmaktadır.

Ailenin tanıtımı ile ilgili temel bilgiler verilmiş yalnız babanın tanıtımı yapılmıştır. Destanlara ve döneme uygun bir aile yapısı görülmektedir.

1.2.1.2. Harmandeli'nin Doğumu, Ad Alması ve Çocukluğu

Kahraman olağanüstü özelliklere sahip sıra dışı bir insandır. Kahramanın ana rahmine düşmesi veya annesinin hamile kalmasıyla birlikte olağanüstülükler başlar. Çoğunlukla kahramanın anne ve babası hali vakti yerinde olan bir çift olmakla birlikte çocukları olmamasından bizardırlar. Çocuksuzluk veya kahramanın olağanüstü doğusu

olarak adlandırılan bu hal, Türk destan geleneğinde en yaygın olan motiflerden birisidir. Bu durumda olan karı-koca evlat sahibi olabilmek için adak adarlar, yatır, türbe gezerler ve geleneğin öngördüğü pratikleri uygulurlar. Bunun sonucunda umumiyetle yaşlı bir kadın olan anne, kahramana hamile kalır.⁴⁰

Harmandeli'nin doğumu epik destan geleneğine uygun yapıdadır. Harmandeli olağanüstü özelliklere sahip olmasa da anlatıda geleneksel bir doğum teması görülmektedir.

Arslan, Harmandeli'nin doğumu ile ilgili “Hüda'm bana bir evlat verir mi? Diye on iki kaburgasına on iki karı aldı. En son aldığı kadını hamile kaldı. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat geçip bir gün kızı oldu.” Söylemi görülmektedir. Çocuksuzluk sona ermiştir fakat Arslan Zengin'in oğul dileği gerçekleşmemiştir. Burada Arslan Zengin tanıtımı yapılırken vurguladığı zenginliğin her şeye sahip olamayacağı da belirtilmek istenmiş olabilir. Arslan Zengin “Allah'ım Hüda'mdan oğul diliyordum. Bu isteğim olmadı. Kız da olsa oğul yerine göreyim” diye beş altı koyunu kesip, nüfusunu çağırıp verdi toy-temaşasını. Harmandeli'nin ad alması Arslan Zengin düzenlediği toy sırasında gerçekleşmektedir.

Arslan Zengin “Hey nüfus, ben Hüda'dan oğul diyordum. Bu da kısmetimden naçar oldu. Buna ilde olmayan nefis ad koyun.” dedi. Nüfus danışıp “aklın, fikrin, her şeyin harmanı olsun” diye Harmandeli adını koydular. Harmandeli'nin adı Arslan Zengin düzenlediği toya katılan nüfusunun istişaresi üzerine uygun görülüp konmuştur. Diğer destanlarda görüldüğü üzere bir olağanüstülük sonucunda ya da bir kahramanlık gösterisi olmadan adın konması diğer kol ve destan geleneği açısından farklı bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Harmandeli'nin çocukluğu ile ilgili ilk bilgilere yedi yaşına bastığında karşılaşmaktayız. Anlatıda “Harmandeli birine, ikisine adım atıp yedi yaşına yetti. Kulağını delip mollaya verdi. Yedi yıl mektepte okudu. İlim aklını aldı. On dört yaşına vardı.” Şeklinde çocukluğu ile ilgili temel bilgilere ulaşmaktayız. Harmandeli'nin doğumu ad alması ve çocukluğu üzerinde fazla durulmamıştır. Bunun sebeplerinden biri de Köroğlu'nun destana dâhil olduğu Harmandeli'nin gençlik çağı ve evlenme bölümüne geçişin hızlandırılması olabileceği düşünülebilir.

⁴⁰ Ö. Çobanoğlu, *Epik Destan Geleneği*, s. 341.

1.2.1.3. Harmandeli'nin Gençliği ve Evlilik İçin Şart Koyması

Harmandeli'nin gençlik çağına çocukluğunun kısa bir tanıtımı sonrasında direkt evlilik çağıyla bağlantılı bir giriş yapılmıştır. Dönemin gerekliliklerine uygun olarak ergenlik çağına giren kızın evlilikle bağının güçlü olduğu görülmektedir. Harmandeli'nin diğer destanlarda olduğu gibi çocukluk döneminin durağan geçmesi güç gösterilerinin belirgin bir ifadesinin olmaması da gençlik çağına geçişi hızlandırmıştır. Destanın dinamik yapısı ergenlik döneminde ortaya çıkmaktadır.

Harmandeli on dört yaşına geldiğinde Arslan Zengin oğul yerine koyduğu kızının evlilik çağına geldiğini yanına gelen bir adamın kızını istemesiyle farkına varmıştır. Anlatıda “ön dört yaşına vardı. Arslan Zengin'in oğul yerinde koyması olmadı. Altan kız istemeye adam geliverdi, “Kızını ver.” diye. Şeklinde aktarılmıştır.

Arslan Zengin bu farkındalığın üzerine evlilik kararını ve kimi seçeceğine kızının karar vermesini uygun bulmuştur. Arslan Zengin bunu “Ben yalnız evladımın gönlüne bakacağım, gönlündekini söylesin. Benim yanıma adam geliyor.” Şeklinde belirtmiştir.

Harmandeli babasına evleneceği erkeği kendi seçmek istediğini ve bunun için mücadele edecek bir eş istediğini dile getirmiştir.

Kızların eş seçimi de toplumda kadının statüsünün değişimini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Kızların erkeği sınama yöntemlerinde şöyle bir değişim gözlenmektedir:

1. Erkeğin gücünün bizzat kız tarafından sınanması
2. Erkeğin gücünün başka erkeklerle ya da yırtıcı hayvanlarla sınanması
3. Erkeğin ağır bir taş kaldırma veya kale duvarını aşma gibi yöntemlerle sınanması
4. Kızın yerine babanın veya ağabeyin eş adayını sınaması
5. Kızın, baba veya erkek kardeş tarafından zorla verilmesi
6. Kızın babası veya erkek kardeşi tarafından hediye veya ödül olarak verilmesi
7. Baba veya erkek kardeşin mağlubiyeti sonucu kızın verilmesi⁴¹

Burada geleneksel destan yapısında alışık olmadığımız bir özellikle karşılaşmaktayız. Destanlarda eş seçimi için mücadele iki erkek arasında olurken Harmandeli seçeceği eşini kendisi sınamaktadır.

⁴¹ A. Güneş, *age*, s. 14.

Harmandeli: “Ata benim gönlümdekini yapıyorsan ben her gezen avarenin yâri değilim. Peygamber gölgesi düşen adamın yâriyim.” dedi.

Arslan Zengin: “Yavrum ben nereden bulayım onu?”

Harmandeli: “İyisini, kötüsünü eleştirmeden kendim bulayım onu?”

Arslan Zengin iyisini, kötüsünü eleştirmeyeyim diye Tarhanlık defterini eline verdi.”

Harmandeli: “Ata bana hazinenin yarısını bölüp ver. Tüketirsem gene veriver.”

Harmandeli babasıyla yaptığı bu görüşmeden sonra “Hazinenin yarısını bölüp, alıp üç yüz altmış bahçe yaptırdı. İçinde köşk saray yaptırdı. Üç yüz altmış cariyeye tuttu. Nüfusa da çektiriverdi tellalı. “Harmandeli adlı kızıdan han türemiş. Söyleyen ozanından yenilse. Güreşen pehlivanından yıkılsa, tacı, tahtı, hazine, definesi ile geliyor. Söyleşen ozan yenilse, güreşen pehlivan yıkılsa kellesini alıyor.”

Bu yapı babasının kızını oğul olarak kabul etmesi bir erkek gibi yetişmesi (yetiştirilmesi) sonucu görülmekte olduğu kabul edilebilir. Harmandeli’nin bir erkek kadar güçlü olması anlatıda üzerinde durulan başka bir önemli husustur. Burada kadın olan Harmandeli’nin bir anne bir eş olma durumu dışında alplık özellikleri taşıyan başkahraman olarak karşımıza çıkışı eş seçiminde de görülmektedir.

1.2.1.4. Harmandeli’nin Köroğlu’dan Haberdar Olması ve Onu Davet Etmesi

Köroğlu destana Harmandeli’nin evlilik için koyduğu şartlar karşısında gelen her yiğidi yenmesi gelen her ozan ve pehlivanın kellesini alması üzerine artık kimse gelmez olduğunda dâhil olmaktadır.

Harmandeli: “Hey falcılar ben on altı, on yedi yıl yaşamışım. Benim bu vakte kadar yemedik taamım, giymedik giyimim, yapmadık işim yok. Hiçbirinden er tadını alamadım. Benim kendime münasip gerçek koç yiğit yar bulup verin.” diye falcılarına buyruk verir. Falcılar Harmandeli’nin her gelen yiğidin kellesini almasından dolayı buna sebep olmak istemeseler de buyruk üzerine itaat edip bir yaşlı falcının ancak bu işi çözebileceğini söylemektedirler. Bunun üzerine gelen falcı bir fal açar: “Harmandeli yavrum falında gerçek bir koç yiğit görüldü. Çardağlı Çandabil’inde Göroğlu Bey diyor, vuruyor, kesiyor, getiriyor, tersine gidilmeden gezen mest yiğit.” Müjdeyi verir. Harmandeli’nin Köroğlu’ndan haberdar olması çare ararken bir büyücü ve falcılardan yardım almasıyla gerçekleşir. Burada destana uygun bir yapı ve büyü motifi

görülmektedir. Çoğu destanda görülen falcı cadı gibi tiplerin habercilik etme özelliğinden faydalanılmıştır. Köroğlu'nun tanıtımı da falcı yoluyla aktarılmıştır. “Yavrum, haber versem, butluca, omuzluca, arkası yassıca, alnı çıkıkça, gözleri çukurca, burnu eğrice, sakalı çapa sakal, bıyıkları sıpanın kuyruğu gibi, yüzü, gözü çelik suyu verilmiş gibi, kendisi de orta boyluca.” Falcı burada Köroğlu'nun alplığına uygun bir fiziksel yapı aktarmıştır. Aktarılanın zihninde Köroğlu'nun fiziksel tasviri oluşturulmak ve gücü gösterilmek istenmiştir.

Harmandeli: “Anacığım bu söylediğin bahadıra benzer oldu. Şimdi onu alıp getirmezsen olmaz.” diyerek Harmandeli'yi Rum diyarına davet etmiştir. Köroğlu destana yaşlı bir kadının vasıtası ile giriş yapmıştır. Harmandeli: “Hay anacığım o öyle böyle adamın peşine düşüp gelmez. Senin gibi cadı, hilekâr, ihtiyar kadın getirir onu” diyerek Köroğlu'nu getirmek için yollar arar ve falcı kadını ikna eder. Falcı Köroğlu'nu bulur ve Harmandeli'nin haberini Köroğlu'na verir:

Rum şehrinde birce dohtor,
 “Göroğlu bey gelsin.” dedi.
 Selam, hat gönderdi benle,
 “Gelip beni alsın.” dedi.

Kelamda vardır hatları,
 Mıhında Arap atları,
 Kendi gelip yiğitleri,
 “Tercih edip kalsın” dedi.

Ülkeniz Çandıbil'idir,
 Gezdiğin hakkın yoludur,
 Pirin Hazret-i Ali'dir,
 “Ali desgir olsun.” dedi.

Yaşlı, cana iman versin,
 Külli kâfir dine gelsin,
 Gelip izzetimi görsün,
 “At hibemi alsın.” Dedi

Geleneksel destan yapısında görülen Köroğlu'nun perisine danışması karşımıza çıkmaktadır. İstişare eder ve kadına danışır. İstişarenin ardından kadın nasihat eder fakat Köroğlu bunu dikkate almaz ve gelen haber üzerine Harmandeli'yi kendine eş yapıp Çandibil'e getirmek için yola çıkar.

1.2.1.5. Harmandeli ile Köroğlu'nun Karşılaşması ve Yapılan Mücadele

Köroğlu kendine eş olarak Harmandeli'yi almak için Harmandeli'nin isteği üzerine karşısına çıkar. Köroğlu'nun Rum vilayetine girişi böyle gerçekleşmiştir.

Göroğlu: Havuz başında duranlar,
 Nazlım bir su ver içeyim.
 Şöyleşim mani verenler,
 Kız oğlan su ver içeyim.

Harmandeli: Havuz başında hayır olmaz,
 İn, kendin sudan içiver,
 Her tilki, çakal şir olmaz,
 İn kendin sudan içiver.

...

Burada görülen diğer bir yapı Köroğlu'nun bir kız için başka erkek yiğitlerle mücadele değil bizzat Harmandeli ile hem fiziksel hem sözlü mücadelesidir. Köroğlu'nun üstün yetenekleri göz önünde bulundurulmuş fakat Harmandeli bu özelliklerin üzerine çıkarak Köroğlu'nu alt etmiştir. Harmandeli destanın dönemi ve yapısı itibari ile hem ozanlıkta hem pehlivanlıkta Köroğlu'nu sınamaktadır. Köroğlu ozanlıkta da pehlivanlıkta da Harmandeli'yi üstün yiğitliğine rağmen yenemediği görülmektedir. Harmandeli'nin gücü Köroğlu'na rağmen üstün aktarılmıştır. Bu yapı diğer Köroğlu kolları ve destan geleneği içerisinde farklılık göstermektedir.

Mücadele sonunda Harmandeli Köroğlu'nu kendi davet ettiği için canına kıymamıştır. Köroğlu, Harmandeli'nin affı üzerine Çandibil'e geri dönmüştür.

1.2.1.5. Köroğlu'nun Yiğitlerinin Harmandeli ile Karşılaşması

Köroğlu, Harmandeli'nin elinden bahsettiği iki yiğidi üzerine kurtulmuş ve Harmandeli, bu iki yiğidi görmek istediğini, onlarla mücadele edip birini kendine

seçmek için sınamak istediğini söylemiştir. Bunun üzerine Köroğlu Harmandeli'nin gücünü gördüğü için yiğitlerine asıl amacını söylememiştir.

“Mirim, Gammar can, o gün, bu taraftan, Rum vilayetinden gelirken yolda bir avlı, kulanlı, bol nimetli evin üzerine geldim. Ona kırklardan gizlice, üçümüz gidip, bir ay kırk gün kuş avlayıp, vaktimizi hoş geçirip gelsek nasıl oğul han oğul? dedi. Onlar Köroğlu'nun sözünden çıkıyor mu? “Kendin bilirsin ya ağa.” diyorlar.

Köroğlu, Harmandeli'ye olan sözünü yerine getirmek için yalan ve hileye başvurduğunu görmekteyiz. Buradaki amaç Harmandeli'nin kendine eş bulabilmesini sağlamak değil üstün olan Harmandeli'nin elinden kurtulabilmek olduğu düşünülebilir. Çünkü kendisinin bile yenemediği Harmandeli'yi yiğitlerinin yenemeyeceğinin farkındadır.

Rum vilayetine varan iki yiğit ve Köroğlu Harmandeli'nin yaşadığı köşkün önüne gelirler. Köroğlu yiğitlerinden birini (Mirim) yine hileye başvurarak köşküne gönderir. Habersiz köşke giden yiğit Harmandeli ile karşılaşır ve onun Harmandeli olduğunu bir bakışta anlar. Burada Harmandeli'nin üstünlüğünün herkes tarafından bilindiği vurgulanmak istenmiş olabilir.

Yiğidin Harmandeli'yle girdiği ozanlıktan sonra Harmandeli onu Köroğlu'nun gönderdiğini anlar. Köroğlu gelmeyen yiğidinin yanına diğer yiğidini (Gammar) de gönderir. Harmandeli bu yiğidi de görünce ikisini de öldürmelerini cariyelerine emreder. Fakat iki yiğit kendilerinin Köroğlu'nun gönderdiğini söyleyince Harmandeli yine canlarını affeder ve üçünün birlikte hemen Rum şehrini terk etmelerini söyler. Bunu duyan Köroğlu içini soğutmak için çare arar.

Burada Harmandeli'nin hem ozanlıkta hem de bağışlayıcılığında ne kadar yüce olduğu yine vurgulanmıştır. Bu iki yiğidin Harmandeli'nin gücünü bir kez daha göstermek için anlatıya dâhil edildiği düşünülebilir.

1.2.1.7. Köroğlu'nun Âşık Aydın'a Çıracak Olması

Köroğlu, Harmandeli'ye üstünlük sağlayamadığı ve yenilgisini kabullenemediği için perisinin nasihatine uyarak Âşık Aydın isimli piri bulmaya karar verir.

“Çıracıklarını alıp ‘Nerdesin Âşık Aydın?’ diye sürüp gitsin.”

Köroğlu'nun Âşık Aydın'ı ararken “Nerede kendisi, yağmacılığa mı gitti, kuşa mı gitti, nereye gitti?” diye sorması üzerine “Pir dediğin yağmacılığa mı gider?” cevabını almıştır. Burada Köroğlu'nun göçebe kültürün içinden geldiği ve tüm yaşantısı

ve adetleri ile göçebe kültürü temsil ettiği yerleşik hayatı ve halk sufizmini temsil eden pire karşı tutumu görülmektedir.

Pir anlatıda “Açık sarı sarıklı, açık sarı cübbeli ihtiyar Âşık Aydın’ın kendisi” diye İslami özellikleri fiziksel tasvirle aktarılmıştır.

Köroğlu pir ile ilgili “Ey bırakın ya. Ev koruyup, oturan yaramaz sofisi deseniz ya” şeklinde yerleşik hayatı temsil eden ev unsuruna eleştiri de bulunmuştur. Ev korumanın (ev beklemenin) yaramaz bir iş olduğunu asıl kültürün göçebe hayat olduğunu vurgulamıştır.

Köroğlu pir denilecek kişide aradığı özellikleri “Yiğitler, pir denileni görmesek de iştitiyorduk. Sarığı Hiveli’nin arabasının tekerleği gibi olsa gerek, onun dergâhında kbla, şüle, yahni kaynayıp dursa gerek, hiçbir şey yok onda” diyerek belirtmiştir. Burada görülen Âşık Aydın’da aradığı özelliklerin aslında göçebe kültürde görülen yiğitlik, alplık özelliklerinin olmamasından ötürü onun gücünün küçük görülmesidir. Fiziksel olarak iri bir yapı göçebe kültürde gücü temsil etmektedir. Ocakta kaynayan yahni ise avcılıkla geçinen kültürü temsil etmektedir.

Köroğlu gidip pirin yanına sorularını sorar ve pir karşısında mahcup olup onu affetmesini ister. Sofi olmak istediğini onu çirak olarak yanına almasını istediğini söyler. Burada yerleşik düzen ve halk sufizminin etkisinin arttığı görülmektedir.

Pir Köroğlu’na ondan sofi olmayacağını söyler.

“Ey yahşi yiğit, senden nefsini köreltip sofi olan olmaz. Senin üstün başın şahane görünüyor, gözün keskin görünüyor, sen bizim dergâha sığacak adam değilsin. Bu göz ile boşu boşuna gelmezsin. Gidiver, gidiver.” Burada halk sufizmi ve yerleşik düzen için göçebe kültürden ayrılması gerektiği ancak bu şekilde çirak olabileceği belirtilmektedir.

“Köroğlu’nun bütün şahane giysilerini çıkarıp, alıp, hem de silahlarını da alıp, bir çuvala salıp, açık sarı, kalın elbise giydirdi, eski mes giydirdi, eski kalpak giydirdi, kalpağının etrafından beş altı garı bez sardı. Oldu bir orta boyluca değirmen gibi sofi.” Burada halk sufizmine kabul edilmek için gerekli şartlar olduğu belirtilmiştir. Göçebe kültüre ait kıyafet ve silah çıkarılmıştır. Yine de Köroğlu’nun iri alp yapısı, sofilik için uygun olmadığının vurgusu yapılmıştır. Köroğlu’nun adının Rövşen olarak belirtilmesi de (Fuzuli Bayat, Rövşen isminin halk sufizmini simgelediğini belirtmiştir.) halk sufizmi yapısına uygunluk için değiştirilmiştir.

Başka sofiler abdest alıp dua- senada dururken Rövşen sofî yahni yiyip saatlerce uyur. Burada da sufizm için Köroğlu'nun uygun olmadığı ve göçebe kültürden uzaklaşmadığı vurgulanmaktadır.

Rövşen sofî bir süre sonra Âşık Aydın'a "Ben bütün sofilerini iyi öğrendim. Senin aç sofî yok imiş. Bütün sofilerin zengin imiş. Ata, silaha gücü yetmeyecek sofî yok. Hemen sofilerini gönderip at, silah aldırıver." Pirim at, silahı hazırlayıp seni de baş edip gitsek, Kızılbaş'a vursak yağmayı, acıtıp acıtıp getirsek budur Pirim. Bunun üzerine Pir Rövşen sofiden başından beri bir şey çıkmayacağını bildiğini söyler. İki kültür yapısının birbirinden uzaklığı ve kültürler arası bir çatışma yaşandığı söylenebilir. Bunu Köroğlu'nun "Hey kurbanın olayım senin. Bizim ile yağmacılığa gitmezsen senden pir, bizden mürit olmaz" diyerek açıkça belirtilmiştir.

Ve bunun üzerine uyum sağlayamadığı ve kendi kültüründen kopmasının mümkün olmadığını gören Köroğlu, Âşık Aydın'ın da isteğiyle yanından ayrılır.

1.2.1.8. Âşık Aydın'ın Harmandeli'yi Rüyasında Görmesi ve Harmandeli'yi Bulması

Âşık Aydın Harmandeli'den rüyasında haberdar olur. "Bir gece Âşık Aydın bir rüya gördü. Düşünce üç yüz altmış bağ bahçe, ortasında köşk, köşkün orta belinde bir pencere, pencereden bir kız yüzü göründü. Sanki buluttan ay çıkar gibi"

Bu rüya üzerine Âşık Aydın sofilerine rüyasının anlamını sorar. Burada da istişare görülmektedir. Fakat hiçbir sofî rüyanın manasını bulamaz. Bunun üzerine pirlük de nerdeyse Âşık Aydın'a yaklaşmış olan Kerem sofî destana dâhil olur. Destana Kerem deli lakabı ile bilinen sofî de dâhil olduktan sonra Köroğlu'nun olaylara etkisi azalmıştır.

Kerem oğlan Âşık Aydın'ın rüyasını yorumlamak için Âşık Aydın'ın yanına varır:

"Mübarektir ustam gördüğün ahval
Evvel gelen Âdem Sepi olaydı.
Hüda'yı yâd edip yerinden kalktın,
Sonra gelen Resul Veli olaydı.

Dört kişi karşında sordu cevabı,
 El bağlayıp ona ettin tovabı,
 Birisi götürdü Gülgün şarabı,
 şarap veren Hazret-i Ali olaydı.

Güzeller cem' olup seyre çıkmıştır,
 Göz güldürüp, kalem kaşın kakmıştır.
 Dal omzuna heykelini takmıştır,
 Gördüğün düş Harmandeli olaydı.

Üç yüz altmış sofi bu düşü bilmez,
 Hak nazar etmese haberi olmaz,
 Pire hizmet eden umutsuz olmaz,
 Bunu diyen Kerem Deli olaydı”

Bu rüya yorumu üzerine Harmandeli'yi bulmak için Kerem'i de yanına alıp Arslan Zengin'in kızı Harmandeli'yi bulmak için Rum vilayetine yola çıkarlar. Türk destanlarında görülen rüya motifi ekseninde değerlendirecek olursak rüyayı gören kişinin kıza âşık olmasıyla ya da rüyada bade içerek âşkla gelişen olaylar görölmektedir. Burada ise mistik tavrın da etkisiyle olabileceğini düşünerek Âşık Aydın'ın gördüğü rüya üzerine Harmandeli'yi bulmaları ve Kerem sofinin böylelikle âşık olduğunu görmekteyiz. Burada Âşık Aydın'ın rüyasını Kerem yorumladığı için onu ödüllendirmek istediği düşünölebilir. Ne bir destan ne de halk hikâyesi olarak adlandırdığımız, değişim dönüşüm izlerinin göröldüğü anlatının kendi içinde bir mantığı olabilir.

1.2.1.9. Âşık Aydın'ın Çırağı ile Harmandeli'nin Karşılaşması ve Evlenmeye Karar Vermeleri

Âşık Aydın'ın rüyasından sonra Kerem sofi rüyayı yorumlar ve birlikte Rum vilayetine Harmandeli'yi bulmaya gelirler.

Âşık Aydın buldukları rüyasına uyan köşkün önüne vardıklarında Kerem'i köşke gönderir.

“Hey Kerem can, kızın yanına sen gidip gel. O kız deli kız mı, akıllı kız mı, yıkıldığını, yenildiğini bilecek mi? Ya da bir delirip oturan cinli mi? Kendin de gün ortasında var dedi”

Bunu dinleyen Kerem gün ortasında Harmandeli’nin köşküne varır. Girdiğinde Harmandeli’yi bir döşekte yatar bulur. Ve yolcu, tüccar olduğunu söyleyerek ateş almaya geldiğini söyler. Çünkü söze nasıl başlayacağını bilmemektedir.

Bunun üzerine Kerem sofî sözler söylemeye başlar. Pirlîği ile yetişmiş sofî Kerem sofîni ozanlık etmesi karşısında Harmandeli etkilenir fakat bir bahane arayarak onu yıldırmaya kalkar.

Harmandeli’nin yine burada gücü vurgulanır ve Kerem’i korkutur. Kerem’i ne söylerse söylesin öldüreceğini söyler. Kerem gururunun kırılması karşısında erkek adam gibi söyler ölürüm der.

Kerem sofî Harmandeli’nin elinden kurtulur ve Âşık Aydın’a onun arını temizlemesini söylemesi üzerine Âşık Aydın pirlîğini kullanır ve Harmandeli’ne bir keramet gösterir. Burada mistik güçlerin kullanımı söz konusudur. Aslında Harmandeli’yi ikna etmek için hileye ve mistik güçlere başvurulduğu görülmektedir.

“Kerem can, çukur kazıp Âşık Aydın içine girip yatıversin. Âşık Aydın’ın kabre girip yatmasının sebebi “Ölü dirilen kişi olup, sıçrayıp çıksam kızın biraz akıllı gider.”

Âşık Aydın ile Harmandeli karşılıklı söyleşir ve Harmandeli mistik güçler karşısında yenilir. Ve boğun eğer. Fiziki güç değil mistik güç sayesinde mücadeleyi kazanmışlardır. Burada anlatının yapısında bir değişiklik olduğu gözlemlenmektedir.

Arslan bey mistik güçler karşısında direnç göstermiş ve Harmandeli’yi bu konuda bastırmıştır. Fakat Âşık Aydın vazgeçmemiştir. Ve yine keramet ve mistik gücünü kullanarak rüya vasıtası ile Hünkâr’a haber iletmiştir. Hünkâr korkup Âşık Aydın’ı bulup af dilemiştir. Burada halk sufizminin insanlar üzerindeki etkisi vurgulanmaktadır. Hünkâr ki bütün karar gücünü elinde tutmasına rağmen dini güçler karşısında kendini güçsüz bulmuştur.

Hünkâr eninde sonunda Harmandeli kendisinin olsun diye Arslan Zengin vergi almamıştır. Fakat pirin isteği üzerine, Arslan Zengin’i ikna etmek için ya pirin sözünü tutacağına ya da tüm vergiyi alacağını söyleyince Arslan Zengin ikna olur. Ve bütün geleneksel törenler uygulanarak Harmandeli ile Kerem sofî toylar düzenlenerek evlenir.

1.2.1.10. Harmandeli'nin Kerem Sofi'nin Yurduna Gitmesi, Harmandeli ile Köroğlu'nun Karşılaşması ve Köroğlu'nun Yurda Dönüşü

Arslan Zengin evinde törenler düzenlendikten, nikâh kıyıldıktan sonra Kerem sofinin Şehr-i Şirvan adındaki yurduna Harmandeli ile dönüşü gerçekleşir. Kerem sofinin destana dâhil olduktan sonra Köroğlu'nun etkisi azalmıştır. Anlatının son bölümünde Köroğlu destana tekrar dâhil olur. Harmandeli'nin evlendiği gün Köroğlu'na söz verdiğini düşünüp geçen kervandan öşür ve zekât istemek bahanesi ile yollarını keser haberleri alır ve Harmandeli'nin peşinden Şehr-i Şirvan'a varır.

Harmandeli Köroğlu'nun geldiğini duyar ve onu karşılamaya karar verir ve yeniden karşılaşırlar:

Göroğlu: Civan her yeri gezer sen,
Eğer tutsam nice olur?
Dönüp haberdar olunca,
Belinden öpsem ne olur?

Harmandeli: Belimden öpsen duyarlar,
Şirin canına kıyarlar,
Alıp, çöl yerde koyarlar,
Kul diye satsam nice olur?

Göroğlu: Kul gelmez mi gitse ilden,
Âşık dönmezmiş bu yoldan,
Diledim, vermedin gülden,
Bahçene girsem nice olur?

Harmandeli: Ne işin var gülüm ile,
Günüm geçer zulüm ile,
Ter kınalı elim ile,
Kendim öldürsem nice olur?

Göroğlu: Aşığı öldürmek sevaptır,
Göğsün üstü güzel aktır,

Ak memen bize yaylaktır,
Çıkıp yaylasam nice olur?

Harmandeli: Harmandeli geldi dile,
Sen bir bülbül kondun güle,
Ben bir suna gölden göle,
Uçarak çıksam nice olur?

Göroğlu: Göroğlu gezer kuş gibi,
Sinelerin gümüş gibi,
Alıcı kartal kuş gibi,
Dönüp avlasam nice olur?

Bu atışmadan sonra Harmandeli Köroğlu'na bilerek yenilir ve koynuna girer. Köroğlu bunu tekrarlamak istediğini belirtse de Harmandeli bunu kabul etmez ve Köroğlu yurduna döner. Burada Köroğlu pasif bir tip olarak aktarılmış olsa da aslında sonunda bir şekilde Harmandeli'yle birlikte olmayı başarmaktadır. Harmandeli'nin fiziksel gücü değil mistik gücü seçmesi destan geleneğinden farklı bir yapı sergilemiştir. Diğer kollardan farklı olarak Köroğlu asıl karakter değildir ve Harmandeli'yi elde edememiştir. Burada değişim dönüşüm ekseninde yaratılmış bir anlatı olduğunu düşünmek gerekmektedir. Son bölümde Harmandeli'nin bilerek yenilmiş olması ve bir kere de olsa Köroğlu'nun muradına ermesi aktarıcının inisiyatifinde bir bölüm olduğunu düşündürmekte ve Köroğlu'nun pasif karakter olarak aktarılmasını uygun bulmadığı düşünülebilir.

1.2.2. Harmandeli Anlatısındaki Tip ve Motif Özellikleri

1.2.2.1. Motif Özellikleri

1.2.2.1.1. Çocuksuzluk

Çocuksuzluk motifi Türk destan motifleri içerisinde en yaygın olanlardan birisidir. “Çocuksuzluk, daha doğmadan, destan kahramanının önemini vurgulamak üzere gelenek tarafından kurgulanır.”⁴²

⁴² Naciye Yıldız, “Türk Destanlarında “Çocuksuzluk”, *Milli Folklor Dergisi*, 2009, Sayı:82, s. 79.

Oğuz toplumunda çocuk sahibi olmanın önemi destanlarda da vurgulanır. Çocuğu olmayan çiftler, kısır kadınlar bu destanlarda dışlanmaktadır. Öyle ki bu insanların tanrı tarafından da sevilmediği vurgulanarak din ve inanç sistemi aracılığı ile bu tavır benimsetilir. Çocuğu olmayan ya da erkek çocuğu olmayan erkeklerin birden fazla eşle evlendiği görülür. Dolayısıyla ihtiyaçlar kültürü; kültür de yeni inançları belirlenecektir. Savaşların yoğunluğu, insan gücüne duyulan ihtiyacın artışı toplumda erkek çocuğun daha değerli görülmesini beraberinde getirir. Bu durum ise zamanla kız çocuğu sahibi olmanın şanssızlık olarak algılanmasına zemin hazırlayan etkenlerden biridir.⁴³

Çocuksuzluk motifi ailenin tanıtımında ailenin çok zengin olduğu her şeye sahip olduğu fakat çocuksuzluk yaşandığı için ailenin tanrıdan dilekleri ya da bir hızırdan, büyücüden, periden yardım almaları ile zenginleştirilmiş bir motiftir. Burada vurgulanmak istenen durumlardan biri de doğacak çocuğun yıllar sonra büyük arzular ve uğraşlar birçok şeye başvurulması çareler aranması sonucu doğmasıdır. Çünkü anlatı kahramanın diğer insanlardan farklı olduğunu onun tanrının da isteği ile bir mucize gibi doğduğunu aktarmak istemektedir. Böylelikle kahramanın üstün özelliklere sahip bir tip olacağı önceden bildirilmiştir.

Köroğlu destanının Harmandeli kolunda da aynı motif kullanılmıştır.

“Rum vilayetinde bir zengin vardı. Adına zengin diye at verirlerdi. Yedi padişahın hazinesi gibi hazine vardı onda. Bir ayıbbı evlatsızlığıydı.” Çocuksuzluk motifi babanın zenginliği ile şekillendirilmiştir.

“On iki kaburgasına on iki karı aldı. En son aldığı kadını hamile kaldı.” Burada çocuk sahibi olmak için aranan çareler on iki kadın ile evlenmesiyle ortaya konmuştur.

Tanrının dileğini gerçekleştirdiği fakat bir kız çocuğunun olduğu bu kolda kahramanın diğer kahramanlık destanlarından farklı bir yapı söz konusudur.

1.2.2.1.2. Ad Vermesi

Türk destan ve halk hikâyelerinde çok yaygın olan “ad verme”, çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Türklerdeki ad verme geleneği hakkında epeyce araştırma yapılmış, bu geleneğin değişik Türk boylarında yaşam şekilleri hakkında araştırmalara bilgi verilmiştir. Bu gelenek, bütün dünya ülkelerinde masal motifi olarak kullanılmıştır. Ad verme geleneği üzerinde yapılan çalışmalarda araştırmacıların birleştikleri nokta, doğan

⁴³ A. Güneş, *age*, s. 16.

çocuğun ad alabilmesi için mutlaka bir yararlılık göstermesi gerektiğidir. Metin ekici, ad verme geleneğinin Türk halk hikâyelerindeki şekillerini incelemiş, neticede ad vermenin şu üç şekilde gerçekleştiği sonucuna varmıştır:

1. Cemiyet hayatında mevcut olan geleneğe göre, çocuğun gösterdiği başarıya uygun olarak nüfuzlu bir kişinin ad vermesi.
2. Doğumda olağanüstü tesiri bulunan veya çocuğun doğumunu sağlayan bir kişinin ad vermesi.
3. Hiçbir geleneğe bağlı olmaksızın, çocuk doğar doğmaz ebeveynin ad vermesi.⁴⁴

Harmandeli anlatısında bu geleneklere bağlı olmadan üçüncü maddeye uygun ad verilmiştir.

Arslan Zengin çocuksuzluğundan sonra dünyaya gelen kahramana ad vermek için toy düzenlemiştir.

“Kız da olsa oğul yerine göreyim.” diye beş altı koyunu kesip, nüfususunu çağırıp verdi toy-temaşasını. Nüfusu toplandığında:

Arslan bey: “Hey nüfus, ben Hüda’dan oğul diliyordum. Bu da kismetimden naçar oldu. Buna ilde olmayan nefis bir ad koyun. dedi. Nüfus danışıp “ Aklın, fikrin, her şeyin harmanı olsun.” diye Harmandeli adını koydular.”

Türkmen anlatmalarındaki bu kolda, söz söylemede, dutar çalmada ve güreş tutmada usta olan “Harman” kıza, genellikle Köroğlu anlatmalarının Anadolu versiyonunda gördüğümüz ve Köroğlu’nun yiğitlerini tavsif için kullanılan “deli” (cesur, kahraman) sıfatının verilmesi de dikkat çekici bir noktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki, “yiğit, kahraman, cesur, gözü pek” manalarını ihtiva eden “deli” kelimesi, sadece erkekleri tavsif için değil, aynı zamanda kadınların yiğitliğini ve cesaretini ifade etmek için de kullanılmaktadır.⁴⁵

1.2.2.1.3. Kızın Rızası

Türklerde aile hukuku ile ilgili bir başka uygulama da “evlenecek kızın rızası ve rızalık hakkı” idi.⁴⁶ Eski Türklerde eş edinme “erkeğin kadını kendi rızası ya da zorla kaçırmaması, kendi kız kardeşini ya da akrabalarından birini, kadının tarafından birine

⁴⁴ M. Arslan, *age*, s. 287.

⁴⁵ M. Arslan, *age*, s. 344.

⁴⁶ Nerin Köse, *Ak Möör Destanı*, Ankara 2004, s. 306.

vererek, yani değiş tokuş yoluyla veya bir miktar para karşılığında söz konusu olabilmektedir.⁴⁷

Türk destanlarına bakıldığında ise evlenme teklifinin kıza sorulması, söz konusu değildir. Çünkü epik türlerin kahramanları ideal tiplerdir. Gerek fizik yapıları ve yenilmezlikleri, gerek at binip kılıç kullanmaktaki ustalıkları, gerekse vatan ve millet konusundaki düşünceleri ile aile hayatındaki rolleri ve kimlikleri, bunun en açık göstergesidir. Bu sebepten dünür gelen tarafa bu konudaki cevabı da kızın anası babası vereceklerdir.⁴⁸

Harmandeli destan yapısında eş seçme işlemi diğer Türk destanları ile farklılık gösterir. Bu destanda eşi Harmandeli seçmiştir. Bu yapı Arslan Zengin Harmandeli'nin rızasını almak istemesi ile gerçekleşmiştir. Harmandeli'nin kadın başkahraman olması ve Harmandeli'nin destanda ideal tipi karşılıyor olması eş seçmesine ve rızasının istenmesine olanak sağlamıştır.

Arslan Zengin: “Altan kız istemeye adam geliverdi, “Kızını ver.” diye. Ben yalnız evladımın gönlüne bakacağım, gönlündekini söylesin.” Şeklinde Harmandeli'nin fikrini sormuş ve rızasının olup olmadığını dikkate almıştır.

Harmandeli: “Ata benim gönlümdekini yapıyorsan ben her gezen avarenin yâri değilim. Peygamber gölgesi düşen adamın yâriyim, iyisini kötüsünü eleştirmezsen kendim bulayım ata.” diye cevap verir.

Arslan Zengin: “ İyisini kötüsünü eleştirmeyeyim” diye izin verir.

Destanda gördüğümüz rızalık hakkı motifi farklı bir olay örgüsü etrafında şekillenmiş ve buna uygun işlenmiştir. Buna Harmandeli'nin çocukluktan beri babası tarafından erkek gibi büyütülmesi ve daha modern bir geleneksel yapı içerisinde yetiştiği söylenebilir.

1.2.2.1.4. Alp Kadınlar ve Erkekler

Bilindiği üzere her hayat tarzı, kendisine has bir anlatı türünü ve insan tipini zorunlu kılar. Nitekim Türklerin İslamiyet'ten önce, avcılığın ve akıncılığın hâkim olduğu hayat tarzı içinde ideal tip, “alp tipi”; hareketin hâkim olduğu, insanı güçlü olmaya sevk eden, kuvvet ve cesaretin şart olduğu bu hayatın ifadesi için en uygun tür de, destandır. Bu sebeple destan kahramanları söz konusu hayat tarzının isteklerini,

⁴⁷ N. Köse, *Ak Möör Destanı*, s. 307

⁴⁸ N. Köse, *Ak Möör Destanı*, s. 214.

özlemlerini, beklentilerini, ihtiyacını temsil etmekte, yani idealleştirmekte; halk bilmek, görmek istediği her şeyi onların hayatına sığdırmaktadır.⁴⁹

Harmandeli anlatısında da dönemin şartlarına ve beklentilerine uygun şekilde fiziksel güçlerinin ön plana çıktığı, pehlivanlıkta at binmedeki üstünlükleri görülmektedir.

Alp kadın olarak karşımıza Harmandeli karakteri çıkmaktadır. Destanın başkahramanı olan Harmandeli diğer Türk destanlarından farklı olarak alp erkekten daha güçlü konumdadır. Birçok unsur destana Harmandeli'nin gücünü vurgulamak ve göstermek için dâhil edilmiştir. Buna örnek olarak gücü ve alplığı ile anılan Köroğlu'nu bile yenen Harmandeli'nin karşısına Köroğlu'nun yenileceklerini bildiği halde iki yiğidini çıkarması gösterilebilir.

“Harmandeli adlı kızdan han türemiş. Söyleyen ozanından yenilse, güreşen pehlivanından yıkılsa, tacı, tahtı, hazine definesi ile geliyor. Söyleşen ozan yenilse, güreşen pehlivan yıkılsa kellesini alıyor. Hep orada burada bir geceyi atlatamadan gezen ozanlar “Bunu bir kazanmak olmaz mı? diye geliyor, yeniliyor, alıyor kellesini. Hep güreşlerde adam yıkıp cinleri başına üşüşen yiğitler “Harmandeli gibi kızla dölleşip ölsek uktemiz ne? Eğer dizini yere değirirsek bahtımızın geldiğidir.” Diye gelip güreşiyor, alıyor kellesini. Söz kızasına iki üç yılda üç yüz kelle binare kıldı ozan ile pehlivandan.”

Harmandeli ile Köroğlu'nun ilk karşılaşmasında Harmandeli kendini “Bize Harmandeli derler, iki gözünü oyarlar, etin pişmeden yerler, atın çevir de kaçırır” diye tanıtıyor.

Destanda alp erkek olarak karşımıza Köroğlu çıkmaktadır. Köroğlu diğer kollardaki kadar baskın bir karakter olarak karşımıza çıkmamaktadır. Üstün özellikleri vurgulanmış olsa da Harmandeli karşısında yenik düşerek Harmandeli'nin gücünü kanıtlamıştır.

Falcı kadın, Harmandeli'ne Köroğlu'nu, “Harmandeli yavrum, falında gerçek bir koç yiğit göründü. Çardağlı Çandıbili'nde Göroğlu Bey diyor, vuruyor, kesiyor, getiriyor. Tersine gidilmeden gezen mest yiğit” diye tanıtıyor.

Ağayunus, Köroğlu'na “Sen hiç kimseye yıkılmazdın. Ya atın yaramazlık yapmıştır, ya silahın yaramazlık yapmıştır” diye söyleniyor.

⁴⁹ Nerin Köse, *Kocacaş Destanı*, Ankara 2002, s. 150.

Âşık Aydın dergâhına gelen Köroğlu'na, “Ey yahşı yiğit, senden nefsini köreltip sofi olan olmaz. Senin üstün başın şahane görünüyor, gözün keskin görünüyor, sen bizim dergâha sığacak adam değilsin. Bu göz ile boşu boşuna gezmezsın.” Diye sesleniyor.

Destanda Âşık Aydın adlı pirin öğrencisi olan Kerem adlı sofi ise alperenlik motifine yaklaşmıştır. Fiziksel güçten ziyade mistik güçleri ve İslami değerleri temsil eden Kerem sofi Harmandeli tarafından eş olarak seçilmiştir. Bu durum alplıktan alperenliğe geçiş olarak nitelendirilebilir.

1.2.2.1.5. At

Bilindiği üzere eski Türklerde “at” sadece binek hayvanı beslenme, giyinme, süslenme, ticari bir mal olarak da yerini almış; yazın yaylakta, kışın kışlakta besleyip korudukları bu hayvan onların hayat tarzlarını da belirleyen bir unsur olmuştur. Bir başka ifadeyle Türklerin göçebe olmalarını sağlayan⁵⁰, bozkır Türk ekonomisinin esasını teşkil eden “at”ın bu kadar büyük bir yer edinmesinde Türklerin yaşadıkları coğrafyanın rolü büyüktür.⁵¹

Türk destanlarının teşekkülünde büyük bir rol oynadığını düşündüğümüz mitolojik unsurların destanlara aksettiği görülmektedir. Mitolojik dönemde yaratılan mitolojik motiflerin destanlarda görülen motiflerle bazı ortaklıkları vardır. At motifi de belirli noktalarda benzerlikler taşımaktadır. Olağanüstü özelliklere sahip olan atlara birçok Türk destanında rastlamaktayız.⁵²

Harmandeli anlatısında “kahramanla aynı gün doğan, bazen kanatlı ve rüzgar gibi hızlı giden, iri cüsseli atlarla”⁵³ karşılaşmıyoruz. Harmandeli anlatısında karşılaştığımız atlar bu tür olağanüstü özellikler sergilemezken binek hayvanı, haber getirip götürmek için kolaylık sağlayan, Köroğlu'nun olağan özelliklerde de olsa hep yanında gördüğümüz bir motiftir.

Türk Dünyası destan ve halk hikâyesi geleneğine baktığımızda kahramanların pek çoğunun özel adlar taşıyan atlara (Köroğlu Kırat, Manas Ak kula, Alpamış

⁵⁰ Çınar II, s. 14-19, Kaplan, s. 12-13; aktaran: Nerin Köse, *Kurmanbek Destanı*, Ankara 1998, s. 314.

⁵¹ Kafesoğlu, s. 304-305; aktaran: N. Köse, *Kurmanbek Destanı*, s. 314.

⁵² N. Köse, *Kurmanbek Destanı*, s. 314.

⁵³ N. Köse, *Kurmanbek Destanı*, s. 314.

Baysubar, Bamsı Beyrek Boz aygır, Ural batır Ok buz at vd.) sahip oldukları görülmektedir.⁵⁴

Anlatıda atlara renklerle alakalı (kırat) ve Harmandeli ile benzer isimlendirme özelliği gösteren “Sulhundeli” gibi sıfatlar verildiği görülmektedir.

Falcı: “Harmandeli yavrum, Çandibil denilen uzak yurt. Ben bir ihtiyarım. Öyle, böyle olur olmaz vasıtaya dayanamam. Ben tulfara binip gitmezsem olmaz.

Harmandeli: “Tulfarı nereden bulayım anacığım?”

Falcı: “Kiminin yolkısı bin olsa onun içinde olurmuş.”

Harmandeli: “Öyleyse anacığım, onu kişiden sormamalıyım. Bizim atamızın yolkısı bindir.”

...

“Tulfar kendinize malum, beş altı aylık yolu beş altı günde alıyor...”

Yukarıda alıntıladığımız bölümde tulfar atının (olağanüstü özellikler gösteren bir at soyu⁵⁵) falcının haberi hızlı götürmesine yardımcı olduğu görülmektedir. Bir binek hayvanı olarak görülse de soyu ile atın önemi vurgulanmıştır.

Falcı Köroğlu’nu bulduğunda Köroğlu Kırat’ını besliyor ve onun bakımını özenle yaptığı belirtilmiştir. Özkul Çobanoğlu’nun belirttiğine göre “Destanlarda olağanüstü vasıflarla görülen bu atları elde etme ve onları yetiştirme vazifesi kahramanın özelliklerinden birisi olarak ona aittir.”

“... Nişafur’dan geleli beri Kırat’ını beslemeye almıştır. “Allah işim çıkmazsa iyi. Eyerini ayırayım ya.” diye Kırat’ı çıplak yapıp, sıvazlayıp duruyordu.”

At ile konar-göçerlik yaşam tarzı arasında bir ilişki olduğunu belirtmiştik. “Köroğlu, konar-göçerlik psikolojisini son zamanlara kadar yaşatan bir Türk olarak vasfolunur. Destan mantığına göre Türkmenlik, beylik, konar-göçerlik, savaşçılık, kahramanlık anlamına gelir.”⁵⁶

“Türkmenlik kendinize malum. Binmiş ata, basmış kamçıyı...”

Köroğlu’nun konar-göçerlik ile at, silah ilişkisi yerleşik hayatı temsil eden Âşık Aydın’la yaşadığı çatışmada da görülmektedir.

Köroğlu: “Ben bütün sofilerini iyi öğrendim. Senin aç sofin yok imiş. Bütün sofilerin zengin imiş. Ata, silaha gücü yetmeyecek sofin yok. Hemen sofilerini gönderip at, silah aldırır.”

⁵⁴ Ufuk Tavkul, Kafkas Nart Destanlarında At Motifi, Modern Türklük Araştırmaları Dergisi, Cilt 4, Sayı 3, s-196-205.

⁵⁵ Ö. Çobanoğlu, *Epik Destan Geleneği*, s. 110.

⁵⁶ F. Bayat, *age*, s. 105.

Âşık Aydın: “Rövşen sofı, at, silah alıp ne yapacağız onu.”

Köroğlu: “Pirim, at, silahı hazırlayıp, seni de baş edip gitsek, Kızılbaş’a vursak yağmayı, acıtıp acıtıp getirsek budur pirim.”

Âşık Aydın: “Rövşen sofı, seninki yokuşa da dokunmadı diyorum ben.”

Köroğlu: “Rövşen sofı, senden bir şey çıkmayacağını baştan da bilmişim ben...”

Anlatıda Harmandeli ile benzer isme sahip atı Sulhundeli arasında bir ilişki kurulmuştur. Harmandeli’ye verilen deli sıfatının atına da verilmiş olması atının da Harmandeli gibi cesur olduğunu belirtmek amacı güttüğü söylenebilir.

“Ertesi gün Harmandeli beş, altı koyunu arabaya koyup, kendisinin de bindiği atı vardı. Ona da Sulhundeli derlerdi. Harmandeli, Sulhundeli ikisinin adı uyuşuyor.”

Anlatıda Köroğlu’nun yardımcısı Köse’nin de “Bozduman” adında bir atı olduğu belirtilmiştir.

“Köse de hiç ilgilenmeden Bozduman’ı eyerliyor.”

Anlatıda Kırat’ın özelliklerinden de kısaca bahsedilmiştir.

Köroğlu: “Buradan geçmiştir erenler, pirlər,

Kırat’a binince titreşir yerler,

Beni tanımasan Göroğlu derler,

Usta Badam, yap sen, kardeş olalım.”

“... Atı, kendisi bambaşka yiğit olduğu için kızlar da ağzını açıp duruyorlar.”

1.2.2.1.6. Geleceği Tayin Etme (Fal ve Kehanet)

Fal genelde ya bazı alet ve vasıtalarla ya da bazı yöntemlerle tahminlerde bulunma, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma işidir. Kehanet ve bakıcılıkla ortak yönleri varsa da fal özü itibarıyla farklıdır. Çünkü kehanet ve onun özel bir şekli olan bakıcılık cinler yardımıyla veya özel yeteneklerle (bakış, seziş vb.) icra edilir. Bu bakımdan falcı, kâhin ve bakıcıdan farklıdır. Kehanet ise, sezgi veya bir tür ilhamla yahut bazı işaretlerin yorumuyla ileride meydana gelecek olayları önceden görme ya da haber verme, gizli veya esrarengiz bilgiyi ortaya çıkarma işi yahut sanatıdır.⁵⁷

⁵⁷ Ömer Faruk Hayyam; “Kâhin”, İslam Ansiklopedisi, C. 24 s. 170; aktaran: Erhan Aktaş, Altay ve Tıva Destanlarında “Haber Verme” Motifi Üzerine Genel Bir Değerlendirme, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, 2011, s. 47.

Rüya yorumu da fal motifi içerisinde incelemeye alınacaktır. Rühayı yorumlama da bazı işaretlerin yardımıyla rüyayı ortaya çıkarma işidir.

Âşık Aydın'ın gördüğü rüyayı yorumlayan Kerem sofi anlatının seyrini ve kahramanın hareket ve kaderini değiştirmiştir.

Kerem sofi:

“Mübarektir ustam gördüğün ahval,
Evvel gelen Âdem Sepi olaydı.
Hüda'yı yâd edip yerinden kalktın,
Sonra gelen Resul Veli olaydı.

Dört kişi karşında sordu cevabı,
El bağlayıp ona erin tovabı,
Birisi götürdü gürgün şarabı,
Şarap veren Hazret-i Ali olaydı.

Güzeller cem' olup seyre çıkmıştır,
Göz güldürüp, kalem kaşın kakmıştır.
Dal omzuna heykelini takmıştır,
Gördüğün düş Harmandeli olaydı.

Üç yüz altmış sofi bu düşü bilmez,
Hak nazar etmese haberi olmaz.
Pire hizmet eden umutsuz olmaz,
Bunu diyen Kerem Deli olaydı.”

Kerem'in rüyayı yorumlaması ve rüyadaki Âşık Aydın'ın gönlüne düşen yarin Harmandeli olduğunu bilmesi mistik bir güç gibi görülse de bir kahinlik olduğu söylenebilir.

Harmandeli destanında falcı motifine ilk olarak Harmandeli'nin herkesi yenip artık eş bulmak için yeni çareler araması sonucu rastlıyoruz.

“Hey falcılar, ben on altı on yedi yıl yaşamışım. Benim bu vakte kadar yemedik taamım, giymedik giyimim, yapmadık işim yok. Hiçbirinden er tadını alamadım. Benim kendime münasip gerçek koç yiğit yar bulup verin.”

Harmandeli'nin falcıları “Falan yerde bir ihtiyar kadın var. Hepimizin üstadı o. O bilmezse biz bilmiyoruz” derler.

Burada ihtiyar kadın Türk destan geleneğinde sıkça karşılaşılan bir tiptir. Büyü, fal ve kehanet motiflerinin içinde ihtiyar kadın motifi oldukça sık görülmektedir.

Harmandeli'nin isteği üzerine ihtiyar falcı huzuruna gelir ve bir fal açar:

“Harmandeli yavrum, falında gerçek bir koç yiğit göründü.” diye Harmandeli'yi müjdeler.

Falcı kadın Köroğlu'yla ilgili fiziksel ve alplık özelliklerini açtığı falında görür ve Harmandeli'ne aktarır.

“Yavrum, söylersem Çandıbil'inde Göroğlu Bey diyor, vuruyor, kesiyor, getiriyor. Tersine gidilmeden gezen mest yiğit. Yavrum, haber versem, butluca, omuzluca, arkası yassıca, alnı çıkıkça, gözleri çukurca, burnu eğrice, sakalı çapa sakal, bıyıkları sıpanın kuyruğu gibi, yüzü, gözü çelik suyu verilmiş gibi, kendisi de orta boyluca. dedi”

İhtiyar kadın destanda Harmandeli'nin isteği üzerine haberci konumunu da gerçekleştirir. Köroğlu'na Harmandeli'nden haber götürür.

Falcı haberi götürüp Köroğlu'na gideksen cevabını ver atlan gidelim der. Fakat Köroğlu'nun verdiği cevap üzerine bir karısı olduğunu ve karısının adını bilir.

Göroğlu: “Anacığım, ben içeri girip hazırlanayım. Çay, tütün, gereken şeyi alayım işte.”

Falcı: “Göroğlu, senin çay tütünün ben anlıyorum. Senin Ağayunus adlı karın var gibi. Sen onun yanına varmadan gitmeyeceğe benziyorsun. ...”

Bir diğer gelecekte haber verme motifi Köroğlu'nun karısı Ağayunus tarafından karşımıza çıkmaktadır.

Falcının haberi üzerine istişare için gelen Köroğlu'nun yenileceğinin haberini veren Ağayunus'u Köroğlu dikkate almaz ve yenilir.

“Haramilik koç yiğide yakışmaz,
Alsan nasihatim girme Köroğlu,
Pehlivan kız ahvalini beklemez,
Alsan nasihatım gitme Göroğlu.

Buradan gitsen Şehr-i Bostan varıp git,
Hak adını yüreğine salıp git,

Âşık Aydın pirden ruhsat alıp git,
Ruhsatın almadan gitme Göroğlu.

Üç yüz altmış ozan yiğit varmıştır,
Söyleşip, yıkılıp hepsi ölmüştür,
Şimdiki emanet sana kalmıştır.
Alsan nasihatim gitme Göroğlu.

...

Ağayunus Harmandeli'nin yanından Köroğlu'nun yenilip geldiğini tırnağında görmüştür.

“Bu sözü söyledikten sonra Ağayunus olan işlerin hepsini tırnağında görüp oturuyor.”

Göroğlu: “Cennet yolun açıp geldim. Buse alıp, öpüp geldim.” diyorsun. Öyle söyleyeceğine “Bir naçara basılıp, kaçıp geldim.” desen olmuyor mu?”

Burada görülen falcı ve kâhin tipler olağanüstülük taşımamaktadır. Sıradan bir tip olarak görülmektedir.

1.2.2.1.7. Dini Motifler

Allah, Hüda, Hak adlarıyla anılan tanrı Harmandeli anlatısında sıkça geçmektedir. Arslan Zengin çocuk dileği için Hüda'dan yardım istemektedir.

Âşık Aydın rüyasında Hüda ve Peygamber adlarını anmaktadır. Dileğini tanrıdan istemekte ve dua etmektedir.

“Bir gece yatardım, bir ahval gördüm,
Evvel kolu yeşil sopalı geldi.
Hüda'mı yâd edip yerimden kalktım,
Yüzleri nur, dili semalı geldi.

Bir nice ashaplar geldi düşümde,
Bir ahval gördüm ben yüz on beşimde,
Peygamber tacını koydu başımda,
Tamamı başları külahlı geldi

...”

Kerem ve Âşık Aydın tanrı yolunda olan dini temsil eden iki karakter olarak karşımıza çıkmaktadır.

Harmandeli anlatısında dini motifler anlatının hareket seyrini ve olayların gidişatını doğrudan etkilemektedir. Harmandeli'nin eşi olabilmek için Ağayunus'un Köroğlu'na öncelikle Âşık Aydın'a gitmesini nasihat ettiği görülür.

“Göroğlu, evvela nasihatımı almadan gitme. Gitsen de Şehr-i Bostan'da Âşık Aydın pir vardır. Onun hizmetin varıp bir ay, kırk gün hizmetinde olup, hayır duasını alıp sonra gidersen şeref bulursun. Olmazsa sen de yıkılıp maskara olursun. ... Evvela nasihatim alıp hiç gitme.”

Köroğlu'nun sofi olmasının mümkün olmadığını görmesi üzerine yenik düşmesi, fakat dini temsil ettiği görülen Kerem sofinin Harmandeli'ye eş olduğu görülmektedir. Köroğlu içini soğutup Harmandeli'yi yenmek için Âşık Aydın'a varır. Önce Âşık Aydın'la atışır fakat sonra dini ve mistik güçleri temsil eden Âşık Aydın karşısında boyun eğer.

“Bu sözü söyledikten sonra Göroğlu yenildi. Koşup, girip, pirinin ayağına baş koyup, ağlayıp, yuvarlanıp yatıyor.”

Âşık Aydın'a kendini kabul ettirmek ve sofiliğe uygun bir hale gelmek için mistik bir isim alır.

Âşık aydın: “Ey sofi can, senin ism-i şerifin ne?”

Köroğlu: “Benim gerçek ism-i şerifim Rövşen”

Kültürel yapının din üzerindeki etkisini Köroğlu'nun sofiliği aklına yatıramamış olmasında açıkça görüyoruz.

“Rövşen sofi, sende bir şey çıkmayacağını baştan da bilmişim ben.”

Âşık Aydın, Kerem sofinin Harmandeli tarafından yenilip reddedilmesi üzerine kerametlere başvurur.

Kerem sofi: “Ey pirim, yener diye geri çekilme. Onun dutarı kırdığı bir yana, vurup horladığı bir yana, o kızdı benim arımı alıvermezsen sende bir benden mürit olmaz.”

Âşık Aydın: “Kerem can sıkılıverme. O kızdı gözüne bir keramet göstermezsem olmaz şimdi.”

Dini unsurları bu evliliğin olması için sonuna kadar kullanır hatta hileye başvurur.

“Âşık Aydın pir boynuna kuşağını atıp, Hüda'ya münacat kılıp, oturdu, kıblesine bakıp. O dutarı eskisinden de ziyade sahibine geldi. Âşık Aydın pir hayvan, insan; canlı,

canavarın gözünden kayboldu. Kerem canı da kaybedip otuz iki sazı bir kulaktan dizip Harmandeli'nin eşiğinden tıngırdayıp geçiverdi. Harmandeli'nin kulağında her çeşit avaz peydah oldu. Koşup dışarı çıktı. Gözüne hiçbir şey görünmedi. Kuşluk vakti gene geçti. Öğle, ikindi, gece yarısı, evinin etrafını gürültüye boğuyor.”

Âşık Aydın: “Hey kerem can, o kız evliya'yı ziyarete gider yarın. Evliyanın beri yanında bir çukur kaz. Ben içine girip yatayım. Üstümü onunla bununla örtüp, biraz toprak atıp, mezarı yeni yapmış gibi bana yaslan da otur.”

Âşık Aydın Harmandeli'ne:
 “Âşıklık yolu derindir,
 Muhammet dini hak dindir,
 Tanısan Âşık Aydın'dır.
 Aziz sakla mihmanı sen.”

Bunlar üzerine mistik güç karşısında yenik düşen Harmandeli evliliğe razı olur ve Arslan Zengin'e gider.

Harmandeli: “Attan inip pirin ayağına başını koyup: “Bed kıldım, hata kıldım, peygamber sayesi düşen adam sizsiniz. Atlanın gidelim saraya. Gönül maksadınızla olalım.”

Arslan Zengin bu evliliği kabul etmez burada din çatışması görülür. Arslan Zengin Müslüman olmadığına dair bazı tespitler vardır. Çünkü diğer varyantlarda Kerem sofinin yurduna döndükten sonra Müslüman olup yeniden nikâh kıydıkları görülmektedir.

Arslan Zengin bakınıverdi. Vuracağı şeyi düşündü. “Bu kızın kendisi mest olmuş, taşmış, er veya geç bir bozukluğun üstüne varır diye gönlüme geliyordu. O gönlüme gelen oldu.”

Fakat Âşık Aydın mistik güçlerini kullanarak Hünkâr'a rüyasında haber verir ve evliliğin onaylanması için mistik güçlere başvurur.

“Âşık Aydın pir bu gece gelip Hünkâr padişahın rüyasına girdi. Hünkâr'ı rüyasında boğup, dizini dizine kakıp, birkaç defa savaştılar. Hünkâr tiksini kalktı.”

Diğer dini sembollerin kullanımı:

Köroğlu: “Buradan geçmiştir erenler, pirler,
 Kırat'a binince titreşir yerler,

Beni tanımasan Göroğlu derler,
Usta Badam, yap sen, kardeş olalım.”

Köroğlu: “ Ey yarenler, Müslümanlar,
...”

Âşık Aydın: “Haktan inen o beş şeyin,
Evvel başı bismillah’tır.
Dört kitabın biri kişbir,
Biri Cebrail peridir.”

Köroğlu destanının hem Batı hem de Doğu versiyonunda Hz. Ali kültünün geniş yer aldığını görürüz. Bu olgu Hz. Ali sevgisi ile beraber destanın halk sufizmi katmanını açmaya yardımcı olup âşık, bakşı repertuvarında Köroğlu destanının yeniden revize edilerek Hz. Ali kültü üzerinde kurulduğunun bir kanıtıdır... Köroğlu’nu hem yeniden kurulma olgusunda, hem yiğit olma aktinde, hem de şairlik yeteneğinde Hz. Ali kültünün dışında tasavvur etmek mümkün değildir.⁵⁸

Köroğlu destanı Hz. Ali kültü üzerinde kurulurken halk sufizminin öteki değerlerine de yer vermiştir.⁵⁹ Bu sembollerin (pir, evliya, hüda, peygamber, erenler, kırklar,) görüldüğü bölümler yukarıda yaptığımız alıntılarda görülmektedir.

Köroğlu Destanı’nın Tebriz nüshasında kahramana her zaman yardım edenin, dolayısıyla onu kahraman yapanın Hz. Ali olduğu birçok yerde dile getirilir... Hz. Ali kültü en eski varyantlardan biri olan Tebriz Nüshasında daha çok korunmuştur. Ancak (A. Chodzko’nun yayımladığı Paris nüshası, Tebriz nüshası, Rza Zaki nüshası istisna olmak şartıyla) destan varyantlarının büyük bir kısmı Sovyet devrinde yayınlandığından dini-tasavvufi elemanların çoğu birer birer çıkarılmıştır. Bu nedenle de Köroğlu’nun pirinin Hz. Ali olduğunu gösteren şiirler çok az oranda kalmıştır. Buna rağmen hem müstakil Köroğlu şiirlerinde, hem de destanın Sovyet neşirlerinde Hz. Ali kültünün az da olsa korunduğunu görürüz.⁶⁰

Falcı Köroğlu’na :

⁵⁸ F. Bayat, *age*, s. 152.

⁵⁹ F. Bayat, *age*, s. 152.

⁶⁰ F. Bayat, *age*, s. 152.

“Ülkeniz Çandıbil’idir,
Gezdiğin Hakk’ın yoludur,
Pirin Hazret-i Ali’dir,
“Ali desgir olsun.” Dedi.”

Kerem Âşık Aydın’ın rüyasını yorumlar:
“Mübarektir ustam gördüğün ahval,
Evvel gelen Âdem Sepi olaydı.
Hüda’yı yâd edip yerinden kalktın,
Sonra gelen Resul Veli olaydı.

Dört kişi karşında sordu cevabı,
El bağlayıp ona ettin tovası,
Birisi götürdü Gülgün şarabı,
Şarap veren Hazret-i Ali olaydı.
...”

Hz. Ali kültü, erenler veya Orta Asya’da denildiği gibi kırk çıtlan kültü bağlamında veya bu sonuncular Hz. Ali paradigmasında işlevselleşir.⁶¹

Âşık Aydın: “Dervişler oturur törde,
Mağrifet saçarlar yurda,
Kırk çıtlen cem’ olan yerde,
Hakk’ın lütfu etberidir.

1.2.2.1.8. Rüya

Rüyalar destan kahramanlarının hareket tarzlarının tayinine ve gelecekteki olaylardan haberdar olmalarına yaraması bakımından destanlarda önemli bir yer tutar.

Rüyalar bazen hikâyeyi birbirine bağlamada çapraz veya tekrar edilen bir motif fonksiyonuna sahiptir, bazen de haber verme, ikaz etme gibi realist olaylara dayalı

⁶¹ F. Bayat, *age*, s. 157.

unsurlar taşımaktadırlar.⁶² Umay Günay rüyaların anlatılardaki işlevlerini yedi başlık altında toplamıştır:

1. Bazı anlatım türlerinde rüya motifi saik durumundadır. Anlatım türünün başında ortaya çıkan rüyanın muhtevası hikâyenin yapısına tesir eder. Hikâye içindeki hareketler doğrudan doğruya rüyadan neşet eder.

2. Âşık biyografileri etrafında teşekkül eden hikâyelerde rüya bu türün tamamında bazen yarısına kadar şekil değiştirme unsuru görevi görür. Rüya motifi sıkıntılı ve yeksenak bir hayatı yaratıcı ve hareketli bir hale dönüştürür. Bu hikâyelerde rüya motifi mihver durumundadır.

3. Rüya, hikâyeyi birbirine bağlamada çapraz ve tekrar edilen (leit motif) bir motif fonksiyonuna sahiptir. Âşık hikâyelerinde âşık adayı rüyasında bir genç kız elinden bade içerken aynı anda genç kız da aynı rüyayı görerek âşık adayının elinden bade içer. Her ikisi de aynı tecrübeleri yaşarlar.

4. Rüya hikâyenin çatısını teşkil eder. Bunun yaygın örnekleri fıkra ve halk teması metinlerinde görülmektedir. Orta oyunlarında muhavere bölümünde anlatılan inanılmaz olaylar sonunda rüya olarak açıklanır (Kavuklu Hamdi).

5. Hikâyenin tertibi doğrudan doğruya rüya motifine bağlıdır. Hayırlı rüya ismini taşıyan masalda olduğu gibi, masal bir rüya ile başlar. Rüya gördüklerine bir mana veremez. Rüyasına anne ve babasına anlatmadığı için evinden kovulur. Bir kuyu içine atılır. Kuyudan başka bir ülkeye geçer. Hikâyenin sonunda yaşadığı olaylarla rüyası mana kazanır ve tabir edilmiş olur.

6. Rüya hikâyenin daha sonraki bölümlerini aynen aksettirir. Bu tür rüyalar, şekil değiştirmeye sebep olmazlar, yalnızca olacakları önceden bildirerek tedbir tavsiye ederler.

7. Rüya hikâyenin sonunda ortaya çıkarak, hikâyenin yeniden çözülmesini sağlar.⁶³

Harmandeli anlatısında rüya motifi “destanın bütününü etkileyecek ve destan kahramanının hareket alanını çizecek bir anlayışı sergiler.”

Anlatı Harmandeli ve Köroğlu arasında bir olay örgüsü sergilerken Âşık Aydın’ın rüyasından ve rüya yorumundan sonra farklı bir seyir almaktadır.

Âşık Aydın: “Ey sofilerim, durun. Ben bu gece bir rüya gördüm.”

⁶² Umay Günay, *Türkiye’de Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara 1992, s. 90.

⁶³ U. Günay, *age*, s. 90.

“Bir gece yatardım, bir ahval gördüm,
 Evvel kolu yeşil sopalı geldi.
 Hüda’mı yâd edip yerimden kalktım,
 Yüzleri nur, dili senalı geldi.

Bir nice ashaplar geldi düşümde,
 Bir ahval gördüm ben yüz on beşimde,
 Peygamber tacını koydu başımda,
 Tamamı başları külahlı geldi.

Güzeller cem’ olup süsler eyleyip,
 Tamamı zer giyip kendin süsleyip,
 Bir nazenin durdu, zülfün toplayıp,
 On dört gece ayın cemali geldi.

Âşık Aydın sözü yalan değildir,
 Bu sırlarım işte pinhan değildir,
 Meğer olsa huri, gulman değildir,
 Gönlüme bir yârin hayali geldi.”

Rüyayı gören Âşık Aydın’ın rüyası dini öğeler barındırmaktadır. Tanrı ve peygamberin rüyada yer alması Âşık Aydın pirin önemini vurgulamaktadır.

Fakat bu anlatıda görülen farklı yapılardan biri de Türk destanlarında rüyada âşık olma motifi yerine burada rüyayı gören kişi değil yorumlayan kişi âşık olmaktadır. “Gönlüme bir yârin hayali geldi.” diye kurulan cümlede âşık olanın Âşık Aydın olduğu düşünülebilir nitelikte olsa da böyle bir durum olmadığını destanın ilerleyen olaylarında görmekteyiz.

Anlatıda rüya motifi, Âşık Aydın’ın Arslan Zengin ikna etmesi için Hünkâr’ın rüyasına girmesi ile yeniden karşımıza çıkmaktadır.

Burada rüya motifi mistik güç etkisinde görülmüştür.

“Âşık Aydın pir bu gece gelip Hünkâr padişahın rüyasına girdi. Hünkâr’ı rüyasında boğup, dizini dizine kakıp, birkaç defa savaştılar. Hünkâr tiksiniip kalktı.”

Harmandeli ile Köroğlu arasında seyreden olay örgüsü Âşık Aydın'ın rüyasından ve Kerem sofinin rüyayı yorumlamasından sonra farklı bir seyir hali almıştır. Köroğlu son bölüme kadar anlatının dışında kalmıştır.

1.2.2.1.9. Sınav

Destanlarda kahramanların aşmak zorunda olduğu çok sayıda engel vardır. Tabii ki bunlar kahraman için sınav olarak görülebilir, ancak bazı destanlarda kahraman, kendini yerine getirilmesi zor şartları olan sınavların içinde bulur. Eşi benzeri görülmemiş düşmanlarla karşılaşır, uzak mesafeler alır, sıradan bir insanın yapamayacağı işleri yapar ve sınavı başarılı bir şekilde geçer. Destandaki sınavların sonunda kahramanlar, silah, mal-mülk ve evlenmek istediği kızla ödüllendirilir.⁶⁴

Babasının erkek çocuğu istediği halde kız çocuğunun dünyaya gelmesiyle Harmandeli'yi erkek gibi yetiştirmiştir. Harmandeli evleneceği kişiyi kendi seçmeye karar verir ve bunun için bazı şartlar koyar. Şartlar ise ozanlıkta ve güreşte Harmandeli'ye galip gelmektir, galip gelen kişi ile evlenme sözü vermiştir. Önce üç yüz altmış yiğidi alt etmiştir. Köroğlu da Harmandeli'ye hem ozanlıkta hem güreşte yenilmiştir. Harmandeli Köroğlu'nun iki yiğidini ve kerem sofiyi de yenmiştir. Anlatıda Harmandeli eş seçimi için herkesi sınava tabi tutmuştur. Ödül evliliklidir. Fakat bu sınavda kimse başarılı olamamış Harmandeli Âşık Aydın'ın kerameti ile evlenmeyi kabul etmiştir.

1.2.2.1.10. Toy

Kültürümüzde önemli bir yer tutan toy geleneği doğum, ölüm, evlenme, isim koyma, av, akına çıkma, akından dönme gibi faaliyetler öncesi yahut sonrası düzenlenmektedir. Yaşanılan toplumun büyük çoğunluğunun katılımıyla gerçekleşen bu toylar kutlama amacıyla yapılarak insanların birlikte yiyip içtikleri, sohbet ederek zaman geçirip eğlendikleri etkinliklerdir. Toplumsal kazanımların sonucunda kurulan toy merasimleri aynı zamanda toplumun paylaşımlarını yaptığı, değerlerini diri tuttuğu, birlikteliklerini güçlendirdiği etkinliklerdir. Bu geleneğe destanımızın birçok yerinde rastladığımız gibi Oğuz Kağan Destanı yahut Dede Korkut Kitabı gibi kadim eserlerde

⁶⁴ H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 446.

de rastlarız.⁶⁵ Kökleri tarihin eski çağlarına kadar dayanan toylar Harmandeli anlatısında da karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan bu toyların toplumun düzenine ve işleyişine katkı sağlayan birçok işlevi de bulunmaktadır. İlk olarak katılanların eğlenmesi, güzel vakit geçirmeleri sağlanırken ikinci olarak toplumun değerlerine, kurum ve kurallarına destekleyici rol oynaması gerçekleşmiş olur. Gerçekleşen toylarda alınan kararlar, düzenlenen etkinlikler toplum ile birlikte toplum onayıyla yapılarak ortak kararlar alınmasına neden olur. Üçüncü olarak ise düzenlenen toyların kültürel özellikleri yeni kuşaklara aktarılır ve bu değerlerin kalıcılığına katkıda bulunur. Bu değerlerin toplumda oldukça önemli bir yer bulmasının sebebi uzun bir tarihsel süzgeçten geçerek o güne aktarılmış olmasıdır. Aynı zamanda kişinin toplumsal ve kişisel baskılardan kaçarak bireye davranış olanağı sağlıyor olmasıyla da önem arz eder. Bunun dışında politik, bütünleştirici, kültürel özellikleri koruma ve inşa etme gibi işlevleri de içinde barındırmaktadır.⁶⁶

Harmandeli anlatısında ad verme merasimi için ilk toy toplanır.

Ad verme ve doğumla ilgili “toylar çocuğun sağ salim doğmuş olmasını kutlamak, bu sevinçli olayı diğer insanlarla paylaşmak ve en önemlisi de çocuğa toplumsal kimlik kazandıran adın geniş kitleler önünde verilmek istenmesi amacını gütmektedir.”⁶⁷

“Allah’ım Hüda’mdan oğul diliyordum. Bu isteğim olmadı. Kız da olsa oğul yerinde göreyim. Diye beş altı koyunu kesip, nüfusunu çağırıp verdi toy- temaşasını.” Toplanan nüfusuyla çocuğuna ad vermek için istişare etti.

İkinci toy devlet büyüğünü (padişah) karşılamak için verilmiştir.

“Arslan Zengin sarayına doğru Hünkâr sürüp gidiverdi. Vardı Arslan Zengin’in sarayına. Padişah geldikten sonra, han geldikten sonra, zenginin pazarı yanında beş altı koyun kesip, ak kıllı çadır dikip toy tumumunda oldu.”

Üçüncü toy düğün merasimi için verilmiştir. Kerem sofî ile Harmandeli’nin toy temaşasıdır.

“Aşık Aydın pir Şehr-i Şirvan’a tellal çektiriverdi. Kerem sofî on gece on gündüz toy- temaşası var. Ozan olsun, sazende olsun, at koşturan olsun, pehlivan olsun, zengin, fukara olsun, geliversin haaa. diye.”

⁶⁵ H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 325.

⁶⁶ Mehmet Surur Çelepi, *Türk Kültür Evreninde Toy (Denizli Örneği)*, 2017, Konya s. 394.

⁶⁷ H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 387.

“On gece on gündüz toy yapıp ekmek isteyene ekmek, tene isteyene tene, armağan isteyene armağan.”

1.2.2.1.11. Kılık Değiştirme

Destan kahramanları kılık değiştirirken çoban, kalender, derviş, tüccar, dilenci, bağşı gibi tiplerin kılığına girmeyi tercih ederler. Bu tavır, adı geçen tiplerin gezgin tipler olmasından kaynaklanır, çünkü toplum, bu tiplerin sürekli dolaşmasına, istediklere yerlere rahatça girip çıkmalarına alışmıştır. Toy toy gezen bir bağşıya, kervanlarla uzak mesafeler alan bir tüccara, nerde yaşadığı belli olmayan bir kalendere veya dilenciye kim olduğunu sorma gibi adet yoktur. Her zaman toplumun içinde bulunan bu tipler her zaman, her zaman her yerde ortaya çıkabilirler. Bu bakımdan destanlarda da kahramanların kılık değiştirirken bu tipleri tercih etmeleri normaldir. Adı geçen tiplerle kahraman sıradanlaşır, basitleşir, güçsüz bir görünüme sahip olur ve en önemlisi de dikkat çekmez.⁶⁸

Bu motifin Harmandeli anlatısında yukarıda görülen şekilden farklı olduğu görülmektedir. Anlatıda Köroğlu’nun kılık değiştirme motifi yalnızca Âşık Aydın’a kendini çırak kabul ettirmek için kıyafetlerini değiştirmesi ile gerçekleşmiştir. Değiştirdiği kıyafetler sofiliğe uygun görülen kıyafetlerdir. Kılık değiştirme yeni bir kimlik edinme şeklinde kabul edilebilir. Kendi kıyafetleri ile çıraklığa kabul edilmemiş olması kıyafet değiştirmeyi motif olarak ele almamızın sebebidir. Kıyafetlerini değiştirmiş olması kahramanın güçsüz bir görünüme ve sıradanlaşmasına yardımcı olduğu söylenebilir.

Âşık Aydın: “Ey yahşi yiğit, senden nefisini köreltip sofî olan olmaz. Senin üstün başın şahane görünüyor, ...”

Köroğlu: “... Üstüm, başım şahane ise ne giydirirsen emrindeyim.”

...

“Göroğlu’nun bütün şahane giysilerini çıkarıp, alıp, hem de silahlarını da alıp bir çuvala salıp, açık sarı, kalın elbise giydirdi, eskice mes giydirdi, kalpağının etrafından beş altı garı bez sardı. Oldu bir orta boyluca değirmen gibi sofî.”

⁶⁸ H. İ. Şahin, *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, s. 445.

1.2.2.1.12. Evli Bir Kadının Sevgilisi İle Birlikte Olması

Bu motif anlatıda ilgi çeken modern bir unsurdur. Harmandeli'nin Köroğlu'na söz vermesiyle ortaya çıkmıştır.

Harmandeli: “Geldiysen Köroğlu, söyleştin kaybettin, güreştin yıkıldın. Kanını affettim işte.”

Göroğlu: “Kanımı affettiğin için hizmetindeyiz işte.”

Harmandeli: “Göroğlu sana bir sözüm var.”

Göroğlu: “Sözün tatlı olsun.”

Harmandeli: “Sen bu defa dön. Şimdi bir sözünde Mirim, Gammar adlı iki çırağın var diye söyledin. Aciz olup kanını affetmedim. O çırakların hatırı için affettim. Git o çıraklarını getir. Beğenirsem birine varayım.”

Göroğlu: “Eey söz söyledin ya. Bana faydası ne varacağının.”

Harmandeli: “Öyleyse gene bir sözüm var.”

Göroğlu: “Eskisi gibi olmasın bu ya.”

Harmandeli: “Sen bu defa dön. Bir yılda mı duyuyorsun, iki yılda mı duyuyorsun, hülasa ‘Harmandeli bir kocaya varmış.’ diye duyarsan gel. Bir gece muhkem hizmet edeyim sana.”

Köroğlu Harmandeli'nin evlendiğini duyunca Şehr-i Şirvan'a Harmandeli'nin vaadini gerçekleştirmesi için yola çıkar ve Harmandeli'nin de bunu duyması üzerine davet eder ve birlikte olurlar.

“Vaatlisi gelmiş insan Göroğlu gelmeden önce haremine girip, sürünüp, her türlü güllerden koyup, döşeği serip kendisi de giyinebildiğini giyinip, takınabildiğini takınıp, haremde garçgay kuş gibi heyecanlanıp oturuyor.”

“Göroğlu da dutarı eline alıp, deri elbisesini üzerine hafifçe atıp, bir evin tek horozu gibi olup pat patlayarak bu da yürüdü. Geldi sarayın eşiğine, selam verdi.”

“Göroğlu senin de dutarın varmış. Biz de dutar alalım. Diye oyun edip birbirine karşılıklı söz söyler oldular.”

Harmandeli vaadi üzerine Köroğlu'na bilerek yenilir.

Harmandeli: “Göroğlu sen bu sefer yendin ya. Geçen sefer geldiğinde bu sözünü bulup söyleseydin sen beni yenerdin de, alırdın da. Hüda Taala, evvel ikimizin yıldızını kavuşturmamış.”

Göroğlu: “Başka zaman kavuşturmasa da bu gece kavuşturmuş. diye dutarını duvara yaslayıp döşeğe kendisini attı Göroğlu.”

“Bir adam döşekte kucak açıp yatıktan sonra kendisine sıra geldi. Yüzlerine yağ sürüp verip, zülüflerine kına vurup, yumuşak mendille başını bağlayıp, ipek gömlekli sınavdan geçecek gibi olup Göroğlu’nun kucağına girdi. Muradına erdikten sonra Göroğlu bir elini Harmandeli’nin koltuğunun altından geçirdi...”

Burada karşılaşılan yeni unsurlar anlatının modern motifler kazandığını göstermektedir. Harmandeli anlatısında anlatıcının destana yeni unsurlar kattığı da söylenebilir. Geleneğin dışına çıkma, dönemin şartlarına uygun belli mesajlar verme söz konusu olabileceği düşünülmelidir. Köroğlu’nun bir kolu olan Harmandeli anlatısında Köroğlu’nun, aktif bir karakter olmaması aktarılan kitlenin tercih etmediği bir husus olabileceğinden anlatıcı, anlatıyı Köroğlu ile sonlandırmak istemiştir. Anlatıcı ve aktarılan bağlamında Köroğlu’nun yanında oldukları söylenebilir. Köroğlu Harmandeli ile evlenememiş olsa bile sonunda muradına ermiştir ve birlikte olmuşlardır.

1.2.2.1.12. Köroğlu’nun Evli Olmasına Rağmen Harmandeli İçin Mücadele Etmesi

Harmandeli Köroğlu’na falcı ile haber göndermiştir. Falcı gelir ve Köroğlu’na Harmandeli’nin haberini getirir.

“Göroğlu, korktuğunu korkmadığını bilmiyorum. Ben yüz, suratımı göstermeye gelmedim. Beni Harmandeli adlı kız gönderdi. “Sana gelsin.” diye. Gideceksen hemen atlan, yoksa ver cevabını.

Göroğlu: “Anacığım, onun gibi haberin varsa hemen gideriz ona. Sen burada birce saat bekle.

Falcı: “Hayır olmaz Göroğlu. Gideceksen atlan, yoksa ver cevabını.”

Göroğlu: “Anacığım, ben içeri girip hazırlanayım. Çay, tütün, gereken şeyi alayım işte.”

Falcı: “Göroğlu, senin çay tütünün ben anlıyorum. Senin Ağayunus adlı karın var gibi. Sen onun yanına varmadan gitmeyeceğe benziyorsun. ...”

Bu özellikler Harmandeli’nin kendi karakteristik yapısını ortaya çıkarmıştır.

1.2.2.2. Tip Özellikleri

Her anlatı türü, kendine has bir insan tipini zorunlu kılar. Anlatı türlerinin, ait olduğu milletin hayat tarzı, coğrafyası, olaylara bakış açısı, değer yargısı, beklentileri ve

istekleri gibi çeşitli sebeplere bağlı olarak ortaya çıktığı ve şekillendiği düşünülecek olursa, söz konusu anlatı türündeki tiplerin de ürünün meydana gelmesini sağlayan şart ve sebeplere sıkı sıkıya bağlı olacağı, ortadadır. Üstelik bu şekillendirmenin kahramanın sadece fizik yapısını değil, sosyal çevresi içindeki yeri ve önemi yanında psikolojik durumunu da etkileyeceğini söylemeye gerek olmadığını sanıyoruz.⁶⁹

Halil İbrahim Şahin'in "Köroğlu Destanı'nın Harmandeli Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma" adlı kitabındaki tip tasnifi model alınmıştır.

Harmandeli kolundaki kahramanların irdelendiği bu bölümde kahramanlar, hikâye örgüsünde aldıkları role göre tasnif edilmiştir. Harmandeli'nin, evleneceği eşi seçmeye çalıştığı kolda olayların seyrini etkileyen ve anlatı için kilit bir öneme sahip kahramanlar, "merkezi tipler" kategorisinde ele alınırken olayların merkezinde bulunmayan, ancak kahramanlara yardım eden tipler ise "yardımcı tipler" olarak adlandırılmıştır. Tabii ki kahramanlarla ilgili tasnif, başka şekillerde özellikle de alp, âşık, düşman, kadın vb. tipleri içerecek şekilde yapılabilirdi, ancak bu kolda tip açısından özel durumlar vardır. Destandan halk hikâyesine geçiş sürecinin ürünü olarak değerlendirdiğimiz Harmandeli kolunda tiplerin de değişim ve dönüşüm içinde olduğunu görüyoruz. Başka bir ifade ile var olan tipler, örneğin alp tipi, yerini âşık tipine bırakmaya başlamış, ancak âşık tipi tam anlamıyla oluşmamıştır. Alp tipi de aynı şekilde âşık tipine dönüşmeye başladığından karakteristik özelliklerini koruyamamıştır. Alp tipini temsil eden Köroğlu, artık akından başarısız bir şekilde dönmekte, alpların sahip olduğu sıra dışı gücü kaybolmuş, giderek sıradan bir insan halini almaya başlamıştır. Harmandeli'yle evlenmek isteyen Âşık Aydın çırağı Kerem ya da Kerimverdi, tam anlamıyla bir âşık tipine karşılık gelmemektedirler. Bir yanda bozkır kültürünü, hareketli ve güce dayalı bir yaşam tarzını temsil eden Köroğlu, diğer yanda Rum ülkesinde yerleşik hayata tabi bir kız ve başka bir tarafta ise tasavvuf kültürünün tesiriyle şekillenmeye başlamış bir âşık ya da derviş tipi vardır. Bütün bunlar, göçer hayat ile yerleşik hayatın Harmandeli kolunda karşı karşıya geldiğini, yerleşik unsurların artık diğerine üstün gelmeye başladığını, ancak yeni unsurların tam olarak kurumlaşmadığını gösteriyor. Bütün bunlar, kolda yer alan tiplerin, olay örgüsünde üstlendiği role göre tasnif edilmesini zorunlu kılmıştır.⁷⁰

⁶⁹ N. Köse, *Kurmanbek Destanı*, s.95.

⁷⁰ H. İ.Şahin, *Köroğlu Destanı'nın Harmandeli Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, s. 71.

1. OLAYLARIN MERKEZİNDE YER ALAN TİPLER

- 1.1. Harmandeli
- 1.2. Köroğlu
- 1.3. Âşık Aydın
- 1.4. Kerem Sofi
- 1.5. Arslan Zengin

2. OLAYLARIN MERKEZİNDE YER ALMAYAN TİPLER

- 2.1. Falcı
- 2.2. Ağayunus
- 2.3. Köroğlu'nun İki Yiğidi
- 2.4. Hünkâr / Rum Padişahı

1. Olayların Merkezinde Yer Alan Tipler

1.1. Harmandeli

Destanlarda kadın tiplerinin belirlenmesinde genellikle onların erkeklerle olan münasebetleri ölçüt alınmıştır. Nitekim merkez kahraman erkektir ve onun annesi, eşi, kız kardeşi ancak onun hayatındaki rolü ölçüsünde destanda yer bulmuştur.⁷¹

Erkek egemenliğinin çok baskın olmadığı toplumlara ait destanlarda kadınların sadece erkek dünyasındaki yerine göre sınıflandırılmadığı, kimi zaman merkez kahraman özellikleri taşıdığı ve daha bağımsız olduğu görülür. C.K.Lebedeva, Uzak Kuzeydeki epik destanları karşılaştırarak onların konularını tip yönünden şöyle gruplandırır:⁷²

1. Erkeklerden ayrı yaşayan kadınlar,
2. Kadın şamanlar,
3. Kadın destan kahramanının olgunluğa erişmesi,
4. Kadın kahramanların kendilerine eş araması,
5. Kadın kahramanın öç alması,
6. Genç kahramanın yetişmesi,
7. Kahramanın öç alması,
8. Kahramanın evlenmesi,

⁷¹ A. Güneş, *age*, s. 1.

⁷² Lebedeva, 1982; 16-70, İbrayev'den, 1998: 72-73; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 1.

9. Boy ve kabile arasındaki anlaşmazlıklar ve savaş,

Oğuz kahramanlık destanlarında merkez kahraman kadın değildir. “Türk destanlarındaki kadın tipler, merkezi kahramanın yanında yer alan, tehlikeli durumlarda onlara yardım eden, hatta zaman zaman Bamsı Beyrek Kanturalı boyları ile Manas destanında olduğu gibi, kahramanlarla birlikte at çapan, yay kuran, güreşen ve savaşan ama hep ikinci planda olan tiplerdir.”⁷³

“Bir kadın, gözünü açtığında kocasını görür ve ölümüne kadar ondan başkasına gönül vermez. Sadakat, Türk mitolojisinde de sıklıkla vurgulanan bir konudur.”⁷⁴

Bahsedilen destanların dışında kalan Harmandeli bu özelliği ile de kendi karakteristik yapısını ortaya koymuştur.

Yaşam şekilleri, toplumsal ve bireysel ihtiyaçlar kültürün oluşmasını sağlar. Oluşan her kültür ögesi de beraberinde yeni ihtiyaçlar getirir ve böylece toplumda sürekli bir değişim meydana gelir. Bu süreçte kadının görev ve sorumlulukları, toplumun kadına bakışı da değişir. Bu değişim halk edebiyatına da yansır. Oğuz grubu Türk kahramanlık destanlarında da oğuz toplumunun yaşadığı bir takım değişikliklerin (sosyal, siyasi, ekonomik, dini vb.) destanda yer alan kadınların rolünü ve konumunu büyük ölçüde etkilediği tespit edilmiştir.⁷⁵

Harmandeli ile aynı karakteristik özelliklere sahip olan bazı destanları örnek vermek gerekirse:

Kırgız Türklerinin destanı olan “Canıl Mırza” başkahramanı kadın olan bir destandır.

Karakalpak Türklerinin “Kırk Kız” destanı alp özelliği gösteren başkahramanı kadın olan bir destandır.

Uygur Türklerinin “Nozugum” destanı kadın bir kahramanı konu alır.

Başkurt Türklerinin “Akbozat” destanında alplık özellikleri ile yer alan bir kadın başkahraman söz konusudur.

Harmandeli’nin deli sıfatını alması da alp kadın karakter oluşturma da önemli bir vurgudur.

“Türkmen anlatmalarındaki bu kolda, söz söylemede, dutar çalmada ve güreş tutmada usta olan “harman” kıza, Köroğlu anlatmalarının Anadolu versiyonunda gördüğümüz ve Köroğlu’nun yiğitlerini tavsif için kullanılan “deli” (cesur, kahraman)

⁷³ Özkan, 1992: 298; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 2.

⁷⁴ Seyidoğlu, 1992, 573; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 12.

⁷⁵ A. Güneş, *age*, s. 26.

sıfatının verilmesi de dikkat çekici bir noktadır. Öyle anlaşılmaktadır ki, “yiğit, kahraman, cesur, güzel, gözü pek” manalarını ihtiva eden “deli” kelimesi, sadece erkekleri tavsif için değil, aynı zamanda kadınların yiğitliğini ve cesaretini ifade etmek için de kullanılmaktadır.”⁷⁶

On beş yaşına geldiğinde evleneceği erkeğin güreşte ve bahşılıkta kendisine üstünlük sağlamasını ister ve herkesi yener.

Harmandeli: “Ata, benim gönlümdekini yapıyorsan ben her gezen avarenin yâri değilim. Peygamber gölgesi düşen adamın yâriyim. İyisini, kötüsünü eleştirmezsene kendim bulayım ata.”

“Harmandeli adlı kızdaki han türemiş. Söyleyen ozanından yenilse, güreşen pehlivanından yıkılsa, tacı, tahtı, hazine, definesi ile geliyor. Söyleşen ozan yenilse, güreşen pehlivan yıkılsa kellesini alıyor.”

Köroğlu ile mücadele eden ve Köroğlu’nu alt eder.

“Bu sözü söyledikten sonra Köroğlu ona yenildi.”

Harmandeli, üstün özelliklere sahip olmamasına rağmen Âşık Aydın’ın mistik gücüne boyun eğip Kerem sofi ile evlenmeyi kabul eder.

“Bed kıldım, hata kıldım, peygamber sayesi düşen adam sizsiniz. Atlanın gidelim saraya. Gönül maksadınızla olalım.”

1.2. Köroğlu

Harmandeli kolunda diğer kolların aksine Köroğlu anlatının içinde çok yer almamıştır. Fakat destanın başlangıç ve bitiş epizotlarında Köroğlu aktif rol oynamaktadır. Destanın hareket, aktif dinamiği ve kader boyutunda Köroğlu, destanın dışında yer almıştır. Fakat Harmandeli kolunun Köroğlu destanına bağlı olması bile kahramanı aktif diğer tiplerden üstün tutmuştur.

Köroğlu’nun yaşadığı bilinen Çardağlı Çandıbil ile ilgili annesi babası, doğumu, çocukluğu ile bilgi verilmemesi de Köroğlu’nu ikinci derecedeki kahraman konumunda ele alınmasına sebep gösterilebilir.

Köroğlu’nun Harmandeli tarafından haber ulaştırması ile ilgili aktarılan bölümde Köroğlu’nun bir karısının olduğu bilgisine rastlamaktayız.

Falcı “Senin Ağayunus adlı bir karın var gibi.”

“Köroğlu bir yere gidecekse perisinin yanına varmadan hiç gidemiyor”

⁷⁶ M. Arslan, *age*, s. 344.

Burada kadına verilen önem vurgulanmış, kadına danışmadan, istişare edilmeden karar vermiyor olması hususuna dikkat çekilmiştir.

Köroğlu alp özellikleri taşımaktadır.

Falcı: “Yavrum, söylersem Çardağlı Çandibil’inde Göroğlu bey diyor, vuruyor, kesiyor, getiriyor. Tersine gidilmeden gezen mest yiğit. Yavrum haber versem butluca, omuzluca, arkası yassıca alnı çıkıkça, gözleri çukurca, burnu eğrice, sakalı çapa sakal, bıyıkları sıpanın kuyruğu gibi, yüzü, gözü çelik suyu verilmiş gibi, kendisi de orta boyluca. dedi.”

Ağayunus: “Göroğlu, sen utanıp, yere bakıp oturma. Sen hiç kimseye yıkılmazdın. Ya atın yaramazlık yapmıştır ya silahın yaramazlık yapmıştır. Bir acizlik eden yerin vardır.”

Köroğlu Âşık Aydın’a çırak olur.

Burada görülen en önemli nokta veli tipi olan Âşık Aydın ile göçebe kültürün alp tipi olan Köroğlu’nun yaşam tarzlarının birbirine zıtlığıdır.

Âşık Aydın: “Ey yahşı yiğit senden sofî olmaz, bizden pir. Sen sağ-selamet gidiver. ”Ey yahşı yiğit, senden nefsinî köreltip sofî olan olmaz. Senin üstün başın şahane görünüyor, gözün keskin görünüyor. Sen bizim dergâha sığacak adam değilsin. Bu göz ile boşu boşuna gelmezsin. Gidiver, gidiver.”

Köroğlu: “Ben bütün sofîlerini iyi öğrendim. Senin aç sofî yok imiş. Bütün sofîlerin zengin imiş. Ata, silaha gücü yetmeyecek sofî yok. Hemen sofîlerini gönderip at, silah aldırır.”

Âşık Aydın: “Rövşen sofî, at, silah alıp ne yapacağız onu?”

Köroğlu: “Pirim at, silahı hazırlayıp seni de baş edip gitsek, Kızılbaş’a vursak yağmayı, acıtıp getirsek budur pirim.”

Âşık Aydın: “Rövşen sofî, senden bir şey çıkmayacağını baştan da bilmiştim ben.”

Buradaki diyalogda iki kültürün farklılığı, Köroğlu’nun yaşam tarzına göre yağma ve at, silahla hayatını sürdürdüğü görülmektedir. Âşık Aydın’ın yaşam tarzına göre ise bunlar uzak kalmaktadır. Birbirinin yaşam tarzlarını ve felsefesini anlayamayan Âşık Aydın ve Köroğlu birlikte bir amaca ulaşacaklarının mümkün olmadığını anlamışlar ve ikisi de kendi felsefe ve yaşam tarzı içinde kalmıştır.

Köroğlu konar-göçerlik psikolojisini son zamanlara kadar yaşatan bir Türk olarak vasfolunur. Köroğlu bütün varyantlarda Türkmen’dir, yani konar-göçerdir.

Destan mantığına göre Türkmenlik, beylik, konar-göçerlik, savaşçılık, kahramanlık anlamına gelir.⁷⁷

Köroğlu'nun mağlup olmasında Âşık Aydın'ın mistik güçlerini kullanması etkili olmuştur. Alplığın yerini veli tipinin almaya başladığı mesajı verilmiştir.

1.3. Âşık Aydın

Bir hikâyeye kahramanı olarak karşımıza çıkan Âşık Aydın, dengeleri değiştirmiştir. “Hikâyede Âşık Aydın'ın baskın tip haline gelişini birkaç şekilde tanımlamak mümkündür. İlk olarak bu kolları anlatan bahşılardan, Âşık Aydın'ı pir olarak kabul ettiklerinden onu diğer kahramanlardan üstün görmüş olabileceklerini ya da onun yanında yer aldıklarını söyleyebiliriz. Ama bunun yanı sıra bu kolun teşekkül ettiği dönemlerde yaşam şartlarındaki ve dini algıdaki değişimle birlikte bunun tiplere yansıdığını söylemeliyiz. Köroğlu'nun temsil ettiği alp tipi yerini âşık veya veli tipine bırakmaya başlamıştır. Alp tipini besleyen şartların ortadan kalkmasıyla bunun yerini yerleşik kültürün, İslamiyet'in ve tasavvufun beslediği yeni tipler almıştır. Âşık Aydın, yeni dönemdeki bu tipe geçişin ilk örnekleri arasındadır. Hikâyenin sonunda Köroğlu'nun, dolayısıyla alp tipinin artık toplumsal bir değer ifade etmediğini gösteriyor”.⁷⁸

Âşık Aydın'ın yaşadığı şehir ile ilgili kısa bilgiler verilmiştir.

Köroğlu: “Neredesin Âşık aydın” diye sürüp gitsin. Şehr-i Bostan'a gelip ...”

Âşık Aydın'ın dış görünüşü ile ilgili verilen bilgiler onun halk sufizmini temsil ettiğini gösterir niteliktedir.

“Evin başköşesinde açık sarı renkli sarıklı, açık sarı cübbeli ihtiyar baba oturuyor.

Âşık Aydın'ın Köroğlu'nun teklif ettiği yağmacılık fikrini reddetmesi de onun sofi olduğunu ve sofi felsefesine sahip olduğunu göstermektedir.

Âşık Aydın rüyasında Harmandeli'yi görür bu rüyanın içinde geçen “Hüda'yı yâd edip yerimden kalktım”, “Peygamber tacını koydu başımda”, “Âşık Aydın sözü yalan değildir.” İfadelerini kullanması kendisinin ve rüyasının ne denli önemli olduğuna vurgu yapmaktadır.

⁷⁷ F. Bayat, *age*, s. 101-110.

⁷⁸ H. İ. Şahin, *Köroğlu Destanı'nın Harmandeli Kolu Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*, s. 77.

Âşık Aydın'ın rüyasını Kerem sofi yorumlar. Üç yüz altmış sofinin yorumlayamadığı rüyayı yorumlayan Kerem sofi Âşık Aydın kadar iyi bir sofi tipi olduğunu kanıtlamaktadır.

Âşık Aydın kerametleri ve üstün mistik güçleri ve hile yardımıyla Harmandeli'yi Kerem sofi ile evlenmesi için ikna etmiştir.

Âşık Aydın: “Kerem can sıkılıverme. O kızın gözüne bir keramet göstermezsem olmaz şimdi.”

Bunun üzerine hile edip Harmandeli'nin karşısına bir mezarda çıkıp onu korkutur. Bu korkunun üzerine Âşık Aydın bahşılıktaki Harmandeli'yi yener. Harmandeli pirin kerameti karşısında evlenmeyi kabul eder ve hizmetine girer.

Âşık Aydın hikâyesinin seyrini değiştirmiştir. Kerem ise Âşık Aydın'ın mistik güçlerinin yardımı ile Harmandeli'yle evlenmiştir. Bunun olmasının en büyük sebebi Âşık Aydın'ın anlatıda hileye başvurmuş olmasıdır. Sofi olarak nitelendirilen Âşık Aydın'ın aslında tam olarak sofi gibi davranmadığı bu durumun ise anlatının değişim dönüşüm ürünü olduğu, bu tipin arada kalmış oturmamış olduğu söylenebilir.

1.4. Kerem Sofi

Kerem sofinin anlatıda Âşık Aydın'ın çırağı olması sofilikte ve âşıklıkta, Âşık Aydın kadar iyi olması dışında pehlivanlık, alplık, fiziki güç gibi özellikleri bulunmamaktadır. Kerem sofinin Harmandeli'yle evlenmesi veli tipine vurgu niteliği göstermektedir.

Âşık Aydın bir rüya görür ve bütün sofilerinden rüyasını yorumlamasını ister. Sonunda rüyasını Kerem sofi doğru yorumlar:

“Mübarektir ustam gördüğüm ahval,
Evvel gelen Âdem Sepi olaydı.
Hüda'yı yâd edip yerinden kalktın,
Sonra gelen Resul Veli olaydı.

Dört kişi karşında sordu cevabı,
El bağlayıp ona ettin tovabı,
Birisi götürdü gülgün şarabı,
Şarap veren Hazret-i Ali olaydı.

Güzeller cem' olup seyre çıkmıştır,
 Göz güldürüp, kalem kaşın kakmıştır,
 Dal omzuna heykelini takmıştır,
 Gördüğün düş Harmandeli olaydı.

Üç yüz altmış sofi bu düşü bilmez,
 Hak nazar etmese haberi olmaz,
 Pire hizmet eden umutsuz olmaz,
 Bunu diyen Kerem Deli olaydı.”

Rüyayı yorumlamış olması sebebiyle Âşık Aydın'ın Harmandeli'yle Kerem sofi ile evlendirip onu ödüllendirmek istediği düşünülebilir.

Kerem sofi Harmandeli'yle evlenmiş olsa da bunu kendi gücü ve yeteneği ile değil Âşık Aydın sayesinde gerçekleştirmiş. Bu da Kerem sofiyi pasif bir karakter olarak karşımıza çıkarmıştır. Köroğlu'nun Kerem sofi ile evli olmasına rağmen Harmandeli ile birlikte olması, destanın son bölümünde Kerem ile ilgili bir bahsin geçmemiş olması destan içerisindeki pasif karakterini doğrular niteliktedir.

1.4. Arslan Zengin

Arslan Zengin Rum ülkesinde yaşayan zenginliği (Zenginlik unsuru olarak da, sürü sürü atlar, koyunlar, katar katar develer, altına dayalı para ekonomisi⁷⁹) ile tanınmış Harmandeli'nin babası olarak karşımıza çıkmaktadır. Arslan Zengin en büyük derdi çocuksuzluktur. Çünkü eski Türk destanlarında da sıkça karşımıza çıkan bu motif çocuğu olmayan babanın lanetlenmiş olabileceğine dair bilgilere ulaşmaktayız. Bunun yanı sıra erkek evlat isteyen Arslan Zengin tanrıdan dileğinin bir kız evlat olmadığını belirttiği cümlesine rastlanmaktadır. Harmandeli'yi erkek gibi yetiştirmiştir.

“Allah'ım Hüdam'dan oğul diliyordum. Bu isteğim olmadı. Kız da olsa oğul yerine göreyim.”

Arslan Zengin ikinci olarak karşımıza Harmandeli'nin Kerem sofi ile evlenmeye karar verip babasının yanına gittiğinde çıkmaktadır.

⁷⁹ Ö. Çobanoğlu, *Epik Destan Geleneği*, s. 115.

Arslan Zengin: “Ey Harmandeli yavrum, bu iliştirip getirdiğin bu aksallı ne. Deli mi, divane mi, ya da tabip mi, hasta mı oldun? “ sen hanlıyı beğenme, sipahiyi beğenme, zengini, yahşı yiğidi beğenme. En sonunda peygamber sayesi düştü diye bir cinli divaneyi tutup getiriyorsun.” Arslan Zengin bu ifadelerinde dine karşı kapalı bir tutum sergilediği görülmektedir.

Harmandeli kolunda vergi vermeyen biri olarak karşımıza çıkan Arslan Zengin Hünkâr beyin kızı Kerem sofıye vermezse tüm vergileri toplu alacağını söylemesi üzerine evliliğe razı olmuştur. Bu tutumu cimri bir bey olduğunu da göstermektedir. Arslan Zengin zenginliği dışında bir özelliği olmayan bir tiptir.

2. Olayların Merkezinde Yer Almayan Tipler

2.1. Falcı

Falcı karşımıza ilk olarak Harmandeli’nin bütün gelen yiğitleri alt edip öldürmesinden dolayı artık kimse gelmediğinde eş bulmak için yeni yollar arar ve falcıya başvurur.

“Söz kızasına iyi üç yılda üç yüz kelle binare kıldı ozan ile pehlivandan. Bir daha ozan ile pehlivan meydana gelmedi. Bir gün Harmandeli münecimini, falcılarını topladı.”

“Hey falcılar, ben on altı on yedi yıl yaşamışım. Benim bu vakte kadar yemedik taamım, giymedik giyimim, yapmadık işim yok. Hiçbirinden er tadını alamadım. Benim kendime münasip gerçek koç yiğit yar bulup verin.”

Harmandeli’nin falcıları “Falan yerde bir ihtiyar kadın var. Hepimizin üstadı o. O bilmezse biz bilmiyoruz” derler.

Burada ihtiyar kadın Türk destan geleneğinde sıkça karşılaşılan bir tiptir. İhtiyar kadın destanda Harmandeli’nin isteği üzerine haberci konumunu da gerçekleştirir. Köroğlu’na Harmandeli’nden haber götürür. Gerçekleştirmesi zor olan iki diyar arasındaki bu görevi yüksek miktar para karşısında gerçekleştirmiştir.

2.2. Ağayunus

Ağayunus anlatıda ideal eş olarak karşımıza çıkmıştır. Destanda eşe verilen önem Köroğlu’nun Harmandeli için Rum vilayetine gitmeden önce Ağayunus’un yanına gelip onunla istişare edip, danışmasıyla vurgulanmıştır.

Ağayunus’tan anlatıda peri olarak bahsedilmiştir. “Türkmen versiyonuna ait anlatmalarda gördüğümüz bir başka motif de “peri kızı ile evlenme” motifidir.

Araştırmacılarca masal motifleri arasında gösterilen “peri kızı ile evlenme” motifi, diğer Türk destanlarında da çok sık karşılaştığımız bir motiftir. Türk destanlarında alpların evlendikleri eşler genellikle kutsal ve peri kızı güzelliğindedirler”⁸⁰ Ayrıntılı bir bilgi verilmemiş olsa da peri olarak bahsedilmiştir.

“Göroğlu, bir yere gidecekse Perisinin yanına varmadan gidemiyor.”

Göroğlu: “Arzımı işit sen perizadem

Bize nazlı yardan selam gelmiştir.

...

Göroğlu: “Peri bana Şehr-i Bostan’a var demişti.”

İncelediğimiz destanlarda kocalarını tehlikelere karşı uyaran ve onlara yol gösteren kadınlar da vardır. Öyle ki karısının rızasını, nasihatini almadan yola çıkan veya onun bedduasını alan bir erkek giriştiği işlerden başarısız olarak dönmektedir. Bu tip kadınlar destanın en eski tabakaların ait olup günümüze kadar gelmiş tipler izlenimi bırakır.⁸¹

“Haramilik koç yiğide yakışmaz,

Alsın nasihatim gitme Göroğlu.

Pehlivan kız, ahvalini beklemez,

Alsın nasihatim gitme Göroğlu.

Burda gitsen Şehr-i Bostan varıp git,

Hak adını yüreğine salıp git,

Âşık Aydın Pirden ruhsat alıp git,

Ruhsatın almadan gitme Göroğlu.

Üç yüz altmış ozan, yiğit varmıştır,

Söyleşip, yıkılıp hepsi ölmüştür,

Şimdiki emanet sana kalmıştır,

Alsın nasihatim gitme Göroğlu.

Burda gitsen Şehr-i Bostan yolunda,

Hak senası olsun daim dilinde,

⁸⁰ M. Arslan, *age*, s. 308.

⁸¹ A. Güneş, *age*, s. 89.

Kendin bir gerçektin Çandıbil’inde,
 Alsan nasihatim gitme Göroğlu.

Ağayunus gitme diye zar eder,
 Haramilik koç yiğidi har eder,
 Basar, yıkar bu cihanı dar eder,
 Budur nasihatim gitme Göroğlu.”

Ağayunus Köroğlu’na nasihat vererek onu başına geleceklerden haberdar etmiştir.

“Göroğlu, evvela nasihatimi almadan gitme. Gitsen de Şehr-i Bostan’da Âşık Aydın pir vardır. Onun hizmetine varıp bir ay, kırk gün hizmetinde olup, hayır duasını alıp sonra gidersen şeref bulursun. Olmazsa sen de yıkılıp maskara olursun. Evvela nasihatim hiç gitme.”

2.3. Köroğlu’nun İki Yiğidi

Harmandeli kolunda Köroğlu’nun yalnızca iki yiğidinden bahsedilir. İki yiğit karşımıza Harmandeli ile mücadele edip yenilen, Köroğlu’nun kendisini ölümden kurtarmak için ortaya attığı iki yiğit olarak çıkar.

Köroğlu: “...benim Mirim, Gammar adlı iki çırağım var. Onlar benden hayır el almamıştı. Burada ecelim yetip senin elinden ölürsem onlar benden umutsuz kalacak diye ağladım...”

İki yiğidi hile ile kandırıp Harmandeli’ye götürür.

“ Mirim, Gammar can, o gün, bu taraftan, Rum vilayetinden gelirken yolda bir avlı, kulanlı, bol nimetli evin üzerine geldim. Ona kırklardan gizlice, üçümüz gidip, bir ay, kırk gün kuş avlayıp, vaktimizi hoş geçirip gelsek nasıl oğul han oğul?”

Köroğlu kendisini bile alt eden Harmandeli’ye karşı iki yiğidinin başarısız olacağını bildiği halde götürmesinin amacı Harmandeli’nin alplığının vurgulanmak istenmesi olabilir.

2.4. Hünkâr/Rum Padişahı

Padişah karşımıza Kerem ile Harmandeli’nin evlenmesine razı olmayan Arslan Zengini ikna etmesi için Âşık Aydın’ın rüyasına girmesi ile çıkar. Arslan Zengin devlet büyüklerinden korkan ve vergisini ödemeyen cimri bir karakterdir. Hünkâr’ın ise Arslan

Zengin'den vergi almamasının nedeni Harmandeli'yi kimse yenemediğinde kendisine eş olacağını düşünmesidir. Fakat Âşık Aydın mistik güçlerini kullanır ve Hünkâr'ı rüyasında korkutunca Hünkâr boğun eğer. Vergisini ödemeyen Arslan Zengin'i tüm vergiyi toplu almakla tehdit eden Hünkâr karşısında Arslan Zengin malının büyük kısmını kaybetme endişesinden evliliğe razı olur.

Hünkâr şah destanın küçük bir bölümünde yer alsa da olayların şekillenmesinde etkisi olduğu için yardımcı bir tip olarak kabul edilmiştir.

1.2.3. Harmandeli Anlatısının Dil ve Üslup Özellikleri

Türk epik destan geleneğinde kullanılan dil son derece işlek, açık veciz ve anlaşılabilir bir ifade gücüne sahiptir. Sözlü kültür ortamında irticalen meydana getirilen bu eserlerde, gramer bakımından mısraların dizilişi, Türk dilinin cümle yapısına uygundur. Destanlardaki anlatım dili, aynı zamanda müşterek konuşma dilinin ortak zenginliğini ve anlaşılabilirliğini yansıtır. Destanların ve destan anlatıcılarının bu özelliklere sahip olan dil kullanımları özellikle tarihsel bağlamlar düşünüldüğünde dilin işlekliliğinin gelişmesinde ve okuma-yazmanın olmadığı veya çok az olduğu bir sosyo-kültürel yapı içinde geniş kitlelerin sözel yeteneklerini geliştirmede ne denli işlevsel olduğu ortaya çıkmaktadır.⁸²

Üslup bir kişinin veya bir türün anlatımda uyguladığı özel ifade tarzı olarak tanımlanabilir. Bu tanıma göre bir bireyin kendine has özel üslubu olabileceği bir sözlü kültür geleneğinin de kendine has bir üslubu olabilir. Bu bağlamda, daha önce de işaret edildiği gibi, Türk epik destan geleneğinin de, kendine has ortak bir üslubu vardır. Bu üslubun temel özelliklerinin başında “mübalağa, benzetme, tezat mukayese gibi edebi unsurlarla “süs”lenmiş⁸³ zengin bir dil kullanımı gelmektedir.⁸⁴

Destanlarda baştan sona kompozisyon boyunca, geçişleri ve bütünlüğü sağlamak üzere kalıp ifadeler kullanılır. ... Kalıp ifadeler hem söze renk ve ahenk katarken hem de dinleyiciyi günlük hayatın değişik cepheleriyle içinde olan kahramanı bu tür olaylar karşısında gelenekselleşmiş deyip ve kalıp ifadelerle takdiminin sağlanması benimsenmesi ve daha da önemlisi dinleyicinin kendini kahramanla özdeşleştirmesini sağlayacak kolay ve geleneksel formlar bulması bakımından önemlidir.⁸⁵

Harmandeli anlatısında kullanılan geçiş formelleri:

⁸² Yıldırım, 2000: 155: aktaran; Ö. Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 89.

⁸³ Yıldırım, 2000: 155: aktaran; Ö. Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 90.

⁸⁴ Ö. Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 90.

⁸⁵ Ö. Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 92.

“Haberi kimden al?” ,

“Beş kelime söz söyler oldu, Beş kelime söz söyledi.”

Halk anlatmalarında formel (kalıplaşmış) ifadeler önemli bir rol oynamaktadır. Bu formel ifadeler içinde sayı formelleri önemli bir yer işgal etmektedir.⁸⁶

“Üç yüz altmış carıye, üç yüz kelle, üç yüz altmış kelle, üç yüz altmış ozan, üç yüz altmış kız, üç yüz altmış sofı, üç yüz aşık, üç yüz tümen altın.”

Benzetmelerin ve kullanılan sıfatların bir kısmı kahramanların adlarıyla özdeşleşmiş ve onlar etrafında kalıplaşmıştır. Bu tür benzetmelere “epitet” adı verilir. Kamıl Veliyev’e⁸⁷ göre, “bedii sıfatlar” olarak Türkçeleştirildiği bu terimin kapsamında yer alanları özellikle “an’ananevi” ve “daima” olanlarının destanlarda, kullanıldıkları şahıs ve eşya için müspet ve menfi keyfiyetlerini ortaya koymak bakımında önemini ortaya koyar ve estetiğini gelişmesini tahlil etmedeki yerini belirler.⁸⁸

Âşık Aydın, Kerem Deli, Harmandeli, Köroğlu birer epitettir. Aynı zamanda bunlar lakap olarak kullanılmaktadır.

Türk epik destan geleneğinde üslubun ve adeta türün bir gereği olarak benzetmelerle kahramanın portresini çizmek, atların ve anlatılan diğer olayları gözler önüne sermek böylece dinleyiciye adeta olay seyrediyormuş hissi verebilmek için benzetmeler çok sık olarak kullanılır.⁸⁹

Harmandeli için kullanılan benzetmeler: Nazlı yar, güzel yar, deli kız, pehlivan kız, nazlı dilber, deli harman, ala gözlü yar, ak yüzlü yar, gül yüzlü peri.

Bunun dışında kullanılan benzetmeler: Bir evin tek horozu gibi, balık gibi, garçgay kuş gibi, üç yaşındaki öküz gibi, hamile deve gibi, sağır gibi, dağ gibi, gümüş gibi, kaz gibi, derya gibi.

Falcı Köroğlu’nu şu şekilde tasvir etmiştir:

“Yavrum, haber versem, butluca, omuzluca, arkası yassıca, alnı çıkıkça, gözleri çukurca, burnu eyrice, sakalı çapa sakal, bıyıkları sıpanın kuyruğu gibi, yüzü, gözü çelik suyu verilmiş gibi, kendisi de orta boyluca. dedi.”

Köroğlu Aşık Aydın’ı şu şekilde tasvir etmiştir:

“Evinin kapısı açık duruyor. Evin başköşesinde açık sarı renkli sarıklı, açık sarı

⁸⁶ Mehmet Aça, *Kozı Körpeş- Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma* (Basılmamış Doktora Tezi) Konya 1998, s. 229.

⁸⁷ Kaliyev, 1989: 82-101; aktaran: Ö. Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 93.

⁸⁸ Ö. Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 93.

⁸⁹ Ö. Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 94.

cübbeli ihtiyar baba oturuyor. O evin başköşesindeki açık renkli sarıklı, açık sarı cübbeli Âşık Aydın'ın kendisi.”

Âşık Aydın Köroğlu'nu tasvir eder:

“Ey yahşi yiğit, senden nefsinı köreltip sofi olan olmaz. Senin üstün başın şahane görünüyor, gözün keskin görünüyor, sen bizim dergâha sığacak adam değilsin. Bu göz ile boşu boşuna gezmezsın.”

Âşık Aydın Köroğlu'nu çırak olarak yetiştirebilmek için onu sofi gibi giydirir.

“Göroğlu'nun bütün şahane giysilerini çıkarıp, alıp, hem de silahlarını da alıp, bir çuvala salıp, açık sarı, kalın elbise giydirdi, eskice mes giydirdi, eski kalpak giydirdi, kalpağının etrafından beş altı garı bez sardı. Oldu bir orta boyluca değirmen sofi.”

Aynı şekilde eski bir kafiye türü olarak kabul edilen aliterasyonların da destan anlatım ve üslubunun vazgeçilmez söz ve ses sanatlarının başında gelmektedir. Bu yapıya ölçü ve son kafiyelerle, redifler ve ezgi de eklenince şiirin sözlü kültür ortamındaki “kalıcılığı”na dair taşıdığı büyüünün teknolojik zemini ortaya konulmuş olur.

Rum Şehrinde birce dohtor,

“Göroğlu Bey gelsin.” dedi. -redif

Selam, hat gönderdi benle,

“Gelip beni alsın.” dedi. -redif

...

Burda vardım Rumistan'a, -a

Büyük dağdan aşip geldim. -x

Kimse kurtulmaz destimden, -b

Kanat açıp, uçup geldim. -x

Bir yar bulup Rum ilinden, -c

Öpmüşüm ince belinden, -c

Kâse verdi ak elinden, -c

Gülgün şarap içip geldim. -x

Bir yârin yanına vardım, -d

Zevk ü sefasını sürdüm, -d
 Harmandeli kızı gördüm, -d
 Maldan, baştan geçip geldim. -x

Adın desen Deli Harman, -e
 Her bir sözü derde derman, -e
 Göroğlu'da yoktur arman, -e
 Cennet yolun açıp geldim. -x

Sonuç olarak, Raisa Kızırbayeva'nın ifadesiyle söyleyecek olursak, "Destansı şiir aslında aliterasyonun, kafiyenin ve sentaktik paralelliğin yardımıyla kurulur." Bu nedenle de, destanların anlatımında sesçe benzerlikleri tekrarlamaktan oluşan ve yukarıdaki örneklerde açıkça görüleceği üzere ahenk birliğine dönüşen yapısının işaret edilen işlevselliği, onun destan anlatım tutumlarının ve üslubunun en önemli özelliklerinden birisi konumuna yükselmesine sağlamıştır.⁹⁰

Özkul Çobanoğlu'nun tanımına göre anlatıda Türk epik destan geleneğine uygun bir dil kullanılmıştır. Kullanılan dil son derece işlek, açık ve anlaşılabilir şekildedir. Sözlü kültür ortamında icra edilen anlatı, gramer bakımından mısraların dizilişi, Türk dilinin cümle yapısına uygundur. Anlatıdaki dil, aynı zamanda müşterek konuşma dilinin ortak zenginliğini ve anlaşılabilirliğini yansıtmaktadır.

⁹⁰ Ö. Çobanoğlu, *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, s. 97.

İKİNCİ BÖLÜM

KAHRAMAN OLARAK HARMANDELİ VE ÖZELLİKLERİ

2.1. Harmandeli'nin Tipolojik Özellikleri

Destanlarda kadınların erkekler gibi bir yer işgal ettiğini söylemek mümkün değildir. Destanlar, hareketli mücadelenin esas olduğu ve dolayısıyla fiziki gücün ön planda tutulan toplumlarda ortaya çıkmış bir halk edebiyatı türüdür. Kahramanlığın ve cesaretin anlatıldığı destanlarda başkahramanlar çoğunlukla erkekler olmuştur. Bunu kültür tercih etmiştir. Kültür ürünleri, toplumun yaşam şekline ve düzeyine göre oluştuğundan, destanlar da Türk kültürünün temel dinamikleri üzerinde yükselmiştir. Türk kültüründe özellikle hayvancılığın ve göçer hayatın daha yaygın olduğu dönemlerde ata binme, kılıç kullanma ve savaşma çoğunlukla erkekler tarafından temsil edilmiştir. Bunda erkeklerin biyolojik olarak daha güçlü olmalarının etkisi vardır. Bu yüzden destanlarda da erkek egemen bir yapı oluşmuştur. Diğer bir ifadeyle Türk destanlarında erkek kahramanlar ön plandadır. Böyle genel bir yargı, destanlarda kadınların hiç yer almadığı gelmemelidir. Kadınlar da destanlarda çeşitli özellikleriyle yer alırlar. Hatta bazı destanlarda alp olarak niteleyebileceğimiz başkahraman kadındır. Veya kadınların erkekler gibi savaşçılık özellikleriyle destanlara katkı yaptıkları görülür.⁹¹

Destanlarda kadın tiplerinin belirlenmesinde genellikle onların erkeklerle olan münasebetleri ölçüt alınmıştır. Nitekim merkez kahraman erkektir ve onun annesi, eşi, kız kardeşi ancak onun hayatındaki rolü ölçüsünde destanda yer bulmuştur.⁹²

Erkek egemenliğinin çok baskın olmadığı toplumlara ait destanlarda kadınların sadece erkek dünyasındaki yerine göre sınıflandırılmadığı, kimi zaman merkez kahraman özellikleri taşıdığı ve daha bağımsız olduğu görülür. C.K.Lebedeva, Uzak Kuzeydeki epik destanları karşılaştırarak onların konularını tip yönünden şöyle gruplandırır:⁹³

10. Erkeklerden ayrı yaşayan kadınlar,
11. Kadın şamanlar,
12. Kadın destan kahramanının olgunluğa erişmesi,
13. Kadın kahramanların kendilerine eş araması,

⁹¹ Mehmet Aça, "Resşideddin Oğuznamesi'nde Kadın", *Milli Folklor Dergisi*, sayı 76, 2017, s. 76-92.

⁹² A. Güneş, *age*, s. 1.

⁹³ Lebedeva, 1982; 16-70, İbrayev'den, 1998: 72-73; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 1.

14. Kadın kahramanın öç alması,
15. Genç kahramanın yetişmesi,
16. Kahramanın öç alması,
17. Kahramanın evlenmesi,
18. Boy ve kabile arasındaki anlaşmazlıklar ve savaş,

Türk destancılık geleneğinde savaş yeteneği bakımından çok sayıda pasif kadının yanı sıra alplar gibi savaşma yeteneğine sahip kadınlar da vardır. Dede Korkut kitabında geçen Selcen Hatun ve Banı Çiçek’te olduğu gibi savaşçı kadın tipleri, alpların birçok özelliğini taşırlar. İyi ata biner, iyi ok atarlar. Bir erkekle at yarıştıracak ve güreşebilecek hünere ve güce sahiptirler. Kanturalı boyunda Selcen Hatun, alpların çektiği oku çeker, attığı ok yere düşmez. Kanturalı uyurken düşman askeriyle savaşır, onu düşman elinden kurtarır.⁹⁴ Banı Çiçek ise Bamsı Beyrek ‘in hünerini sınar. Beyrek’le yaptığı yarışmalarda ondan geri kalmaz.⁹⁵ Dede Korkut Kitabı’ndaki bu tiplerden başka Türk destancılık geleneğinde kadın tiplerin kahramanlıklarını anlatan destanlar da vardır. Karakalpak Türkleri arasından tespit edilen “Kırk Kız” destanı, bunlardan birisidir. Destanda bir kadın kahramanın önderliğindeki kırk kızın mücadeleleri anlatılır.⁹⁶ Bu örneklerden hareketle Türk destancılık geleneğinde kadınların da aktif bir şekilde mücadelenin içinde yer aldığını ve tıpkı erkek kahramanlar gibi hüner sergilediklerini söyleyebiliriz.⁹⁷

Türkmen destanlarında savaşçı kadın tipini en iyi temsil eden kadın, Harmandalı’dır. Rum ülkesinin zenginlerinden Arslan Bey’in on ikinci eşinden dünyaya gelen Harmandalı, erkek gibi büyütülmüş bir kızdır. Çünkü Harmandalı’nın babası, erkek çocuk istemiş, ancak dileği gerçekleşmemiş, eşi bir kız çocuğu doğurmuştur. Buna rağmen Arslan Bey, kızını erkek kabul edip erkek gibi yetiştirmeye karar verir. Kız, on dört yaşına geldiğinde evlendirilmek istenir, ancak Harmandalı’nın kendisi ile evlenecek erkekten bazı istekleri vardır. Bunlar güreşte ve bahşılıkta Harmandalı’yi yenmektir. Üç yılda üç yüz bağşığı ve yiğidi mağlup eden Harmandalı, son olarak Köroğlu ile atışır ve güreşir. Her ikisinde de Köroğlu’nu mağlup eder.⁹⁸

“Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler” adlı makalesinde Ekici, Köroğlu’nun Anadolu sahası anlatmalarında yer alan kadın tiplerini üç grupta inceler:

⁹⁴ Duymaz, 1999: 370-371; aktaran; Halil İbrahim Şahin, “Türkmenistan Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”, (*Türkoloji Sempozyumu Bildirileri 20-22 Ekim 2011*), Ankara 2012, s. 568.

⁹⁵ Ergin, 1994: 123-124; Ekici, 2000: 131; aktaran: H. İ. Şahin, *agm*, s. 568.

⁹⁶ Maksetov: 1980; aktaran: H. İ. Şahin, *agm*, s. 568.

⁹⁷ H. İ. Şahin, *agm*, s. 568.

⁹⁸ Mammetyazov, 1990: 684; aktaran: H. İ. Şahin, *agm*, s. 568.

1. Köroğlu ve keleşlerinin evlenmeyi düşündüğü veya kendileri Köroğlu ve kardeşleriyle evlenmeyi düşünen kadın tipler: Bu grupta yer alan kadınlardan bir kısmı kendi kaderini tayin eden aktif bir kişi, göçebe hayat tarzının yarattığı alp tipi veya savaşçı tipi olma özelliğine sahiptir. Diğer bir kısmı da pasif, soylu, saraylı, anne karakterinde olup Türk toplumunun yerleşik hayata geçişinden sonraki kadın tipini temsil eder.

2. Köroğlu veya keleşlerine yardımcı olan kadın tipler: Bu gruptakiler genelde dul, yaşlı ve fakir kadınlardır. Köroğlu ve keleşleri bir yere gittiklerinde bu gruptaki kadınlar onlara para karşılığında yiyecek ve barınak sağlarlar. Köroğlu ve keleşlerine zaman zaman haber getirmelerinden dolayı haberci ya da yardımcı kadın tipler olarak adlandırılabilirler.

3. Köroğlu veya keleşlerine kötülük eden kadın tipler: Bu gruptaki kadınlar ise Köroğlu ve keleşlerine kin ve düşmanlık besleyen kadın karakterlerdir.⁹⁹

Metin Ekici'nin "Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler" adlı makalesindeki tip grubuna göre Harmandeli anlatısındaki başkahraman olan Harmandeli birinci gruptaki kadın tipi içinde değerlendirilir. Harmandeli alp ve savaşçı dolayısıyla aktif bir tiptir.

Mehmet Emin Bars "Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri" adlı makalesinde öncelikle kadının Türk kültür tarihindeki yeri hakkında kısaca bilgi vermiş ve ardından Türk destanlarında kadın tipler üzerine yapılan çalışmaları ayrıntılı bir şekilde değerlendirmiştir. Bu çalışmalardan yola çıkarak Türk kahramanlık destanlarındaki kadın tiplerini şu başlıklar altında toplamıştır:

1. Alp (Aktör, Kahraman) Kadın Tipi
2. Bilge (Sembol) Kadın Tipi
3. Eş (Sevgili) ve Anne Kadın Tipi
4. Yardımcı (Haberci) Kadın Tipi
5. Düşman Kadın Tipi

Aynı araştırmacı "Ak Kağan Destanında Kadın Tipi isimli diğer makalesinde ise, Şor destancılık geleneği üzerine kısa bir girişten sonra geçmişten günümüze Türk kültüründe kadının konumu hakkında bilgiler verir. Ardından Ak Kağan destanında tespit ettiği kadın tipleri aşağıdaki gibi sıralamış ve tanıtmıştır:

⁹⁹ Ekici, 1999: 11-17; aktaran: Hüseyin Aksoy (2019), *Kırgız Destanlarında Kadın Tipler*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir, s. 38-39.

a. Alp Kadın Tipi: Bu tip kadınlar hayatın içinde, olayların odak noktasında yer almaktadırlar. Mücadeleci ve korkusuzdur. Erkekler gibi ata biner ve savaşır. Kahramanlıkları, çeviklikleri ve fedakârlık ruhları bazen erkeklerden de üstündür. Sadece yemek yapmak, çocuğa bakmak gibi aile işlerini değil, aynı zamanda ailesinin var olma yolundaki mücadelesini de yürütürler. Bu kadınlar bir erkekle at yarıştıracılabilecek ve gürşebileceek hünere ve güce sahiptirler. Kadına sosyal hayatta yer veren, erkeklerle birlikte mücadele etme imkânı sağlayan ve onları erkekler karşısında koruyup kollayan bir kültürde alp nitelikli kadınların ortaya çıkması doğal bir durumdur.

b. İdeal Eş ve Anne Kadın Tipi: Bu kadın tipinin en önemli özelliğı anne oluşudur. İdeal eş olma, erkek çocuk annesi olma, eş ile birlikte sıkıntılara göğüs germe gibi özelliklere sahiptir. Toplum onları eş ya da anne kimlikleri ile saygın bir statüye yükseltir. Kahramana eş olmak bu tip kadınlar için yükselebileceğı en yüksek mertebedir. Erkek çocuğı dünyaya getirmek ve onu eğitmek de kadının önemli özelliklerindendir.

c. Bilge (Yardımcı) Kadın Tipi: Bu kadın tipi gerektiğinde eşine ve oğluna akıl-nasihat vererek onları gelecek tehlikelerden korur. Uyanık, bilge kişiliğı ile uyarıcı sözler söyler, akıllıca planlar yaparak düşmanın hilelerini bozar. Aklı, anlayışı, sabrı, öngörüsü ile erkeğine destek olur; karışık birçok meseleyi çözer. Kahramanlar yiğitliklerine güvenerek hesapsızca hareket ettiklerinde onların okul hocaları çoğı zaman bu kadınlar olur. Eşlerine, kardeşlerine nasihat, akıl verir. Kahramanları perde arkasından çoğı kez bunlar yönetir. Bu kadınlar bazen de doğaüstü güçlere sahiptir ve olacakları önceden bilir.¹⁰⁰

Türk destanlarında idealize edilen alp tipi, halkın asıl gücünü temsil eder. Alp tipini hazırlayan şartlar erkeğın yanında kadını da etkiler. Fedakar, iffetli, saygın, erkeğın en büyük dostu olan kadın aynı zamanda savaşan, avcı, akıncı bir alptır. Manas Destan'ında kadınlar, kendi isimleri ile anılmaktan çok bir erkeğın eşi, annesi, kızı, gelini, kız kardeşi olarak zikredilirler. Bununla birlikte kadınlar, hayatın içinde, olayların odak noktasında yer alırlar. Akyüz, Manas Destan'ında bulunan kadınları üç tip halinde inceler:

1. Aktör tipi: Sosyal hayat içerisinde insanları yönlendiren çeşitli bireysel ya da toplumsal güçler bulunur. Bu güçlerin etkinliğı genel olarak gücü taşıyanın kimliğı ile

¹⁰⁰ Bars, 2014b: 94-111; aktaran: H. Aksoy, *age*, s. 45-46-47.

özdeşleşir ve gündelik hayata da yayılır. Etkinlik bir anlamda aktör olma, yönlendirme, biçimlendirme ve idealize etme güçlerini barındırır. Kadın savaşçı, mücadeleci, korkusuz ve vatansever özellikleriyle aktör olma durumunu gerçekleştirir.

2. Cinsiyet tipi: İdeal eş olma, erkek çocuk annesi olma, eşi ile birlikte sıkıntılara göğüs germe gibi özellikler alp kadın tipinin cinsiyet odaklı belirgin özelliklerindendir. Bir anlamda toplumsal cinsiyeti de temsil eden alp kadın tipi erkeğe ait sosyal rolü çoğu durumda üstlenir. Eş ya da anne kimlikleri toplum gözünde onları daha saygın bir statüye yükseltir. Kanıkey'in destanda diğer kadınlardan daha önemli oluşu, Manas'ın eşi konumunda bulunmasından kaynaklanır. Kırgız halkının cesaretli, korkusuz, maharetli kahramanı Manas'a eş olmak bir kadın için yükselebileceği en yüksek mertebedir. Kadın en az evleneceği erkek kadar yiğit olmak zorundadır. Erkek çocuğu dünyaya getirmek ve onu eğitmek de cinsiyet tipolojisi içinde yer alır. Eş ve anne olarak tanıtılan kadınlar erkeklerin gölgesinde kalmaz, alplıkta onlara eş bir durum sergiler. Kadın, eşine ve oğluna gerektiğinde akıl-nasihat vererek onları gelecek tehlikelerden korumaya çalışır.

3. Sembol tipi: Sembol, anlama ait göstergeler toplamıdır. Alp kadının temsil gücü taşıdığı simge ile örtüşür. Bu anlamda alp kadın bilgeliğin, namusun, erdem ve hünerin sembolü konumunda görünür. Kadın, uyanık bilge kişiliği ile hikmetli sözler söyler, akıllıca planlar yaparak düşmanın hilelerini bozar. Yeri geldiğinde elinde kılıç, at üstünde savaşır, yeri geldiğinde aklı, anlayışı, sabrı, öngörüsü ile erkeğine destek olur, karışık birçok meseleyi çözer. Kadın karakterler eşlerine akıl verirken, sabır tavsiye ederken sıklıkla karşımıza çıkarlar.¹⁰¹

Akyüz'ün "Manas Destan'ında Alp Kadın Tipi" adlı mukaddimesinde ele aldığı kadın tiplerini üç grupta incelemiştir. Harmandeli anlatısındaki başkahraman Harmandeli bu alp tiplerinden aktör tipi içinde değerlendirilebilir.

Türkmen Köroğlu anlatmaları üzerinde çalışan Tyllaguzel Hojahanova, "Türkmen Göroğlu Destanında Kadın Alplar" adlı bildirisinde Köroğlu'nun Harmandeli ile Mücadele Etmesi" ve "Gülayım ile Erhasan'ın Maceraları" kollarında yer alan Harmandeli ve Gülayım karakterlerini kadın alp tipi olarak değerlendirmektedir. Araştırmacı, Türk boylarının diğer destanları ve özellikle Dede Korkut'ta yer alan kadın karakterler ile kıyaslamalar yaptıktan sonra Harmandeli ve Gülayım karakterlerini alp tipi olarak ortaya çıkaran temel özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

¹⁰¹ Akyüz, 2010: 173-179; aktaran: Mehmet Emin Bars, Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri, International Journal of Languages Education and Teaching Volume 3/2014, www.researchgate.net

1. Kahramanlar soylu bir aileye mensupturlar.
2. Kahramanlar ailenin tek kızıdır.
3. Kahramanlar iyi bir eğitim almış, maddi ve manevi donanımlara sahip olmuşlardır.
4. Kahramanlar olağanüstü güzelliğe sahiptirler.
5. Akıllı, ferasetli, bilge ve ileri görüşlüdürler.
6. Kahramanların evleneceği erkekler de, iyi eğitilmiş, her türlü maddi ve manevi donanıma sahiptirler.
7. Kahramanlar evlenecekleri eşleri ilk görüşte, imtihan faslı sonuçlanmadan severler.
8. Her biri evleneceği erkeği seçme salahiyetine sahiptir ve sınavlarla erkeği sınamadan geçirirler. İyi birer savaşçıdır.
9. Kahraman kendisiyle evlenmeyi hak eden yiğide sadakatini ve sevgisini ispat eder.
10. Kahraman sonunda muradına nail olur.

Yiğit, kahraman ve yeri geldiğinde savaşan kadın, Türk destanlarında çok karşılaştığımız tiplerdendir. Manas Destan'ındaki "Ay-Çörük, Altınay", Kırk Kız Destan'ında "Gülayım", Köroğlu'nun Anadolu anlatmalarında "Dâna Hanım" erkek gibi ara binerler, ok atarlar, kılıç kullanırlar ve gerektiğinde düşmanla savaşır. Araştırmacılara göre, bu, onların yaşadıkları hayat tarzı ve insanların daima hareket halinde oluşlarıyla izah edilebilirler.¹⁰² Aynı zamanda bu kadınlar, "Türklerin yerleşik hayat tarzındaki kadın tipinden daha çok, göçebe hayat tarzının yarattığı bir tip olan alp tipi veya savaşçı kadın tipi olma özelliği taşımaktadırlar.¹⁰³ Avrupa destanlarında "amazon tipi" diye adlandırılan bu tipin bir benzeri de, ünlü Germen destanı Nibelungenlied'de adı geçen "Brunhilde"dir.¹⁰⁴ Harmandeli'yi de, göçebe dönemin kadın tipi olan "savaşçı, alp kadın tipi" olarak değerlendirebiliriz.¹⁰⁵

Türkmen anlatmalarında, "Harman" kızdan "Rum ülkesinden Arslan Bey'in kızı" şeklinde bahsedilmesi, onun, yabancı bir millete mensup olduğunu düşündürse de, saz çalmada, söz söylemede, güreş tutmada mahir olması ve adına "cesur, yiğit,

¹⁰² Kaplan, 1992: 41; aktaran: Mustafa Arslan, "Köroğlu Destan'ının Türkmen Benzer Metninde Genç Kahramanlar Hakkında Hikâyeler", *Milli Folklor Dergisi*, Sayı:51, 2013, s. 48

¹⁰³ Ekici, 1999: 12; aktaran: M. Arslan, "Köroğlu Destan'ının Türkmen Benzer Metninde Genç Kahramanlar, s. 48

¹⁰⁴ Ekici, 1999: 13; aktaran: M. Arslan, "Köroğlu Destan'ının Türkmen Benzer Metninde Genç Kahramanlar, s. 48.

¹⁰⁵ M. Arslan, "Köroğlu Destan'ının Türkmen Benzer Metninde Genç Kahramanlar, s. 48.

gözüpek” anlamlarını ihtiva eden, aynı zamanda Köroğlu’nun yiğitlerini tavsif için de kullanılan “deli” sıfatının eklenmesi, kanaatimizce onu, Türk destanlarındaki aktif kadın tipine dâhil etmemizi gerektirir.¹⁰⁶

2.2. Harmandeli ve Kahraman Kalıbı

Yapısalcı folklor kuram ve yöntemleri içerisinde ele alınan kahramanın biyografik incelemesi Ekiciye göre, “yapısalcı kuram ve yöntemler belli bir bölge veya anlatı grubu üzerinde inceleme yapıp, ortaya çıkan yapıyı bir formül haline getirmek ve ortaya çıkarılan bu yapısal formülün evrensel seviyede uygulanabilir olmasını beklemektedir.”

Kahraman biyografisi üzerine ilk deneme 14 kahramanın biyografisinden yola çıkılarak hazırlanmış olan ve 16 maddeden oluşan “aryan kahramanı biyografik modeli” adlı çalışmadır. Çalışma Johann Georg Von Hank tarafından yapılmış bir denemedir.

Kahraman kalıbı üzerine çalışmalar yapan bir diğer isim Otto Rank’tır. Çobanoğlu Otto Rank’ın kahraman kalıbını “ Rank’a göre kahraman aile ile içgüdüler arası ilişkilerden ortaya çıkmıştır. Rank kahramanların, baba-oğul arası çekişmelerin sonucu olarak oğulların babalarını öldürdüklerini ileri sürmekte ve bu ilişkilerdeki kalıplaşmaların söz konusu kahraman kalıbının oluşmasını sağladığı düşüncesiyle kahraman olgusunun kaynağını buna bağlamaktadır.” Şeklinde ifade etmiştir.¹⁰⁷

Diğer bir kahraman kalıbı denemesi ise Lord Raglan tarafından yapılmıştır. “ Raglan’ın “ kahraman: mitte dramada ve gelenekte” (1936) adlı ünlü yapıtı, kahraman mitlerinin sistematik yapısal incelemesi bağlamında önemlidir. Kitabın temel tezi, mitolojik kahraman figürlerinin ritüelistik kökenlere dayalı olup, tarihsel bir gerçekliğe sahip olmadığı yönündedir.”¹⁰⁸

Lord Raglan’ın kahraman kalıbı 22 maddeden oluşmaktadır.

“Batı dünyasında Raglan’ın ileri sürdüğü anlatı kahramanının anlatı içinde belli kurallara tabi olduğu düşüncesinin Türk folklor araştırmalarına esin kaynağı olabilmesi hususu yenidir. Türk anlatı kahramanlarına bu kalıbı, ilk olarak Özkul Çobanoğlu, Oğuz Kağan ve Er Töştük (1996) üzerinde uygulanmıştır. Ardından Öcal Oğuz, Boğaç han

¹⁰⁶ M. Arslan, agm, s. 48.

¹⁰⁷ Çobanoğlu 2002: 191; aktaran: M. A. Yolcu, , *Halk Bilimi El Kitabı*, s. 263.

¹⁰⁸ M. A. Yolcu, *Halk Bilimi El Kitabı*, s. 264.

(1998) ve Basat (1999) üzerinde; Nerin Köse, Kococaş (1999) ve Türk halk hikâyelerindeki kahramanlara uygulamışlardır.”¹⁰⁹

Raglan’ın kahraman kalıbı Harmandeli anlatısı üzerinde uygulanmıştır. Fakat yalnızca bir madde benzerlik göstermektedir.

1. Kahramanın annesi soylu bir bakiredir.
2. Babası bir kraldır.
3. Baba, çoğunlukla kahramanın annesinin yakın bir akrabasıdır.
4. Kahramanın anne rahmine düşüş şartları olağan dışıdır.

Anlatıda ailenin tanıtılması epizotunda çocuksuzluk motifi görülmektedir. Arslan Zengin evlat sahibi olabilmek için “Hüda’m bana bir evlat verir mi?” diye on iki kaburgasına on iki karı aldı. En son aldığı kadını hamile kaldı.” Allah’a yalvarmıştır.

Bu sebeple Harmandeli’nin doğumu olağandışı görülmektedir.

5. Kahraman aynı zamanda bir tanrının oğlu olarak kabul edilir.

6. Kahramanın doğumu anında genellikle babası veya anne tarafından dedesi, onu öldürme girişiminde bulunulur, fakat,

7. Kahraman gizlice bir yere gönderilir ve,

8. Kahraman uzak bir ülkede kendisini evlat edinen bir aile tarafından büyütülür.,

9. Kahramanın çocukluğu hakkında bize hiçbir şey anlatılmaz, fakat,

10. Kahraman yetişkinlik çağına eriştiğinde, gelecekte kral olacağı yere gider.

11. Kahraman, kral, dev veya yırtıcı bir hayvana karşı kazandığı bir zaferden sonra,

12. Kahraman çoğu zaman selefi olduğu kızla evlenir ve,

13. Kahraman kral olur,

14. Bir süre herhangi bir olay olmaksızın hüküm sürer ve,

15. Yeni kanunlar çıkarır fakat,

16. Daha sonra kahraman tanrıların ve/veya halkın sevgisini kaybeder.

17. Tahttan ve şehirden uzaklaştırır.

18. Kahraman esrarengiz bir şekilde ölümle tanışır.

19. Çoğunlukla bir tepenin üzerinde ölür.

20. Eğer varsa, çocuklarından hiçbiri onun yerine tahta geçmez

21. Kahramanın vücudu gömülmez ve buna rağmen

¹⁰⁹ M. A. Yolcu, *Halk Bilimi El Kitabı*, s. 264.

22. Kahramanın gömülü olduğu kabul edilen bir veya daha fazla kutsal mezarı vardır.

Kousaleos'a benzer biçimde Jordan ve De Caro ise (1986), kadınlar üzerine yapılan folklor çalışmalarını eleştirel açıdan değerlendikleri yazılarında, folklor literatürünün üç geniş ilgi alanına girdiğini belirtmişlerdir. Bunlar; sözlü folklorda kadın görüntüsü ve tutumlarını belirlemek için olumsuz imajların ne ölçüde kullanıldığı; kadınların sözlü türleri ve performansı ile kadınların folklor kullanımının erkeklerin kullanımından farklı olup olmayacağı ve üçüncü olarak kadın halk icracıları ve sanatçılarıdır. 19. yy ve 20. yüzyılın başlarındaki kadın karşıtı bir yaklaşımın varlığından bahseden araştırmacılar, bunu örneklerle açıklamışlardır. Örneğin, Raglan ve Rank'ın kahraman biyografilerinin yapısal analizlerinde kadın kahraman figürlerin dışarıda bırakılması erkek egemen bir dünya görüşünün araştırmacılara yansımaları olarak görülmüştür.¹¹⁰

Bu düşünceden yola çıkarak Raglan'ın kalıbına bağlı olmaksızın Harmandeli anlatısındaki kadın kahraman kalıbını ortaya koyma gayreti gösterdik.

1. Kadın kahraman Harmandeli zengin bir ailenin çocuğudur.
2. Kadın kahraman çocuksuzluk motifinin görüldüğü bir ailede doğan tek çocuktur.
3. Kadın kahraman babası tarafından erkek gibi büyütülür.
4. Kadın kahraman alplık ve ozanlık özellikleri gösterir.
5. Kadın kahramanı hiçbir yiğit ne güreşte ne dutar çalıp ozanlıkta yenemez.
6. Kadın kahraman kendisine ait bir köşkte, kırk kızı ile birlikte yaşar.
7. Kadın kahraman eş seçimini kendi yapar ve bunun için şartlar koyar.
8. Kadın kahraman dutar çalıp söz söylemekte tüm erkeklerden üstündür.
9. Kadın kahraman anlatı sonunda Köroğlu'na verdiği sözü tutmak için evli olduğu halde Köroğlu ile birlikte olur.

¹¹⁰ M. A. Yolcu, *Kadın Folkloru Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar*, s. 12.

2.3. Harmandeli Anlatısındaki Olumsuz Söylemler

En eski Türk inançlarında kadına özel bir değer verilmiştir. Hakanlar birçok işlerini her zaman eşine danışarak yürütmüşlerdi. Eski Türklerde, kadın, kahramanların her zaman yanındadır ve onların kuvvet kaynağıdır. Kadınlar erkeklerle birlikte ava çıkan, ata binen, savaşan kadınlardır. Eski Türklerde, kadın-erkek ilişkisi iç içe ve samimidir. Kadın ile erkekler her yerde her işte beraberdirler. Eski Türklerde kadının sosyal statüsü yüksektir. Hunlar döneminden itibaren kadın-erkek ayrımı yapılmamış, kadın erkek eşiti olarak kabul edilir ve kadınsız hiçbir iş yapılmazdı. Göktürklerde ve Uygurlarda kağanın eşi hatun, devlet işlerinde eşiyle birlikte söz sahibidir.¹¹¹

Emirnameler kağan ve hatun namına ortaklaşa imzalanır. Aile içinde de kadın yüksek bir mevkiye sahiptir. Anne olarak çocukların yetiştirilmesi ve evin idaresi kadına aittir. Türk töresi kadını kutsal sayar; onun dövülmesi, horlanması veya itilip kakılması mümkün değildir. Türk kültür ve destanlara bakıldığında bu durum göze çarpmaktadır. Türk destanlarında kadın daima erkeğinin yanındadır ve eşittir.¹¹²

İlk Türk destanı olarak bilinen “Yaratılış Destanı” Altay - Yakut Türklerine ait. Bu destanda, Tanrı’ya insanları ve dünyayı yaratması ilhamını veren Ak-Ana bir kadındır. Özellikle Altay yöresi destanlarında kadınlar son derece aktif ve güç sahibidir. Uygurların Nözügüm, Kırgızların Cangıl Mırza, Hakasların Altın Arığ, Başkurtların Zaya Tülek destanlarında başkahramanlar hep kadındır. Manas’ın hanımı Kanıkey, bozkır kültürünün ideal Türk kadını olarak karşımıza çıkar. Kazak- Kırgız Dönemi Manas destanında, kadın evin koruyucusu olarak betimlenmektedir.¹¹³

“Alp Er Tunga Destanı”: Türklerin en önemli destanlarından biri olarak kabul edilir. Bu devlet zamanında yaşamış Türklerin ilk kadın hükümdarı, Alp Er Tunga’nın torunu Tomris Hatun, Perslerle de birçok kez savaşmıştır.¹¹⁴

Şorlara ait “Oğlan” destanında kadınlar, erken yaşta evlenmez ve eş seçerken, sadece kendisini yenebilecek erkekle evlenmeyi tercih ederlerdi. Bu dönemin kadınları, evliliklerini tamamen kendi istekleri üzerine kuruyorlardı.¹¹⁵

¹¹¹ Anjelika Hüseyinzade Şimşek, “Türk Destanlarında Kadın İmgesi”, (*Türk Dünyasında Kadın Algısı*), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları Yayın No:0017, Manisa 2006, s. 17.

¹¹² Kaplan, 1976; aktaran: A. H. Şimşek, *agm*, s. 17.

¹¹³ Günay, 1998: 49-61; aktaran: A. H. Şimşek, *agm*, s. 17.

¹¹⁴ Günay, 2000: 4-9; aktaran: A. H. Şimşek, *agm*, s. 17.

¹¹⁵ Chirli, 2008: 292-305; aktaran: A. H. Şimşek, *agm*, s. 17.

Kadının göçebe toplumda aktif bir rol üstlendiğini yukarıdaki örneklerden de gördük. Kadının yerleşik hayat tarzına ve Arap, Fars kültürlerinin de etkisiyle üstlendiği rol ise şu şekildedir değerlendirilmiştir:

Kutadgu Bilig’de idealize edilen toplumsal hayatta fazla yeri olmayan pasif bir karakter arz eder. Eserde tasvir edilen kadın anlayışı, 11. yy.da İslamiyet’i yeni kabul etmiş bir toplumun ferdi olan şairin bütün samimiyetiyle bağlandığı, bununla birlikte eski Türk kültürünün kadınla beraber düşündüğü namus kavramı, İslamiyet’in değerleri ile de örtüşmüş ve dini akidelerle muhafaza altına alınarak geliştirilmiştir. Beyitlerde kız, tavrı, güzelliği, kendini sevdirmesi, namuslu oluşu bakımından olumlu bir bakış açısıyla değerlendirilir. Ayrıca çeşitli vasıflarına da sık sık atıfta bulunur. Kız, tabiat varlıkları gibi estetik bir malzemedir; nazlı bir kız sesi, edası kız gibi, kız gibi gülmek, kızların tebessümü gibi şeklindeki ifadelerle benzetme unsuru olarak kullanılmıştır.¹¹⁶

Eserde yeni evlenen kızlar için bir beyitte gelin kız tabiri kullanılmıştır. Gelin kızların övüneceği gün zıfak geceleri olarak verilirken, kahraman erkeğin iftihar edeceği zamanın da savaş günleri olduğu söylenerek kızlarda iffetin, erkeklerde ise kahramanlığın, cesaretin önemi vurgulanmıştır.¹¹⁷

Esere genel olarak bakıldığında, kadın kavramının toplumsal hayatta yerinin tam olarak belirlenemediği eski Türk geleneği ile yeni girilen kültürel muhitin arasında kaldığı görülür. Kutadgu Bilig’de erkeğin kadına saygı göstermesi söylenirken aynı zamanda kadının eve kilitlenmesi gibi oldukça katı ve Türklerin sosyal hayatına uymayan bir tutum da göze çarpar: Eving kapgı bekle yırak tutgıl er (Kadına saygı göster ne isterse ver; evin kapısını kilitle eve erkek sokma).¹¹⁸

Türk destanlarının birçoğunda İslamiyet’ten sonra da kadınlara önem verilmiş ve kadınların statüsü korunmaya çalışılmıştır.

Tarihte kadının statü ve konumuyla ilgili değerlendirmelere yer verdikten sonra Harmandeli anlatısındaki olumsuz söylemlere değinilecektir.

Aili Nenola’nın yazmış olduğu makalenin (1999) ana teması, sözlü geleneğin fikir birliği ya da tartışma bakış açısından yola çıkarak nasıl analiz edilebileceği, sözlü geleneğin topluluğun cinsiyet düzenini sürdürmek veya ona meydan okumak için kullanıp kullanılmadığı sorunu etrafında yoğunlaşmaktadır. Folklorun işlevci yorumundan hareket eden Nenola, bir topluluğun statükosunu korumak için kullanılan

¹¹⁶ Yusuf, 1991; aktaran: A. H. Şimşek, *agm*, s. 19.

¹¹⁷ Yusuf, 1991; aktaran: A. H. Şimşek, *agm*, s. 17.

¹¹⁸ Yusuf, 1991; aktaran: A. H. Şimşek, *agm*, s. 19.

folklorun form ve yöntemlerine dikkat edildiğini belirtmektedir. Yazarın aktardığına göre, 1970'lerin başlarında Lombardi Satriani tarafından folkloru itiraz/mücadele kültürü olarak tanımlayan başka bir bakış açısı sunulmuştur. Bu kavramdan hareket eden yazar, kadınların onların alt konumdaki statüleri veya erkeklerin onlar üzerindeki egemenliklerine itiraz etmek için folkloru kullanıp kullanmadığını anlamaya çalışmaktadır.¹¹⁹

Doç. Dr. Cemile Kınacı'ya göre devrimden sonra kadın çalışmalarına daha fazla önem verilmiştir. Sovyet döneminde edebiyat ve kadın ele alındığında devrimden sonra ideal kahramanı yaratılır. Kadına görüşleri edebiyatla aktarılmıştır.

Cemile kınacı bu konuda Kazak geleneklerinde toplumsal cinsiyet eşitsizliğine sebep olarak tenkit edilen konuları ele almıştır. Bunlar; kadın(başlık parası), çok eşlilik, kuma getirme, emergenliktir.

Cemile kınacı Balıkesir kadın folkloru sempozyumunda Kazak edebiyatındaki cinsiyet eşitsizliği konusunu ele almıştır. Burada Gaspıralı'nın cedit hareketi ve kadın konusuyla ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre cedit hareketinin yaydığı konulardan birisi gelişmişliğin kadın özgürlüğünden doğar fikridir. 17 Ekim devriminden sonra kadının konumu, kanun önünde eşitlik sağlanması, kadınların dört duvardan çıkmaları, kadın ve çocuklar için eğitim hareketlerinin başladığını belirtmiştir.

Toplumsal cinsiyet toplumun kendisine verdiği toplumsal cinsiyet kimliğidir. Toplumsal yapı çeşitli alanlara ait binlerce statüden meydana gelir. Statü; kazanılmış ya da verilmiş, rol; beklenen, yapılması uygun görülen davranışlardır.¹²⁰

Sosyal- kültürel ve biyolojik bir cinsiyet kategorisi olarak "kadın"ın durumuyla ilgili düşünsel kategorilerin Batı düşüncesinde ve bir bakıma yeryüzünde yaklaşık son 150 yıldaki seyri Kamala Visweswaran'a (1997) göre şu dört temel döneme ayrılır:

Birinci dönem (1880-1920), biyolojik cinsiyetin sosyal roller üzerinde determinist veya zorunlu bir belirleyici anlayışının hakim olduğu dönemdir. Bu dönemde cinsiyetle biyolojik cins arasında ayrılmaz olduğu düşünülen ilişki bir analitik kategori olarak ortaya çıkmaya başlar.

¹¹⁹ M. A. Yolcu, *Kadın Folkloru Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar*, s. 10-11.

¹²⁰ Mehmet Aça (2018). "Balıkesirli Kadınların Statü, Rol ve Cinsiyet Kimliği Algıları" *Motif Vakfı Uluslar arası Sosyal Bilimler Sempozyumu*.

İkinci dönem (1920-1960), biyolojik cinsiyetle mutlak örtüşen bir durumdan, kesin ve zorunlu olmayan bir şekilde düşünölmeye başlanılan cinsiyetlerle ilişkili rollere ilişkin düşönceler ortaya çıkmaya başlar.

Üçöncü dönem (1960-1980), biyolojik cins ile cinsiyet arasında bir ayırım yapılmaya başlanır. Biyolojik cinsle dayalı cinsiyet konusunda toplumsal önyargılara dayalı kabullerin oluşturduğu sosyal rollerin ve buna dair költöre özel sistemlerin değeriendirildiği dönemdir.

Güncel dönem (1980-1996), biyolojik cinsiyet temelliliğinin veya belirleyiciliğinin eleştirisi nerdeyse evrensel bir kategorizasyon halinde “şey”leştirilmesi veya kadının metalaştırılmasının tenkidi, biyolojik cinsiyet ile sosyal bir kategori olarak cinsiyetin ayrılması söz konusudur.

Konumuzu oluşturan gerek “Feminist Teori”nin ve gerekse “Kadın folkloruyla ilgili çalışmaların ortaya çıkışı yukarıda işaret edilen dört alt döneme ayrılan bu zaman diliminde(1880-2000) ortaya çıkmıştır. Bir başka ifadeyle, söz konusu dönemde “kadın”lara ait ayrı bir folklorun olduğu-en azından bazı türler bazında- ve dönemin “kadın” kabullerine ve imajına uygun bir biçimde 19. Yözyılın sonlarından itibaren halk bilimciler tarafından çalışıldığı bilinmektedir.¹²¹

Ortaya çıkış ve Halkbilimi çalışmalarının bir parçası haline dönüşme sürecinin ana hatlarını bu şekilde özetleyebileceğimiz “Halkbiliminde Cinsiyet Teorisi” (gender theory in folklor) veya yaygın olarak kullanıldığı gibi “Halkbilimsel Feminist Kuramsal Çerçeve”nin Halkbilimi”nde kullanımı, halkbilimcilere yeni kavramsallaştırmalar, bunlara dayalı yeni araştırma alan ve problematikler sağlamıştır. Söz konusu yeni problematikler ve araştırma alanlarından rastgele olarak ilk anda akla gelenler arasında, “Toplumsal hayatımızdaki ataerki költörel örüntüler”, “Kadına yönelik cinsiyetçi algı”, “Kadın bedeninin cinsel bir nesneye dönüştürölmesi”, “Kadın özgürlüğünün kısıtlanması”, Cinsellik”, “Namus kavramı”, “Güzellik miti”, “Kadının kadınla olan rekabeti”, “Anlatım türlerinin cinsiyetçiğii” veya “Toplumsal rollerimizin kuşaktan kuşağa aktarılmasında anlatım türlerinin yeri ve rolü nedir?” sayılabilir. Hiç şüphesiz yukarıda da işaret edildiğii gibi bunlar rastgele ve ilk anda aklımıza gelenlerdir, gerçekte çok daha fazla sayıda ve bu giriş kitabının hacmini aşar nitelikte geniş yeni alanlar ve kavramsal çerçeveler söz konusudur.¹²²

¹²¹ Ö. Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s. 343.

¹²² Ö. Çobanoğlu, *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, s. 345.

Özkul Çobanoğlu'nun da belirttiği problematikler ve araştırma alanlarından yola çıkılarak gerçekte çok daha fazla olan problematlere biz de aklımıza gelen unsurları ekleyerek tespit yapacağız.

Yukarıda belirttiğimiz tanımlamalar dikkate alınarak Harmandeli anlatısını feminist bir bakış açısıyla yeniden okuyup tespitler yapma gayreti gösterilecektir.

2.3.1. Kadın Özgürlüğünün Kısıtlanması

“Harmandeli hazinenin yarısını bölüp, alıp üç yüz altmış bahçe yaptırdı. İçinde köşk, saray yaptırdı. Üç yüz altmış cariyeye tuttu.”

“Toplumsal cinsiyet rolleri mekânların kullanımı üzerinden tanımlanmıştır.”¹²³ Harmandeli karakteri ne kadar güçlü bir yapıda tasvir edilse bile alplığı kapalı bir mekan ardında tutulmuştur. Anlatının büyük bir kısmında Harmandeli bahçe, saray, köşk dışında görülmemiştir. Harmandeli'nin kapalı alan ardında denetlenen bir kadın figürü olabileceği feminist bakış açısıyla mümkündür.

Folklor türlerinin önemli bir kısmı kadınların kamusal alana çıkmamaları gayreti içindedir. Kent efsanelerinde artık yapısal bir nitelik kazanmış olan kadının “kurban-mağdur” pozisyonu kadını “dışarıda” bekleyen tehlikelere karşı bir uyarı gibi durmakta ancak asıl işlev kadına belirli bir alanda “sınır” çizilmesi çabasıdır. Araştırmacılara göre, masallarda ve diğer folklor türlerinde de buna benzer mesajlar bulunmaktadır.¹²⁴

Masallarda bulunan toplumsal cinsiyet rolleri ve bu rollerin işlevleri mekânlara da yansımıştır. Her ne kadar masallarda belirli bir mekân olmadığı düşünülse de genel olarak bakıldığında kamusal ve özel alanlarda pek çok mekânın kullanıldığı ve hemen hepsinin sembolik bir anlamı olduğu anlaşılmaktadır. İnsanların yaşadığı evler, bu evlerde bulunan pencereler, saraylar, çadırlar, kuleler ve mağaralar bu mekânlardandır. Masallarda bulunan toplumsal cinsiyet rolleri mekânların kullanımı üzerinden tanımlanmıştır. Kadına ve erkeğe ait görülen mekânların bulunması bu duruma örnektir.¹²⁵

Bağ, bahçe, gülşen, bostan gibi mekânların, Oğuz Grubu Türk kahramanlık destanlarında yer alması, büyük olasılıkla, yerleşik hayata geçişle birlikte başlamıştır.

¹²³ Evrim Ölçer Özünel, *Masal Mekanında Kadın Olmak (Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekan İlişkisi)*, Ankara 2017, s. 28.

¹²⁴ M. A. Yolcu, *Kadın Folkloru Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar* s. 12.

¹²⁵ E. Ö. Özünel, *age*, s. 27.

İncelemekte olduğumuz destanlardan Oğuz Kağan ve Dede Korkut Destanı'nda bu tür yerlerden hiç söz edilmez. Ancak Köroğlu, Yusuf Bey- Ahmet Bey Bozdoğan ve Dövletyar Destanı'nda “bağ” ve “bahçe” önemli ölçüde yer almaktadır. Bu mekânlar esas itibariyle halk hikâyelerinde veya halk hikâyesi türüne yaklaşmış kimi destanlarda bulunmaktadır. Bu bakımdan yer yer halk hikâyesi şeklinde anlatılan Köroğlu Destanı'nda bağ, bahçe önemli bir yere sahiptir.¹²⁶

Harmandeli on dört yaşına geldiğinde evleneceği kişiyi kendi bulmak istediğini babası Arslan Zengin'e söyler. Babası razı olur. Ve babasından hazinenin yarısını ister.

“Harmandeli hazinenin yarısını bölüp, alıp üç yüz altmış bahçe yaptırdı. İçinde köşk, saray yaptırdı. Üç yüz altmış cariyeye tuttu. Nüfusa da çektiriverdi tellalı. “Harmandeli adlı kızıdan Han türemiş. Söyleyen ozanından yenilse, güreşen pehlivanından yıkılsa, tacı, tahtı, hazine, definesi ile geliyor. Söyleşen ozan yenilse, güreşen pehlivan yıkılsa kellesini alıyor.”

Köroğlu Destanı'nda bağ, bahçe, gülşen kadının sembolü durumundadır. Buradaki meyveler veya çiçekler çoğu zaman kadının uzuvlarını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca üretkenlik ve bereket bakımından da kadın ve bağ birlikte düşünülmüştür. Nitekim destanlarda ve hikâyelerde bağ aynı zamanda, aranan bir kadının bulunduğu, erkek ve kadının birbirine kavuştuğu mekândır. Kavuşma yeri olarak dağ, çöl gibi bir mekân yerine bağın tercih edilmesi yaşanan coğrafyayı yansıtır. Ayrıca gizli görüşen çiftlerin başkaları tarafından görülmemesi için bağ, uygun bir yerdir. Bahçe duvarı, sevgililer için bir engelin sembolüdür. Duvarın yüksek olması, istenilen kızın ulaşılmazlığı ile koşuttur. Tezimizde önceki bölümlerinde de belirttiğimiz üzere daha eski dönemlere ait olan kahramanlık destanlarında, kahramanın asıl amacı aşık olduğu kız için mücadele etmek değildir. Onun daha toplumsal amaçları vardır. Kahraman için asıl problem beğendiği kızla evlenebilmek değildir. Bundan dolayı gizli aşk ilişkileri yoktur. Gizli görüşmeler için bir bağa ihtiyaç duyulmadığı gibi aşılması gereken bahçe duvarları da yoktur. Bunlara oranla daha yeni dönemlere ait destanlarda, kahramanın sevdiği kızla evlenmek için verdiği mücadele esas konu haline gelir. Toplumdaki kültürel değişimlerle birlikte, kızların dışarıya kapalı yetiştirilmesi ve özellikle erkeklere bağımlı olarak yaşaması, onların ulaşılmazlığını artırmakta ve destanların asıl konusunu da kahramanın toplumsal değil, şahsi amaçlarla yaptığı mücadeleler oluşturmaktadır. Böylece kahramanlık destanları yer yer halk hikâyelerine

¹²⁶ A. Güneş, *age*, s. 344.

yaklaşmakta, yerleşik hayata geçişin ve yaşanan coğrafyanın tesiriyle de bağ ve bahçe, gibi mekânlar bilhassa kadınlar için önem kazanmaktadır. Bağ ve bahçe, kadının; bahçe duvarı ya da bahçıvan ise sevgiliye kavuşmada karşılaşılan engellerin; bahçedeki güllerin açmış olması, güzel kokması veya meyvelerin olgunlaşmış olması da kızın artık evlenme çağına geldiğinin sembolik bir anlatımı durumuna gelmiştir.¹²⁷

Köroğlu'nun çırağı Gammar, Köroğlu'nun isteği üzerine Harmandeli'nin bağına girer:

“Pekâla. diye Gammar can bağa girse ki, her türlü meyveler dökülüp, yere düşüp, elmanın, incirin batmanını bir kuruştan it de almıyor. Kendisi biraz yiyip, toplayıp, dolaşıp geziyor. Harmandeli'nin bağını koruyan üç yüz altmış cariyesi vardı. Baktılar ki bağın içinde bir oğlan dolaşıp geziyor. Yediğini yiyip, dalını dövdüğünün dalını deviriyor sanki kendi bağı gibi...”

Köroğlu'nun çırağı Mirim de Köroğlu'nun isteği üzerine Harmandeli'nin bağına girer:

“Mirim can bağa girip baktı ki, her türlü meyveler olgunlaşmış, her bulak bir yana akıyor, ibibikler ark kazıp, guguk kuşları su koyverip, kurbağalar mirap olup, bülbüller ötüşüp gülün şavkı güne düşüp, günün şavkı da güle düşüp mükemmel bir gülistan.”

Havuz, yerleşik kültüre ait lüks bir unsurdur. İncelediğimiz destanlarda özellikle zengin beylerin, hükümdarların kızlarına ait havuzlardan söz edilir. Havuz, bu kızların cariyeleriyle veya sevdiği erkekle sefa sürdüğü bir mekândır.¹²⁸

“Ertesi gün Göroğlu'nun geleceği gün Harmandeli havuzun kenarını silip, süpürüp, dokuz kanat ak çadır dikip, ses yetecek yere döşek döşeyip, evin yanına keçeyi atıp, cariyesini yanına alıp, ikiyüzlü hançeri de eline alıp, Göroğlu'nun geleceği yola bakıp oturuversin.”

“O cariyeler havuzun etrafında serilip yatıyorlar, uyuklayarak. Sanki harmanın üstünde su kabağı yatar gibi...”

Kadın için ev dışına çıkmadan dış dünyayla iletişim kurabileceği tek mekan “evin penceresidir.” “Pencere” Türkçe'ye Farsça'dan geçmiş bir kelimedir.¹²⁹ Türk toplumunun yerleşik kültüre geçmesiyle ev yapımının bir parçası haline gelen pencereler, evlerin kapılardan sonra dış dünyaya açılan en önemli parçalarıdır. Kapı

¹²⁷ A. Güneş, *age*, s. 349.

¹²⁸ A. Güneş, *age*, s. 389.

¹²⁹ Eyüboğlu, 1991: 554; aktaran: E. Ö. Özünel, *age*, s. 55-56.

kamusal mekânla ev içi arasında bir geçiş noktası görevi görür; pencerelerse dış dünyaya açılmakla birlikte, sınırlı bir ilişkiye izin verirler. Ailenin, dolayısıyla ev içinin merkezileştirilmesi kadının kimliğinde belirli bir dönüşüme neden olur. Ne var ki bu dönüşüm, özellikle bakire kızlar için ev içinde tamamlanmaz. Bu dönüşümün tamamlanması için bir şekilde dış dünyayla ilişki kurması zorunludur. Ara bir mekân olarak ele alınabilecek pencerenin işlevi de bu noktada devreye girmektedir.¹³⁰

Bakire kızların bu ara mekânda bulunuşları evli kadınlarınkine göre farklılık göstermektedir. Bakire kızlar daha önce de vurgulandığı gibi, ev içinden uzaklaştırıldıklarında kendilerine yeni bir ev içi edinmek, bu yolla yeni bir aileyi kurumsallaştırmak zorundadırlar. Bu kurumsallaştırmayı gerçekleştirmek için evden ayrılırken bir biçimde pencereleri tercih ederler. Bu bağlamda, genç kızın pencereyi kullanarak ev dışına çıkması yeni bir aileyi kurumsallaştırma zorunluluğunun bir parçası olarak okunmalıdır. Örneğin, “Billur Köşk”¹³¹ ve “Hüsnü Yusuf”¹³² adlı masallardaki genç kızlar, böyle bir süreci başlatmak için pencereyi kullanmışlardır. Bu masallarda pencere, onlara ideal olan erkeği, yani kocayı getiren bir araç olarak simgeleşmiştir.¹³³

“Bir gece Âşık Aydın Pir bir rüya gördü. Düşünde üç yüz altmış bağ bahçe, ortasında köşk, köşkün orta belinde pencere, pencereden bir kızın yüzü göründü. Sanki buluttan ay çıkar gibi. Tiksinip uyandı. Baktı ki, rüyası...”

Masallarda, kullanılan mekânların işlevselliği açıktır. İncelenen masallardaki kamusal ve özel mekânlar arasında köşkler, pazarlar, sıradan insanların yaşadığı evler, bu evlerin bir parçası olan pencereler, saraylar, kahvehaneler, yaylaya kurulan çadırlar, ahırlar, kuleler, zindanlar, köprüler, mağaralar ve kuyular sayılabilir. Masallardaki toplumsal cinsiyet rolleri de tıpkı hayatta olduğu gibi mekânların işlevsel kullanımı üzerinden kendini tanımlamaktadır.¹³⁴

2.3.2. Cinsellik ve Namus Kavramı

Çoğu masalda kadının fiziksel özellikleri, kışkırtıcı fitneye eş değer görülür. Genç bakirenin fiziksel özellikleri tanımlanırken onun cinsel açıdan çekici ve sağlıklı olması ön planda tutulur. Masallardaki bakire kız imgesi, erkek tarafından cinsel

¹³⁰ E. Ö. Özünel, *age*, s. 55-56.

¹³¹ Radloof ve Kunos, 1998: 269; aktaran: E. Ö. Özünel, *age*, s. 57.

¹³² Boratav, 2001: 55; aktaran: E. Ö. Özünel, *age*, s. 57.

¹³³ E. Ö. Özünel, *age*, s. 57.

¹³⁴ E. Ö. Özünel, *age*, s. 28.

çekiciliğiyle belirlenirken oğlan anası için önemli olan kızın sağlıklı ve doğurgan olmasıdır. Kadın bedeniyle doğurganlık arasındaki bağ, birçok kültürde, kadının doğayla olan mistik bir dayanışması olarak algılanmış, toprağın doğurganlığıyla ilişkilendirilmiştir. Eliade, Kutsal ve Dindışı'nda, anaerkilliğin kadının gıda maddesi olarak kullanılan bitkileri keşfetmesine bağlar. Dolayısıyla, kadının dinsel ve büyüsel prestijinin ve toplumsal üstünlüğünün kozmik bir modele sahip olduğunu vurgular. Eliade'ye göre bu kozmik model, Toprak Ana'yla özdeşleşir. Bu durumda masallardaki kadın güzelliği iki farklı boyutta ele alınabilir. İlki, kadının estetik olarak “güzel” bulunması yani toplumsal olarak üretime katılması; ikinciyse, biyolojik olarak “üretken” olmasıdır.¹³⁵

Köroğlu Destanı'nda bağ, bahçe, gülşen kadının sembolü durumundadır. Buradaki meyveler veya çiçekler çoğu zaman kadının uzuvlarını belirtmek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca üretkenlik ve bereket bakımından da kadın ve bağ birlikte düşünülmüştür. Nitekim destanlarda ve hikâyelerde bağ aynı zamanda, aranan bir kadının bulunduğu, erkek ve kadının birbirine kavuştuğu mekândır. Kavuşma yeri olarak dağ, çöl gibi bir mekân yerine bağın tercih edilmesi yaşanan coğrafyayı yansıtır. Ayrıca gizli görüşen çiftlerin başkaları tarafından görülmemesi için bağ, uygun bir yerdir. Bahçe duvarı, sevgililer için bir engelin sembolüdür. Duvarın yüksek olması, istenilen kızın ulaşılmazlığı ile koşuttur. Tezimizin önceki bölümlerinde de belirttiğimiz üzere daha eski dönemlere ait olan kahramanlık destanlarında, kahramanın asıl amacı aşık olduğu kız için mücadele etmek değildir. Onun daha toplumsal amaçları vardır. Kahraman için asıl problem beğendiği kızla evlenebilmek değildir. Bundan dolayı gizli aşk ilişkileri yoktur. Gizli görüşmeler için bir bağa ihtiyaç duyulmadığı gibi aşılması gereken bahçe duvarları da yoktur. Bunlara oranla daha yeni dönemlere ait destanlarda, kahramanın sevdiği kızla evlenmek için verdiği mücadele esas konu haline gelir. Toplumdaki kültürel değişimlerle birlikte, kızların dışarıya kapalı yetiştirilmesi ve özellikle erkeklere bağımlı olarak yaşaması, onların ulaşılmazlığını artırmakta ve destanların asıl konusunu da kahramanın toplumsal değil, şahsi amaçlarla yaptığı mücadeleler oluşturmaktadır. Böylece kahramanlık destanları yer yer halk hikâyelerine yaklaşmakta, yerleşik hayata geçişin ve yaşanan coğrafyanın tesiriyle de bağ ve bahçe, gibi mekanlar bilhassa kadınlar için önem kazanmaktadır. Bağ ve bahçe, kadının; bahçe duvarı ya da bahçıvan ise sevgiliye kavuşmada karşılaşılan engellerin; bahçedeki

¹³⁵ E. Ö. Özünel, *age*, s. 66.

güllerin açmış olması, güzel kokması veya meyvelerin olgunlaşmış olması da kızın artık evlenme çağına geldiğinin sembolik bir anlatımı durumuna gelmiştir.¹³⁶

Kadın bedeni, içinde türlü türlü meyveler, çiçekler olan bir bağ gibi tasvir edilir. Erkekse genellikle meyvelerden toplamak için bu bağa gizlice girer. Göroğlu'nun Gammar adlı çırağı gizlice girdiği bağda yakalanınca bağın sahibi olan Harmandeli'ye şöyle der:¹³⁷

“Başına kurbanım gül yüzlü cenan,
Senin ile devran sürmeye geldim.
Bağında açılan rengarenk gülün,
Bağban olup gülün dermeye geldim.

Seyran edip gezsek yârin düzlerin,
Tarifini desek şeyda kızların,
Kaymak dudakların, bal ağızların,
Hoş görsen dilinden sormaya geldim.

Gözün can alıcı, kaşın kemani,
Seni görenlerin çoktur armanı,
Üç yüz altmış kızın hanı, sultanı,
Daim hizmetinde durmaya geldim.

Âşık Gammar yârin bağına girsem,
Çemen yığıp taze güllerin dersem,
Senin ile zevk ü sefalar sürsem,
Ben senin koynuna girmeye geldim.

Köroğlu Harmandeli'yi görmeye gider ve ona güreşte yenilir. Bu esnada Harmandeli'nin altında yattığı yerden söz söylemeye başlar ve Harmandeli'nin bedenini nara benzetir:

“Koca dağların başında,

¹³⁶ A. Güneş, *age*, s. 349.

¹³⁷ A. Güneş, *age*, s. 352.

Dalga dalga kar görünür.
Benim bu deli gönlüme,
Ala gözlü yâr görünür.

Geldim dağdan aş aşı,
Güzel yâra koşa koşa,
Yâr sinemde çifte çifte,
El deymedik nar görünür.

Tutaydım yârin sözünü,
Emeydim lebin özünü,
Aç göğsün, altın gözünü,
Kurulan Pazar görünür.

Çekilmiş kalem kaşları,
Fındık ağızlı dişleri,
On sekiz örüm saçları,
Siyah zülfü nar görünür.

Göroğlu der, adam benim,
Faniyi mest gezen benim,
Tüm cefana duran benim,
Dünya göze dar görünür.”

Âşık Aydın Harmandeli’yi de karşısına alıp Hünkâr ve Arslan Bey huzurunda söz söyler oldu:

“Şükredeyim ben Hüda’ya bir yâre gözüm düştü.
Sığınmışım Hüda’ya, dildara gözüm düştü.
Vaktin yetmiştir, yârim, çift nara gözüm düştü.
Mülk üstünde oynayan, şamara gözüm düştü.
Vaadettin gel yârim ikrara gözüm düştü,

Vaktin yetmiştir yârim, bir kemale yetiştin,

Bizim ile meydanda mert oynadın ütöldün,
 Mertlik edip gelişin mert işini bitirdin,
 Vaadettin gel yârim ikrara gözüm düştü.

Bilmez mert kıyametini nâ-mert işi minnettir,
 Söyle sözün dürr olsun, dürr pahası kıymettir,
 Sana kim âşık olsa hakikaten kıymettir,
 Aç koynunu göreyim, koynun içi cennettir,
 Cennete giren ölmez, seyrana gözüm düştü.

Bunca yollar zar edip gördü yârin kendini,
 Emmek nasip olur mu, yâr lebinin kantını,
 İhlâs ile tutarım yâr dediği pendini,
 Aç göğsünü göreyim, göğsün altın bendini,
 Cennete şimdi biten çift nara gözüm düştü.

Ey nazenin gül endam, ölünce sürün devran,
 On dört âşık geçmiştir, hepsi olsun hayran,
 Bir nice rakiplerin sinesi olsun viran,
 Yansın, pişsin, kavrulsun, rakipler olsun biryan,
 Âşık Aydın ne ukte harmana gözüm düştü.”

Köroğlu ile Harmandeli'nin

Göroğlu: Havuz başında duranlar,
 Nazlım bir su ver içeyim.
 Söyleşim mani verenler,
 Kız oğlan su ver içeyim.

Harmandeli: Havuz başında hayır olmaz,
 İn, kendin sudan içiver.
 Her tilki, çakal şir olmaz,
 İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Daima derbent sakladım,

Binlerce düşman okladım,
 Senin teg nazlı yokladım,
 Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Suyumu veremem yâda,
 Senin gibi çok dünyada,
 Aslın Türkmen haramzade,
 İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Uzak uzak ordunuza,
 Konuk olsam ovanıza,
 Yetim olayım babanıza,
 Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Uzak uzak ordum yoktur,
 Konuk olsan obam yoktur,
 Ben bir yetim, babam yoktur,
 İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Koca dağdan aşamam ben,
 Düşman görsem çoşamam ben,
 Ben bir hasta inemem ben,
 Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Âşık olan çoktan üter,
 Yârin şeker lebin tadar,
 Hasta olan evde yatar,
 İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Göroğlu gezdim mestane,
 Emsem lebin kana kana,
 Nazlı yâr etme bahane,
 Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Bize Harmandeli derler,
İki gözünü oyarlar,
Etin pişmeden yerler,
Atın çevir de kaçiver.

Aşağıdaki dizelerde de suyun tamamen cinsellikle ilgili semboller olarak kullanıldığı görülmektedir.¹³⁸

Harmandeli, eğer bir gün evlenirse kendisiyle bir gece geçireceğine dair Göroğlu'ya söz vermiştir. Göroğlu, Kerem Deli ile evleneceğini duyar duymaz, vaadini yerine getirmesi için Harmandeli'ye gider:

Göroğlu: Aşığı öldürmek sevaptır,
Göğsün üstü güzel aktır,
Ak memen bize yaylaktır,
Çıkıp yaylasam nice olur?

Harmandeli: Harmandeli geldi dile,
Sen bir bülbül kondun güle,
Ben bir suna gölden göle,
Uçarak çıksam nice olur?

Göroğlu: Göroğlu gezer kuş gibi,
Sinelerin gümüş gibi,
Alıcı kartal kuş gibi,
Dönüp avlasam nice olur?

Göroğlu, kızın utanç yerini derya-yı umman olarak dile getirir. Göroğlu, Harmandeli ile güreşirken eli kızın utanç yerine değince şöyle der:

“Bir sözüm var nazlı dilber,
Desem sana döne döne.
Yâr lebinden bir buse ver,

¹³⁸ A. Güneş, *age*, s. 392.

Emsem lebin kana kana.

Güller saklarını eğdi,
Aşığın rahmeti yağdı,
Sebep ile elim değdi,
Gitti derya-yı ummana.

Âşık olan şarap içti,
Koç yiğidin yolun açtı,
Bir parmağım yanıp pişti,
Battı, derya-yı ummana.

Kenarına, kenarına,
Çift buseler ver yârine,
Elim değdi uçkuruna,
Tuttu, derya-yı ummana.

Göroğlu'dur benim adım,
Hakk'a yetişse feryadım,
Tüm yerinden gerçek tadım,
Gördü, derya-yı ummana.”

Masallarda üzerinde durulan namus ve iffet kavramlarıysa ataerkil düzenle birlikte, babanın sorumluluğunda, kadınların ve kızların üzerinde bir baskı unsuru olarak varlığını sürdürmüştür. Tseélon, Kadınlık Maskeleri adlı çalışmasında, “iffet” kavramının özünde bakire olma zorunluluğunun önemli bir yer tuttuğunu söyler. İlber Ortaylı da, Osmanlı Toplumunda Aile adlı incelemesinde, Osmanlı toplumunda farklı dinlerde de olsalar namus ve iffet kavramlarının yayılma alanına paralel olarak hemen her bölgede aynı oranda geçerliliğini koruduğunu aktarır. Bu bağlamda namus ve iffet kavramlarının masal kadınının etrafına örülmüş aşılması güç bir duvar olarak belirdiği söylenebilir. Denilebilir ki, ev içinin duvarlarının, masal prensesleri olarak

adlandırılabilircek masallardaki bakire kızları sarmalayışıyla namus ve iffet kavramlarının birbiriine koştuttur.¹³⁹

“Harmandeli bunun gibi yakalanmayı hiçbir yerde görmemiş. Semiz, tosun kız terleyip, teri de gidip ipek gömlek vücuduna sinip yapışmış. Pesi pes, büyüğü büyük. Her bir yeri malum olmuş. Gömlek o yana, bu yana hareket etmediği için altınlı düğme de yakasından kopup gömlek iki omzundan aşağı düşmüş. Göğsü açık, göğsünün üstünde memesi oynayıp duruyor.”

“Göroğlu’nun yattığı yerden gönlü gidip “Onun memesinden bir tutayım ya.” Diye kartal gibi vurdu pençesini. Kayıp duran ak ten, nazik meme balık gibi elinde durmadan gitti o. “Naçarın saçından tutsam canı olmaz.” Diye saça elini uzattı. Kız da haberdar idi. Ensesine karşı bir silkindi ki, on sekiz örüm saç ensesine gidiverdi. Garçgay kuş gibi yutkunup oturuyor.”

Hülasa, Göroğlu yattığı yerde Harmandeli’nin memesinden tutmak istiyor. Budundan çimdikliyor. O elini savururken kızın utanç yerine bir parmağı gitti. On altı, on yedi yıldan beri endamından güve sokmadan oturan kız etleri bıcık bıcık edip, kalkıp oraya düştü. Göroğlu da fırlayıp kalktı, “Şimdiye kadar burasına dürtmemişim.” diye. Kız utanç yerine el değmesine utanıp, sararıp, terleyip:

“Göroğlu, ağlamanın, gülmenin sebebini yeniden söylesene. dedi.
Söyleyeceksek söyleyiveririz, dutar olsa elimizde:

Bir sözüm var nazlı dilber,
Desem sana döne döne.
Yâr lebinden bir buse ver,
Emsem lebin kana kana.

Güller saklarını eğdi,
Aşığın rahmeti yağdı,
Sebep ile elim değdi,
Gitti derya-yı ummana.

Âşık olan şarap içti,
Koç yiğidin yolun açtı,

¹³⁹ E. Ö. Özünel, *age*, s. 41-42.

Bir parmağım yanıp pişti,
Battı, derya-yı ummana.

Kenarına, kenarına,
Çift buseler ver yârine,
Elim değdi uçkuruna,
Tuttu, derya-yı ummana.

Göroğlu'dur benim adım,
Hakk'a yetişse feryadım,
Tüm yerinden gerçek tadım,
Gördü, derya-yı ummana.”

2.3.3. Kadınlar Arası Rekabet

Göroğlu Harmandeli'ye yenilip geldikten sonra Hanımı Ağayunus'a başından geçenleri anlatmamayı tercih eder. Ve ona her şeyin yolunda gittiğini söyler. Fakat Ağayunus olan işlerin hepsini tırnağında görür:

Göroğlu, “Cennet yolun açıp geldim. Buse alıp, öpüp geldim.” diyorsun. Öyle söyleyeceğine “Bir naçara basılıp, kaçıp geldim.” desen olmuyor mu?

Göroğlu oturuyor yere bakıp.

Ağayunus: Göroğlu, sen utanıp, yere bakıp oturma. Sen hiç kimseye yıkılmazdın. Ya atın yaramazlık yapmıştır, ya silahın yaramazlık yapmıştır. Bir acizlik eden yerin vardır. diye Göroğlu'yla alay edip beş kelime söz söyler oldu:

“Sefer eden yiğit yalan söylemez,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.
Dost olana dostundan sırrın gizlemez,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.

Sefer edip büyük dağdan aşmışsın,
Onu görüp akıl huştan şaşmışsın,
Bir naçarın sen altına düşmüşsün,

Atın hasta, kendin yaralı geldin.

...”

Ev içinin, kadının birincil ve neredeyse tek yaşam alanı olduğu göz önüne alındığında, ev içinin korunmasıyla ailenin sürekliliğini sağlamanın kadın için önemi açığa çıkmaktadır. Kadınların hane içinde ittifaklar kurarak hanenin iç birliğini sürdürmede önemli rolleri olduğu düşünülebilir. Kadınların kurdukları bu hane içi ittifaklar doğrudan ya da dolaylı olarak hane içine dışarıdan yönelebilecek herhangi bir tehlike durumunda, mücadeleye dönüşmektedir. Bu mücadele, ev içine dışarıdan giren “öteki” kadınların, hane içi hiyerarşiye bağlı olarak “esas” kadınlar tarafından ezilmesi, hor görülmesi ya da emeklerinin sömürülmesi biçiminde gerçekleşmektedir. Kadınların ev içlerinde oynadıkları bu önemli rolün bir anlamda da hane içi saygınlığıyla koşut olan iktidarını sağlamlaştırma çabası olarak değerlendirilmesi gerekir.¹⁴⁰

Kadını ev içinde etken kılan erkek egemen söylem, kadınlar arası ilişkilerin belirlenmesinde de başattır.¹⁴¹

Ağayunus’un hemcinsi olan Harmandeli için naçar ifadesini kullanması erkek egemen söylemin bir karşılığıdır. Kadın, bu söylemi içselleştirerek Harmandeli ile rekabet etmektedir.

2.3.4. Güzellik Miti

Toplumun kadına biçtiği rollerde de ayrım bulunmaktadır. Masallarda genç kızların güzel olması konusunda bir beklenti vardır.¹⁴² Kadınlar kendi kimliğini bir nesne olarak görmeye başladığı andan itibaren fiziksel özelliklerini ve bedenini erkeklerin güzellik anlayışına göre şekillendirmeye çalışmışlardır. On the Temptation to be A Beautiful Object’in (Güzel Bir Nesne Olmanın Baştan Çıkarıcılığı Üzerine) yazarı Dana Desnmore özellikle bu konu üzerinde durmuş ve “dişil güzellik miti”nin adeta kadınlar için bir zorunluluk haline geldiğini söylemiştir. Buna göre çirkin bir kadın dişil ve kadınsı görülmemektedir. Masaldaki genç kız eğer güzelse bahtının da güzel olacağına ve karşılığında mutlu bir evlilik yapacağına inanılmıştır. Güzel kızın mutlu hayatına kavuşmadan evvel başına gelenler ise onu erkeğin gözünde daha çekici bir hale getirmektedir. Erkek eğer istediği güzel kızla evlenebiliyorsa sorun olmaz fakat kız itaat etmiyorsa onu bir türlü elde edemeyen erkeğin gözünde namussuz ve iffetsizdir. Kızın

¹⁴⁰ E. Ö. Özünel, *age*, s. 49.

¹⁴¹ E. Ö. Özünel, *age*, s. 49.

¹⁴² Sezer, 2017: 155; aktaran: E. Ö. Özünel, *age*, s. 49.

sahip olduğu güzellik onun geç olgunlaşmasına da sebep olmuştur. Güzelliği sebebiyle başı türlü belalardan kurtulmadığı için de kız en sonunda bir erkeğe sığınır.¹⁴³

Güzellik miti de cinsellikle bağıntılıdır. “Güzel kız tanımı, bir erkek tarafından yapıldığında vurgu kadının doğurganlığıyla bağıntılı olsa da ön plana çıkan onun cinsel çekiciliğidir.”¹⁴⁴

Falcı Köroğlu’na Harmandeli’den haber getirdi. Köroğlu bu haber üzerine Rum ülkesine gitmek için Ağayunus’un yanına varır ve Harmandeli’den bahseder. Harmandeli’yi anlatırken onun güzelliğini de dile getirir:

“Arzımı işit sen Perizadım,
Bize nazlı yârdan selam gelmiştir.
Allah’a sığındım işin sen dadım,
Bize güzel yârdan selam gelmiştir.

Geçemeden ala dağın karından,
Ak yüzünde çifte çifte halından,
Arslan Zengin kızı Harmandeli’den,
Bana deli kızdan selam gelmiştir.

Hiç geçemem ala dağın karı var,
Ak yüzünde çifte çifte halı var,
Öpmem için nazik, ince beli var,
Bize güzel yârdan selam gelmiştir.

“Göroğlu Bey kendi gelsin.” demiştir,
Üç yüz altmış kelle kesip koymuştur,
“Gelip beni kendi alsın.” demiştir,
Bize güzel yârdan selam gelmiştir.”

¹⁴³ Sezer, 2017: 155-156, 161; aktaran: Jülide Erken, “Feminist Teori Işığında Muğla Masallarında Kadın Algısı”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Kadın Çalışmaları Özel Sayısı), 2018, 19/42, s. 166.

¹⁴⁴ E. Ö. Özünel, *age*, s. 67.

Köroğlu Harmandeli'yi görmeye gider ve ona güreşte yenilir. Bu esnada Harmandeli'nin altında yattığı yerden söz söylemeye başlar ve Harmandeli'nin güzelliğini yine dile getirir:

“Koca dağların başında,
Dalga dalga kar görünür.
Benim bu deli gönlüme,
Ala gözlü yâr görünür.

Geldim dağdan aş aşı,
Güzel yâra koşa koşa,
Yâr sinemde çifte çifte,
El deymedik nar görünür.

Tutaydım yârin sözünü,
Emeydim lebin özünü,
Aç göğsün, altın gözünü,
Kurulan Pazar görünür.

Çekilmiş kalem kaşları,
Fındık ağızlı dişleri,
On sekiz örüm saçları,
Siyah zülfü nar görünür.

Göroğlu der, adam benim,
Faniyi mest gezen benim,
Tüm cefana duran benim,
Dünya göze dar görünür.”

Köroğlu Harmandeli'ye yenildikten sonra canını bağışlaması için iki çırağını göndereceğini söyledi. Köroğlu'nun ıraklarından Gammar, Harmandeli'nin karşısına çıkar ve Harmandeli'nin güzelliğini vurgulayan söz söyler:

“Başına kurbanım gül yüzlü cenan,
Senin ile devran sürmeye geldim.

Bağında açılan rengarenk gülün,
Bağban olup gülün dermeye geldim.

Seyran edip gezsek yârin düzlerin,
Tarifini desek şeyda kızların,
Kaymak dudakların, bal ağızların,
Hoş görsen dilinden sormaya geldim.

Gözün can alıcı, kaşın kemani,
Seni görenlerin çoktur armanı,
Üç yüz altmış kızın hanı, sultanı,
Daim hizmetinde durmaya geldim.

Âşık Gammar yârin bağına girsem,
Çemen yığıp taze güllerin dersem,
Senin ile zevk ü sefalar sürsem,
Ben senin koynuna girmeye geldim.”

Erkek güzelliği ile kadın güzelliği arasında diyalektik bir bağ bulunmaktadır. Kadın güzelliği, doğurganlık ve çekicilikle tanımlanırken erkek güzelliği, yiğitlik ve akılla özdeşleştirilmektedir.¹⁴⁵

Kerem sofi Âşık Aydın’ın rüyasını yorumladıktan sonra Harmandeli’nin bağına gider. Harmandeli’nin karşısına çıkar ve sazını alır söz söyler. Bu kez kendi güzelliğini söyler Kerem sofi:

“Ben bir oğlandım geldim senin adına,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.
Sen bir şahsın yetiş benim dadıma,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Ben bir âşık, geldim sana saz ile,
Bir ceylan avladım behr-i baz ile,

¹⁴⁵ E. Ö. Özünel, *age*, s. 80.

Döğüşüm var Harmandeli kız ile,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Gençliğinde işin cenge taraftır,
Bolluk gidip o işlerin tuhaftır,
Otuzdan geçince halin haraptır,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Vaktin yetse eriyip kaddin dal olur,
Arifi görünce dilin lal olur,
Ustam gelse sinen üstü yol olur,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Âşık Kerem arzeylesem özüne,
Kurban olsam kaşı ile gözüne,
Aşık oldum anasının kızına,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.”

Kerem sofî Harmandeli’ye yenilir ve Harmandeli Kerem sofiden bir nağme söylemesini ister. Bunun üzerine Kerem sofî Harmandeli’yi gül yüzlü peri diye tanımlar:

“Başına kurbanım gül yüzlü peri,
Desem öldürür sen, demesem ölem.
Bugün töhmet edip korkutma beni,
Desem öldürür sen, demesem ölem.”

Köroğlu Harmandeli’nin evlendiğini duyar ve önceden sözleştikleri üzere Harmandeli’yi görmeye gidecektir. Köroğlu’nun yoldaşı Köse Köroğlu’nun gittiği şehirden bir kız ister ve istediği kızı anlatırken güzellik tanımlarını kullanır:

“Göroğlu Bey bir arzım var,
Bana bir güzel saz getir.
Bir yâr diye oldum intizar,
Güzel gamzeli naz getir.

Gezdim, atan kaşında,
 Külfet kalmadı başımda,
 Olsun yirmi yaşında,
 Dal boylu, ceylan göz getir.

Koç yiğit, sen vaktin hoştur,
 Nere gitsen yolun boştur,
 Ben bir yaşlı, gönlüm kıştır,
 Bana bir bahr-ı yaz getir.

Çok külfet serime indi,
 Benim işim zordur şimdi,
 Kırk gün oldu evim sindi,
 Her ne getirsen tez getir.”

Göroğlu Bey bir ad eyle,
 Geçenlerin yâd eyle,
 Sapar Merem’i şâd eyle,
 Bize bir semiz kız getir.”

2.3.5. Anlatımda Dil

Yapılan kadın çalışmalarında erkeğe göre konumlanan destan kadınları ele alınmıştır. Buna anne olarak ya da eş olarak kazanılan konum örnek verilebilir. Bu durum bize eril bir kültürel geçmişin kodlamalarını aktarır. Epik anlam olarak da eril bir ifadedir.

Dil, bireyler arası iletişimin en temel aracıdır. Canlı, anlam yüklü ve kuralları olan bir olgudur. Toplumsal değişimlerden, kurumlardan, paradigmalardan etkilenen ve onları etkileyen bir araçtır. Edebiyatta toplumsal cinsiyet incelemelerinde doğrudan dilin normleştirilmiş cinsiyetçi kullanımlarının ortaya konmasına yönelmek, cinsiyetçi kalıpların örtük nitelikleri dolayısıyla yenilikçi okumalara imkân tanıyabilir.¹⁴⁶ Dildeki cinsiyetçi yapılar çok değişik şekillerde kendini gösterebilir. Cinsiyetçi dil,

¹⁴⁶ Hülya Bayrak Akyıldız- Seçil Efe (2018). “*Erken Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Kadın İmgesi, Dil ve Cinsiyetçilik*”, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 13.

dilde simetri/asimetri (bilim adamı gibi), erkeğin norm, kadının norm dışı olduğu dil kullanımları(kadın yazar gibi) ve kadını aşağılayıcı dil (bekar, müzmin bekar/ evde kalmış kız kurusu (bachelor/spinster), “karı gibi gülmek, “adam gibi davranmak” gibi ifadeler şeklinde karşımıza çıkar. ... bunların dışında deyimler, atasözleri, küfür ve argo söylemler de içerikleriyle cinsiyetçi dili sürekli beslemektedir.¹⁴⁷

Dil muhtemel olanı ve gerçek olanı da etkileyen bir araçtır. Yeni Fransız feministlerden biri olan Catherine Clement, feminizmi değişime benzetir ve dili ise bu değişimin uygulanmasında merkez olarak tanımlar: “ bu aslında feminist hareketin tanımıdır. Önce soyut olanı değiştirmek ve sonrasında gerçek olan ile harekete geçmek gibi bir şey, örneğin; tarihi ve yapısı bakımından ataerkil bir kanuna nesne olan dilin formunu değiştirme. Bunu feminist harekete yansıtması, hem ideolojide hem de ekonomide dilin değişimi motive etme kapasitesini ve dönüşümsel gücünün doğruluğunu sorgulamaktadır.”¹⁴⁸

Toplumsal cinsiyetin açığa çıktığı (göründüğü) bir diğer alan dil kullanımlarıdır. Bu bağlamda dil, kadın ve erkek arasında farklı anlamsal alanlarda faaliyet gösterir. Dil kullanımları ile cinsiyet rolleri arasında ilişki kuran Bonnie Mcelhinny (2003), yazısında dilbilimsel antropoloji açısından toplumsal cinsiyetin izlerini sürmüştür. Araştırmacı, toplumsal cinsiyeti bir ilişkiler zincirinden ziyade erkek egemen yapıların ideolojisi olarak görmüştür ve bu ideolojiyi Batılı kapitalist bağlamlar üretmiştir. Yazıda “kadın dili” kavramsallaştırmasına değinilmiş ve dildeki cinsiyetçi yapıya yönelik çözümlemeler yapılmıştır. Kadınların sohbetlerinde kullanılan dil ile farklı bağlamlarda kullanılan dil ile farklı bağlamlarda kullanılan dil arasındaki farklılıklar bize dilin toplumsal bağlamındaki önemine işaret etmektedir. Nitekim cinsiyete dayalı işbölümünde kadınlığın egemen olduğu alanlarda dil kullanımları buna göre biçimlenmekte, kadın dili daha çok işbölümüne uygun olarak inşa edilmektedir. İşbölümüne dair bu farklılık, dilin eril kullanımlarında karşı alana yönelik bazen aşağılayıcı bazen de baskıcı bir görünüm kazanmasına yol açabilir. Örneğin, polislikte işini etkin bir biçimde yapmak için konuşma gerekliliğinin gücünü hafife almak ve bedensel gücü abartmak kadınları bu işten men etmek için bir strateji olarak görülebilir. Hitap ve konuşma biçimlerinde belirli formlar, sadece kadınlar gibi tek bir grup

¹⁴⁷ H. B. Akyıldız- Seçil Efe, *agm*, s. 13.

¹⁴⁸ M. A. Yolcu, *Kadın Folkloru Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar*, s. 35-36.

tarafından kullanılmaz ve aynı zamanda oluşturunucudur; şöyle ki, dilbilimsel bir form ile sosyal kimlik arasındaki bağlantı doğrudan değil aracılıkla sağlanmış bir nitelik taşıır.¹⁴⁹

Kadına yönelik hakaret içerikli sözlere, küfürlere en çok Köroğlu Destanı'nın Türkmenistan ve Maraş'tan derlenmiş varyantlarında yer verilir. Oğuz Kağan'da, Dede Korkut'ta bu tür küfürler bulunmamaktadır. Kadına yeterince saygı duyulmadığını düşündüren bu tür sözler kültürel bir yozlaşmanın göstergesidir.¹⁵⁰

2.3.5.1. Erkeklerle Eşit Hale Getirilmeye Çalışılan Alplık

Feminizm teorisine göre Harmandeli'nin deli sıfatının aslında erkekler için kullanılan unvanı kendi çevresindeki kızlardan farklı olarak erkekler kadar güçlü ve cesaretli olduğunu ifade etmek için aldığını görmekteyiz. Toplumsal cinsiyet ve topluma egemen olma gibi durumlar dil alanında da hafife alınmayacak derecede baskındır. Harmandeli'nin babası Arslan Zengin'in çocuğu olamamıştır. Harmandeli'nin doğumundan önce bir erkek çocuk istemiştir. Fakat kız olan Harmandeli'yi babası erkek gibi kabul etmiş ve erkek gibi yetiştirmiştir. Burada da kadının alp özelliği göstermesinde erkek gibi terimi dikkat çekmektedir. Savaşçı kadın tipinden ziyade erkek gibi konumlandırılmaya çalışılan erkeksi gibi gösterilen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise şu şekilde açıklanabilir:

Oğuz grubu Türk kahramanlık destanlarında evlat sahibi olmanın önemi birçok yerde vurgulanır. Dede Korkut Destanı'nda yılda bir kez toy yapıp Oğuz beylerini ağırlayan Bayındır Han, oğlu olanı ak otağa, kızı olanı kızıl otağa oturturken oğlu kızı olmayanları kara otağa oturtur, altına kara keçe döşettirir, önüne kara koyun yahnisi getirir. “Yerse yesin, yemezse gitsin!” diyerek ikramda fazla ısrarcı olunmamasını emreder. Bayındır Han'a göre, Allah, sevmediklerine evlat vermemiştir. Onun sevmediklerini de hiç kimse sevmemelidir.¹⁵¹ Sık sık savaşların yaşandığı bu dönemde insan gücüne büyük bir ihtiyaç duyulur. “Kalabalık korkudur.”¹⁵² Bu bakımdan Oğuz toplumunda kız da olsa erkek de olsa bir evlat sahibi olmak çok önemlidir. Erkek çocuk kadar kız çocuk sahibi olmak da arzu edilir. Nitekim Pay Piçen Bey, bir kızının olması için Oğuz beylerinden kendisine dua etmelerini ister.¹⁵³ Ancak, savaşçı ve göçebe bir toplumda erkek çocuğa daha çok ihtiyaç duyulur. Erkek çocuğa olan ihtiyaç zamanla

¹⁴⁹ M. A. Yolcu, *Kadın Folkloru Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar*, s. 14.

¹⁵⁰ A. Güneş, *age*, s. 19.

¹⁵¹ Ergin, 2004: 78; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 194.

¹⁵² Ergin, 2004: 130; aktaran: A. Güneş, *age*, s.194.

¹⁵³ Ergin, 2004: 117; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 194.

kız çocuğu sahibi olmanın bir şanssızlık olarak görülmesini beraberinde getirmiştir. Öyle ki kız çocuğunun ve ondan olacak torunların dahi dost olmayacağı kanaati yaygınlaşır. Şecere-i Terakime’de Köl İrki’nin kızının oğlu Kanlı Yavlı, dedesine artık hanlığı babası Tuman’a bırakmasını tavsiye eder. Köl İrki, tahtını damadına bırakmayı kabul eder; ancak torunu Kanlı Yavlı’ya, “Ey kızım oğlu, kızıdan olanın dostluğu olmaz diye işitmiştim. Evvelce geçenlerin sözlerini yalan çıkarmadın.” Der.¹⁵⁴

Harmandeli anlatısında biyolojik cinsiyet eşitliği sağlanmaya çalışılmıştır. Dönem itibari ile alplık en önemli meziyetlerin bulunduğu bir konumdur. Harmandeli alplık özellikleri verilerek (doğuştan) biyolojik olarak erkek tanımlamalarına tabi tutulmuştur.

Harmandeli birçok Türk destanında gördüğümüz savaşçı kadın tipinden ziyade erkek alp tipiyle aynılık kazanmış bir rolle karşımıza çıkmaktadır. Alplığın en büyük meziyet görüldüğü bir dönemde Harmandeli alplık özellikleri göstererek erkeksi toplumsal cinsiyet rolünü üstlenmiştir. Bu durumu “Allah’ım Hüda’mdan oğul diliyordum. Bu isteğim olmadı. Kız da olsa oğul yerine göreyim” ifadeleri de destekler niteliktedir. Harmandeli doğduğu andan itibaren kız olarak değil erkek olarak kabul görmüştür. Erkek çocuk biyolojik bir üstünlük göstergesi olarak gösterilmiştir. “erkek gibi” ifadesi ve Harmandeli’nin kendini Köroğlu’nun alplık özellikleriyle karşılaştırması Harmandeli’yi erkeklerle eşitlik çizgisine getirmiştir.

Arslan Zengin: “Buna ilde olmayan nefis bir ad koyun. dedi. Nüfus danışıp “Aklın, fikrin, her şeyin harmanı olsun.” diye Harmandeli adını koydular.”

Köroğlu: “Arslan Zengin kızı Harmandeli’den,

Bana deli kızıdan selam gelmiştir.”

Falcı Köroğlu’na Harmandeli’den haber götürür. Geri döner ve Harmandeli’ye haberi iletliğini söyler. Harmandeli ise falcıya gitmemesini söyler:

“O gerçek bir koç yiğit, mest yiğit.” diye söylüyorsun. “Tersine gidilmeden gezen.” diye söylüyorsun. Ben de bir yiyip, içip, mest olup tersine gidilmeden oturan kızım. O geldikten sonra ikimizin sözü denk düşse ne iyi. Denk düşmeden gidiverirse senin gibi ihtiyar “Öyle olmayın, böyle olmayın.” diye arada gerekebilir.”

¹⁵⁴ Ergin, 2004: 64; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 194.

2.3.5.2. Naçar Kız

Köroğlu Destanı'nda, özellikle Annagulu Nurmehmet tarafından derlenen rivayette “kız” yerine birçok yerde “naçar” sözcüğü kullanılmaktadır. “Çaresiz” anlamına gelen bu sözcük, kız çocuklarının savunmasız ve aciz görüldüğünü düşündürür. Göroğlu, at üstünde kendisine haber getiren ulağa, “Hey can, yüzündeki örtünü kaldır. Senin erkek olduğunu, naçar olduğunu, ihtiyar olduğunu, ihtiyar olduğunu, yiğit olduğunu bileyim ben.” der.¹⁵⁵

Köroğlu, Harmandeli ile gürüşirken Harmandeli için naçar ifadesini kullanır: “Göroğlu'nun yattığı yerden gönlü gidip “Onun memesinden bir tutayım ya.” diye kartal gibi vurdu pençesini. Kayıp duran ak ten, nazik meme balık gibi elinde durmadan gitti o. “Naçarın saçından tutsam canı olmaz.” diye saç elini uzattı. Kız da haberdar idi. Ensesine karşı bir silkindi ki, on sekiz örüm saç ensesine gidiverdi. Garçgay kuş gibi yutkunup oturuyor.”

Bir erkeğin kadına naçar demesinin yanı sıra bir kadın olan Ağayunus da Harmandeli için naçar kelimesini kullanıyor:

“Göroğlu, “ Cennet yolun açıp geldim. Buse alıp, öpüp geldim.” diyorsun. Öyle söyleyeceğine “Bir naçara basılıp, kaçıp geldim.” desen olmuyor mu?”

“Sefer eden yiğit yalan söylemez,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.
Dost olana dostundan sırrın gizlemez,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.

Sefer edip büyük dağdan aşmışsın,
Onu görüp akıl huştan şaşmışsın,
Bir naçarın sen altına düşmüşsün,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.

Dolup derya gibi coşup, taşıp sen
Onu görüp maldan baştan geçip sen,
Kutlu olsun, hile ile kaçıp sen,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.

¹⁵⁵ Nurmehmet, 1996: 13; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 218.

Evvel Perizatın sözün almadın,
 Çandıbil'den Şehr-i Bostan varmadın,
 Âşık Aydın Pirden ruhsat almadın.
 Atın hasta, kendin yaralı geldin.”

Köroğlu, Harmandeli evlendikten sonra vaadini yerine getirmesi için Şehr-i Şirvan'a gider. Kerem Sofi'nin babası Usta Badam'ın misafiri olur ve Çandıbil'e dönüşte Köse'ye olan sözünü hatırlar ve Usta Badam'ın büyük kızını da yanına alır. Usta Badam bunu öğrenir ve Köroğlu'nun arkasından atlanır. Köroğlu'ndan kızını geri isterken kızı için naçar ifadesini kullanır:

“Koç yiğidin düşer yolu,
 Bırak Göroğlu, naçarım.
 Mert olurmuş Türkmen oğlu,
 Bırak Göroğlu, naçarım.

Kırat'ın dağdan dönmez mi?
 Bu canın pişip yanmaz mı?
 Gene dutarın sinmez mi?
 Bırak Göroğlu, naçarım.

Koç yiğidin sözü şanlı,
 Gönlüm kuşumla canlı
 O başkasına nişanlı,
 Bırak Göroğlu, naçarım.

Arzımı sana demiştim,
 Şimdi canımdan doymuştum,
 Başlığını alıp yemiştim,
 Bırak Göroğlu, naçarım.

Usta Badam yaman deme,
 Bu fani dünyayı sevmeyi,

Beni bu töhmete koyma,
Bırak Göroğlu, naçarım.”

Arslan Zengin erkek çocuk isterken bir kız çocuğunun olması üzerine kızından naçar olarak bahseder:

Arslan Zengin: “Hey nüfus, ben Hüda’dan oğul diliyordum. Bu da kısmetimden naçar oldu.”

2.3.5.3. Atasözleri

Dilin billurlaşmış ifadeleri olarak kabul edebileceğimiz ‘atasözleri’ farklı milletlerde ‘kanatlı söz’, ‘nasihat’, ‘cevherli söz’, ‘ibret verici söz’, ‘altın söz’, ‘dilin gülzârı’, ‘halk mektebi’, ‘halk hikmeti’, ruhun tabibi’, ‘aklın gözü’ gibi gayet veciz ifadelerle adlandırılmaktadır.¹⁵⁶ Atasözleri asırların biriktirdiği tecrübeleri ve muhakemeleri yansıtan ortak bir düşünce ve tutuma dayanan, kalıplaşmış ‘anonim’ verimlerdir. Genel anlamda anonim edebiyat ve bu edebiyatı meydana meydana getiren türler gerek şekil gerekse içyapı bakımından bütün bir milletin duygu, düşünce ve hayat görüşünü ifade eder. “bu türler bir bütün hâlinde düşünebilen, değerlendirme gücüne sahip, olaylara yön verebilecek anlayıştaki dimağların mahsulüdür.”¹⁵⁷

Halk edebiyatı içinde kadınlarla ilgili en çarpıcı ifadeler atasözlerinde bulunur. Türkçenin ilk sözlüğü olarak kabul edilen Divanü Lugati’t- Türk’tte ve onunla aynı dönemde yazılan Kutadgu Bilig’te kadınlarla ilgili atasözlerine de yer verilir. Divanü Lugati’t-Türk’tte “erkeğe yiğitlik, cesaret ve erdemlilik özellikleri atfedilirken; kadınlar için bu değerler yerine, anlayış, sabır, olgunluk, sevimlilik, temizlik (ruh ve beden temizliği) ve güzellik değerlerinin ön planda” olduğu görülür. Kutadgu Bilig’te ise “kadınlar güvenilmez, vefasız, korkak, yalancı ve ikiyüzlü yaratıklardır. Onların aslı ettir; yani akıl, irade, ruh yoksunudurlar. Varlıkları, bedenlerinden ibarettir. Bu yüzden de yeme-içme, şehvet gibi bedeni istek ve ihtiyaçları doğrultusunda hareket ederler ve bunlarda herhangi bir ölçü tanımazlar. Fırsat buldukları an, bu istek ve ihtiyaçlarını gidermeye bakarlar, yani yer, içer ve çiftleşirler. Aynı zamanda korkak olduklarından, yaptıklarını yalanlarla ve ikiyüzlülükle gizlemeye çalışırlar. Kadınlar hakkında bu

¹⁵⁶ Çobanoğlu, 2004: 3; aktaran: Esra Akbalık, “Türk Atasözlerinde Cinsiyet Algısı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013, s. 81.

¹⁵⁷ Öztürk, 1986:9; aktaran: Esra Akbalık, *agm*, s. 81.

şekildeki olumsuz düşünceler günümüzde hazırlanmış yayımlanmış atasözü kitaplarında da yer alır.¹⁵⁸

Arı sırrı kan sırrı. At ile avrada inan olmaz. Avrat attır, gemini boş tutma. Avrat kıtlık bilmez, çoban yokluk bilmez. Avrattan vefa, zehirden şifa. Bal arıdan, kavga karıdan çıkar. Elinin hamuruyla/Elindeki hamura bakmaz erkek işine karışır. Erkeğin nefsi birdir, kadının dokuz. Erkeğin şeytanı kadın/Kadın erkeğin şeytanıdır. Gökyüzünde düğün var deseler, kadınlar merdiven kurmaya kalkar. Güzel nerde kavga orda. Kadın akli gâh uzalır, gâh kısalır. Kadın deniz gibidir. Kadın kısmının saçı uzun olur, akli kısa. Kadın şerri, şeytanın şerrine eşittir. Kadın şeytana pabucunu ters giydirir. Kadın şeytana pabuç diker. Kadına, çocuğa, sarhoşa sırrını açma. Kadının/Cahilin sofusu, şeytanın maskarası. Kadının fendi erkeği yendi. Kadının gırtlacağı olmaz. Kadının kazdığı kuyudan su çıkmaz. Kadının kırk çırağı var, biri sönse biri yanar. Kadının şerri şeytanın şerrine eşittir. Kadının şerrinden Allah'a sığınmalı. Kadının yüklediği yük şuraya varmaz. Kadının zoru diline kuvvet. Kadınla tavuk bağlanmaz. Kadınların işi tavukların eşinmesine benzer. Karı ile çıkma yola başına gelir türlü bela. Karı sözüne uyan adam değildir. Karıdan hayır gelmez. Karının bir akli erkeğin dokuz akli vardır. Karıya bakanın akli az olur.¹⁵⁹

Yukarıda sıralanan atasözlerinde kadınlarla ilgili olumsuz hükümler yer almaktadır. Bunlara göre kadınlar anlayışsız, bilgisiz, güvenilmez, dırdırcı, dengesiz, tüketicidir. Özellikle kadınları şeytanla bir tutmak da dikkat çekicidir. Şeytana uyan insandır, nefesine engel olamayan erkektir. Bu sözlerde geri plana itilmiş, sosyal dünyayı, iş ortamını iyi tanımayan ve bu sebeple de doğru kararlar veremeyen, eksik insanlardan, kadınlardan bahsedilmektedir. Hâlbuki bu duruma kadın düşürülmüştür.¹⁶⁰

Harmandeli anlatısında da birtakım atasözleri kullanılmıştır. Öncelikle anlatının tümünde kullanılan atasözleri ve bunların kadınlarla ilgili olanları belirtilecektir.

Harmandeli, bu ya iyi ki, fakat borç oluyor ya. **“Yarınki kuyruktan bugünkü ciğer.”** Demişler. Çenenin altından bir çift buse ver. At teri gitsin sonra döneyim.

Göroğlu, **“Ağaç yaşlanır kuş konar, adam adama rastlar.”** Demişler. Bir sebeple gelmişsin. Bu gece kalsan nasıl olur?

Usta Ağa, yemiştin, bir lokma helal ekmeğini yemiştin. İşte hemen bu tarafa yağmacılığa geçerim. O zaman sana bir lokma helal ekmeğin yerine on tandır ekmek

¹⁵⁸ Muharrem Kaya, “Halk Anlatılarında Kadın”, *Toplumbilim Dergisi*, Sayı:15 (Feminist Eleştiri Özel Sayısı) Ankara 2002, s. 52-53.

¹⁵⁹ Yurtbaşı, 1995: 94, 147-149; aktaran: M. Kaya, *agm*, s. 52-53.

¹⁶⁰ M. Kaya, *agm*, s. 52-53.

getirip vereyim Usta ağa. Diye kulak vermeden sürüp gitti. Usta da baka baka kaldı. “Gel ya. Kız ise gitti. **‘Yatıp kalmaktansa atıp kal.’** Demişler. O nacağını döndürüp döndürüp doğru attı, kendisinin görebileceği kadar yerde culp edip suya düştü.

Harmandeli anlatısında kadınlarla ilgili kullanılan Atasözleri:

Fiziksel zayıflığın, korkaklığın ve çaresizliğin resmi olarak görülen kadınlar, kendilerine özgü başka özellikleriyle de aşağılanma konusu olurlar. Bunlardan biri de uzun saçtır. Uzun saç, kadınlara özgüdür ve aşağılanma mevzularından birini oluşturur. Behçet Mahir, Köroğlu Destanı’nı anlatırken, “Kadının saçı uzun, aklı kısadır.”, “Kadının yuları başının zülüfüdür.”¹⁶¹ gibi kadın aklını aşağılayan, kadının erkek tarafından yönlendirilmeye muhtaç bir varlık olduğunu vurgulayan sözlere sıkça yer verir.¹⁶²

Kalenin karaltısı görüldükten sonra Ağayunus’un Âşık Aydın dediği buraya geldikten sonra aklına geldi. “ ‘Peri bana Şehr-i Bostan’a var.’ Demişti ya. Benim aklımdan çıkmış. Şimdi ben geri dönüp gideyim mi? **‘Koç yiğidin düşmanı hanımı.’** Demişler. Sır vermeyeyim ya buna.”

Dedikodu ve sır saklayamama da kadınlara has özellikler olarak görülür.¹⁶³

... “Şom ihtiyar gidersen git bakalım. Senin peşinden kovup yetmek olmaz mı? Hemen atını ayarlayıp, tulfarın izini sürüp bastı ata kamçıyı. **‘Mestte akıl olmaz.’** Demişler...”

Köroğlu Destanı’nın Behçet Mahir tarafından anlatılan varyantında “Kadının saçı uzun aklı noksandır.” “Kadın kısmı kördür. “Kızım, derlerdi ki, kadınların aklı noksandır, ben inanmazdım. Meğer hakikaten öyle imiş.” gibi kadın aklını küçümseyen sözlere fazlaca yer verilmiştir. Kimi yerde kadınlar, ileriye geriye düşünmez, sağı solu bilmez, sadece duygularıyla hareket eden ve kolay kandırılan kişiler olarak gösterilir.¹⁶⁴

2.3.6. Kadına Şiddet Uygulanması

Erkek tarafından dövülen kadınlara en çok Türkmenistan’dan derlenmiş Göroğlu Destanı’nda rastlanır. Bu destanın Anadolu’dan derlenen varyantlarında kadına el kaldırmanın bir erkeğe yakışmadığı, ayıp olarak görüldüğü vurgulanır. Buna karşılık Türkmenistan’dan derlenen varyantta kadına dayak atma olayına daha sık rastlanır.¹⁶⁵

¹⁶¹ Kaplan, 1973: 140; aktaran: A. Güneş, *age*, s. 221.

¹⁶² A. Güneş, *age*, s. 221.

¹⁶³ A. Güneş, *age*, s. 229.

¹⁶⁴ A. Güneş, *age*, s. 224.

¹⁶⁵ A. Güneş, *age*, s. 238.

Köroğlu'nun Destanı'nın Türkiye'den derlenen varyantlarında kadına el kaldırmak ayıptır. Bir kadına çok öfkелendiğinde erkek, onunla kavga etmemek, ona el kaldırmamak için kendine hâkim olmaya çalışır.¹⁶⁶

Türkmenistan'dan derlenen Göroğlu Destan'ında kadınların daha çok dayak yediğı görülür.¹⁶⁷

Harmandeli peygamber sayesi düşen adamla birlikte Arslan Zengin'den evlenmek için izin istemeye gider:

Arslan Zengin: “Sen hanı beğenme, sipahiyi beğenme, zengini, yahşı yiğidi beğenme. En sonunda peygamber sayesi düştü diye bir cinli divaneyi tutup getiriyorsun. diye Aşık Aydın'ın tepesine çift kamçıyı, Kerem canın tepesine çift kamçıyı, Harmandeli'nin tepesine de çift kamçıyı vurdu...”

¹⁶⁶ A. Güneş, *age*, s. 239.

¹⁶⁷ A. Güneş, *age*, s. 240.

SONUÇ

Çalışmada çeşitli bölgelerden derlenmiş olan Türkmen anlatmalarının bugüne kadar yayınlananları arasında en hacimli¹⁶⁸ Annagülü Nurmehmet'in derlemiş olduğu Harmandeli'nin Türkmen versiyonu incelendi. Köroğlu'nun bir kolu olan Harmandeli, Türkmenistan destan külliyyatı olmak üzere Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar tüm Türk destan külliyyatı açısından büyük bir öneme sahip bir eserdir. Şimdiye kadar yapılan kadın çalışmalarında erkeğe göre konumlanan kadınların yer aldığı görülmektedir. Harmandeli anlatısı bu tanımlamanın dışında, incelemeye değer çok kıymetli bir anlatıdır.

İncelemede Köroğlu'nun kolu olan Harmandeli anlatısının şekil, içerik, kadın kahramanın tipolojik özellikleri ve anlatıdaki olumsuz söylemlere yer verildi.

Köroğlu elliden fazla kolu olmasının ve geniş bir alana yayılmasının yanı sıra, yapı özellikleri bakımından, kendi içinde ve diğer Türk destanlarımızla benzerlikler göstermektedir. Harmandeli anlatısında genel itibariyle geleneksel bir yapı görülmektedir. Harmandeli anlatısında farklı diyebileceğimiz yapısal özellik, Köroğlu'nun değil Harmandeli'nin birinci dereceden kahraman olmasıdır. Harmandeli anlatısında Âşık Aydın ve çırağı da Köroğlu kadar önemli bir tip olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat en önemlisi Harmandeli'nin erkekler kadar güçlü olması ve Köroğlu ile mücadelesinde galip gelmesidir.

Harmandeli anlatısında gördüğümüz tipler ve olaylar, anlatının destandan halk hikâyesine geçiş ürünü olduğunu göstermektedir. Âşık Aydın, anlatıda Harmandeli kadar aktif bir tip olarak karşımıza çıkar bunun yanı sıra Köroğlu ise anlatıya yön veremeyen bir alp tipi haline gelmiştir. Bunun sebebi, Harmandeli'nin fiziki güce sahip olan Köroğlu yerine halk sufizmini temsil eden Âşık Aydın'ı tercih etmesidir. Göçebe kültür yapısını temsil eden Köroğlu, aktif bir tip olmaktan çıkmıştır. Yerleşik düzen dâhilinde, âşık tipine yaklaşan Âşık Aydın aktif bir tip olmaya başlamıştır. Geçiş ürünü olduğunu gösteren durumlardan biri de tüm tiplerin tamamıyla oturmuş tipler değil arada kalan tipler olmasıdır. Harmandeli Köroğlu kadar güçlü bir fiziki yapıya sahip

¹⁶⁸ Mustafa Arslan (1998). "Göroğlu'nun Türkmen Versiyonuna Ait Anlatmalarının Tespiti ve Bazı Problemler", *Milli Folklor*, Sayı: 38, 69-73.

olsa bile, göçebe kültürdeki savaşçı kadın tipinden farklı olarak bir bağdan dışarıya çıkmayan, gücünü bu bağ dışında görmediğimiz bir alp tipidir.

Anlatının son bölümünde yer verdiğimiz, kadınlarla ilgili olumsuz söylemler Türk kültür yapısına ve Türk kahraman kalıbına uymayan bir yapıdadır. Bunun sebebi olarak dönem şartlarını dikkate alarak, birtakım etkilerin altında yozlaşmış bir kültürün yaratıldığı düşünülmelidir. (Ulu Türkistan'da gerek çarlık gerekse Sovyet döneminde derlenen metinlerin sıhhati birçok bakımdan şüphe götürür mahiyettedir.¹⁶⁹) Bu durumu daha doğru bir şekilde açıklamak için Türkmen destanlarının kültürel çizgisi de ayrıntılı bir inceleme gerektirmektedir.

Harmandeli'nin dönemin siyasi şartları altında kurgusal bir kadın kahraman olup olmadığı çalışmamızın sınırlarını aşabilecek niteliktedir. Fakat kahramanı kadın olan anlatıların üzerinde yapılacak çalışmaların artmasının ve aydınlatılması gereken hususların olduğu açıktır. Halil İbrahim Şahin'in de belirttiği gibi Türkmen destan geleneğinin Türkiye'de az tanınıyor olması da bu düşünceyi desteklemektedir. Folklor çalışmalarında özellikle kadın kahramanların bulunduğu destanlar araştırılmalı ve gün yüzüne çıkmayan kadın kahramanlar üzerinde araştırmalar artmalıdır.

¹⁶⁹ Ö. Çobanoğlu, *Epik Destan Geleneği*, s. 427.

KAYNAKLAR

- Abalı, İsmail (2015). *Canış, Bayış Destanı (M. Musulmankulov, C. Canayev, K. Akiyev, S. Dıykanbaev varyantları)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Aça, Mehmet (1998). *Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya.
- Aça, Mehmet (2017). “Resşideddin Oğuznamesi’nde Kadın”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 76.
- Aça, Mehmet (2018). “Balıkesirli Kadınların Statü, Rol ve Cinsiyet Kimliği Algıları” *Motif Vakfı Uluslar arası Sosyal Bilimler Sempozyumu*.
- Akbalık Esra (2013). “Türk Atasözlerinde Cinsiyet Algısı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 81.
- Aksoy, Hüseyin (2019), *Kırgız Destanlarında Kadın Tipler*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İzmir
- Aktaş, Erhan (2011). Altay ve Tıva Destanlarında “Haber Verme” Motifi Üzerine Genel Bir Değerlendirme, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*.
- Akyıldız, Hülya Bayrak-EFE Seçil (2018). “Erken Cumhuriyet Dönemi Romanlarında Kadın İmgesi, Dil ve Cinsiyetçilik”, *Türk Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 13,
- Akyüz, Çiğdem (2013). *Bagış Destanı: İnceleme- Metin*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Annagülü, Nurmehmet (1996). *GÖROĞLU-Türkmen Halk Destanı*, Bilig Yayınları, Ankara.
- Arslan, Mustafa (1997). *Köroğlu Destanı’nın Türkmen Versiyonu Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Arslan, Mustafa (1998). “Göroğlu’nun Türkmen Versiyonuna Ait Anlatmalarının Tespiti ve Bazı Problemler”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı: 38, 69-73.

- Arslan, Mustafa (1998). “Kitabiyati”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 2/2, İzmir.
- Arslan, Mustafa (2001). “Köroğlu Destanının Türkmen Benzer Metninde Genç Kahramanlar Hakkında Hikâyeler”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı:51, 42-50.
- Bars, Mehmet Emin, “Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın Tipleri”, *International Journal of Languages Education and Teaching Volume 3/2014*, www.researchgate.net
- Bayat, Fuzuli (2009). *Türk Destancılık Tarihi Bağlamında Köroğlu Destanı*, (Türk Dünyasının Köroğlu Fenomenolojisi), Ötüken Neşriyat, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili (1978). *100 Soruda Halk Edebiyatı*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- Boratav, Pertev Naili (2009). *Köroğlu Destanı*, Kırmızı Yayınları. İstanbul.
- Connerton, Paul (2014). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Çelepi, Mehmet Surur (2017). *Türk Halk Kültüründe Rüya*, Kömen Yayınları, Konya.
- Çelepi, Mehmet Surur (2017). *Türk Kültür Evreninde Toy (Denizli Örneği)*, Kömen Yayınları, Konya.
- Çobanoğlu, Özkul (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Akçay Yayınları, Ankara.
- Çobanoğlu, Özkul (2008). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Ekici, Metin (2004). *Türk Dünyasında Köroğlu*, Akçay Yayınları. Ankara.
- Ekici, Metin (2011). “Anadolu Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı:44 s. 10-17.
- Ekici, Metin. “Dede Korkut Kitabında Kadın Tipleri”, www.academia.edu.
- Erken, Jülide (2018). “Feminist Teori Işığında Muğla Masallarında Kadın Algısı”, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, (Kadın Çalışmaları Özel Sayısı), 19/42.
- Günay, Umay (1992). *Türkiye’de Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Günay, Umay (1993). “Rusya’da Folklor Faaliyetleri” , *Milli Folklor Dergisi*, 3, s. 3-13.
- Güneş, Asuman (2012). *Oğuz Grubu Türk Kahramanlık Destanlarında Kadın*, Kurgan Yayınları, Ankara.

- Hana, Baki Bora (2009). *Garip Adına Bağlı Türkmen Destanları ile Türkmen Oğuznamesi'nin Kaynak ve Motif Olarak Karşılaştıırılması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Haymes, Edward R. (2010). *Sözlü Destan (Sözlü şiir Araştıırmasına Bir Giriş)*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Kaya, Muharrem (2002). "Halk Anlatılarında Kadın", *Toplumbilim Dergisi*, (Feminist Eleştiri zel Sayısı) Ankara, 15, 52-53.
- Koar, Çağatay (1991). *Türkistan İle İlgili Makaleler*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- Köse, Nerin (1994). "Gl Bilbil Destanı", *Milli Folklor Dergisi*, Ankara, Sayı:24, 29-33.
- Köse, Nerin (1996). "Kızcıbek Destanı", *Milli Folklor Dergisi*, Ankara, Sayı:31-32, 71-73.
- Köse, Nerin (1998). *Kurmanbek Destanı*, Semih Ofset Basımevi, Ankara.
- Köse, Nerin (1999). "Lord Raglan'ın Geleneksel Kahraman Kalıbı ve Kococaş" *Milli Folklor Dergisi*, Cilt:6/43.
- Köse, Nerin (2001). "Kırgızlardan Bir Destan: Cangıl Mırza", *Milli Folklor Dergisi*, Cilt:7/49, 64-70, Ankara.
- Köse, Nerin (2002). *Kococaş Destanı*, Milli Folklor Yayınları, Ankara.
- Köse, Nerin (2004). *Ak Mr Destanı*, Semih Ofset Basımevi, Ankara.
- Oğuz, M. Öcal (2006). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Grafiker Yayıncılık, Ankara.
- zdamar, Fazıl (2019). *Köroğlu'nun İran Türkleri Anlatmaları zerine Bir İnceleme*. (Basılmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Özünel, Evrim ler (2017). , *Masal Mekanında Kadın Olmak (Masallarda Toplumsal Cinsiyet ve Mekan İlişkisi)*, Geleneksel Yayınları, Ankara.
- şahin, Halil İbrahim (2009). *Türkmenistan Sahası Destancılık Geleneği ve Türkmen Destanları*, (Basılmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- şahin, Halil İbrahim (2012). "Türkmenistan Sahası Köroğlu Anlatmalarında Kadın Tipler", (*Türkoloji Sempozyumu Bildirileri 20-22 Ekim 2011*), Adana.
- şahin, Halil İbrahim (2013). *Köroğlu'nun Harmandeli Kolu zerine Mukayeseli Bir Araştırma*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- şenocak, Ebru. "Köroğlu Destanında Simgesel Değerler".
www.koroğlucalistayi.ibu.edu.tr

Şimşek, Anjelika Hüseyinzade (2006). “Türk Destanlarında Kadın İmgesi”, (*Türk Dünyasında Kadın Algısı*), Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları Yayın No:0017, s. 17.

Tavkul, Ufuk, Kafkas Nart Destanlarında At Motifi, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4/3, 196-205.

Türkmen, Fikret (1985). “Köroğlu Hikâyelerinin Yayılma Sahaları ve Menşei Meselesi”, *EÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, IV, 9-19, İzmir.

Türkmen, Fikret (1989). “Köroğlu Hikâyelerinin Anadolu ve Türkmen Varyantları”, *EÜ. Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, V, 7-12, İzmir.

Yıldız, Naciye (2009). “Türk Destanlarında “Çocuksuzluk”, *Milli Folklor Dergisi*, Sayı:82

Yolcu, Mehmet Ali (2016). *Halkbilimi Araştırma Kuram ve Yöntemleri*, Kömen Yayınları, Konya.

Yolcu, Mehmet Ali (2017). *Giriş: Kadın Folkloru Üzerine, Kadın Folkloru Kuram ve Yöntem Üzerine Yazılar*, Kömen Yayınları, Konya.

METİN

Pekâlâ, haberi kimden al? Rum Vilayetinde bir zengin vardı. Adına Arslan Zengin diye at verirlerdi. Yedi padişahın hazinesi gibi hazine vardı onda. Bir ayıbı evlatsızlığıydı. “Hüda’m bana evlat verir mi?” diye on iki kaburgasına on iki karı aldı. En son aldığı kadını hamile kaldı. Dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat geçip bir gün kızı oldu. “Allah’ım Hüda’mdan oğul diliyordum. Bu isteğim olmadı. Kız da olsa oğul yerine göreyim.” Diye beş altı koyunu kesip, nüfusunu çağırıp verdi toy-temaşasını. Nüfusu toplandığında:

- Hey nüfus, ben Hüda’dan oğul diliyordum. Bu da kısmetimden naçar oldu. Buna ilde olmayan nefis ad koyun. Dedi. Nüfus danışıp “Aklın, fikrin, her şeyin harmanı olsun.” Diye Harmandeli adını koydular.

Harmandeli birine, ikisine adım atıp yedi yaşına yetti. Kulağını delip mollaya verdi. Yedi yıl mektepte okudu. İlim aklını aldı. On dört yaşına vardı. Arslan Zengin’in oğul yerinde koyması olmadı. Alttan kız istemeye adam geliverdi, “Kızını ver.” Diye. “Ben yalnız evladımın gönlüne bakacağım, gönlündekini söylesin. Benim yanıma adam geliyor.” Diye adam gönderdi Arslan Zengin.

Adam gönderdikten sonra atasının yanına kendisi geldi.

- Ata, benim gönlümdekini yapıyorsan ben her gezen averenin yâri değilim. Peygamber gölgesi düşen adamın yâriyim. Dedi.

- Yavrum, ben nereden bulayım onu?

- İyisini, kötüsünü eleştirmezsene kendim bulayım ata.

- İyisini, kötüsünü eleştirmeyeyim. Diye Tarhanlık Defterini eline verdi.

- Ata, bana hazinenin yarısını bölüp ver. Tüketirsem gene veriver.

Harmandeli hazinenin yarısını bölüp, alıp üç yüz altmış bahçe yaptırdı. İçinde köşk, saray yaptırdı. Üç yüz altmış cariyeye tuttu. Nüfusa da çektiriverdi tellalı. “Harmandeli adlı kızdan Han türemiş. Söyleyen ozanından yenilse, güreşen

pehlivanından yıkılsa, tacı, tahtı, hazine, defnesi ile geliyor. Söyleşen ozan yenilse, güreşen pehlivan yıkılsa kellesini alıyor.”

Hep orada burada bir geceyi atlatamadan gezen ozanlar “Bunu bir kazanmak olmaz mı? Diye geliyor, yeniliyor, alıyor kellesini. Hep kızla dölleşip ölsek uktemiz ne? Eğer dizini yere değirirsek bahtımızın geldiğidir.” Diye gelip güreşiyor, yıkılıyor, alıyor kellesini. Söz kızasına iyi üç yılda üç yüz kelle binare kıldı ozan ile pehlivandan. Bir daha ozan ile pehlivan meydana gelmedi. Bir gün Harmandeli müneccimini, falcılarını topladı.

- Hey falcılar, ben on altı, on yedi yıl yaşamışım. Benim bu vakte kadar yemedik taamım, giymedik giyimim, yapmadık işim yok. Hiçbirinden er tadını alamadım. Benim kendime münasip gerçek koç yiğit yâr bulup verin.

Falcılar düşündüler:

- Sana falan zengin münasip desek, falan sipahi münasip desek çağırır, getirir, söyleşir, yener, haksız kana biz kalırız. Bibican, sana münasip yâr bulamıyoruz biz.

- Yeryüzündekiler kırıldı mı?

- Falan yerde bir ihtiyar kadın var. Hepimizin ustası O. O bilmezse biz bilmiyoruz.

O ihtiyar kadına da mektup yolladı, yüz altını da hat götürenin eline verdi. “Gelsin, benimle ana-kız olsun.” Diye. Bu hattı götürüp verdiler. İhtiyar kadın hattı okuyup, görüp, düşünüp oturdu. Onun düşündüğünü anlayıp yüz altını önüne koydular, “Şimdilik ikramı, saygısı bu.” Diye.

Tenneyi gördükten sonra ihtiyar kadının gitmeye keyfi geldi. Geldi Harmandeli’nin huzuruna. Hürmet, saygı ile selamlaşıp oturdu.

- Harmandeli yavrum, beni ne iş etmek için çağırdın?

- Seninle ana-kız olacağım anacığım, onun için çağırdım.

- Ana-kız olacaksan benim gibi ihtiyar kadını etrafında bulamadın mı? Başka bir derdin vardır yavrum. Doğrunu söyle.

Ona da dediğini söyledi, “Kendime münasip yâr bulup ver.” Diye.

- Ay yavrum, bunun gibi bir derdinin olduğunu biliyordum işte. Ben bir fal açayım yavrum. Diye ihtiyar kadın fal açıp; Harmandeli yavrum, falında gerçek bir koç yiğit göründü.

- Dillerine sağlık anacığım, nerede?

- Eh yavrum, şimdi nerede diyeceğine anana müjdesini çıkart.

- İşte anacığım. diye saymadan üç pençe tenneyi eteğine attı.

- Yavrum, söylersem Çardağlı Çandıbil’inde Göroğlu Bey diyor, vuruyor, kesiyor, getiriyor. Tersine gidilmeden gezen mest yiğit.

- O yiğidin kendisi korkak mı, yoksa bahadır mı? Benim gözümle görmüş gibi haber ver Onu.

İhtiyar kadın yeniden fal açıp Göroğlu’nun kadd-i kametini falda görüp:

- Yavrum, haber versem, butluca, omuzluca, arkası yassıca, alnı çıkıkça, gözleri çukurca, burnu eyrice, sakalı çapa sakal, bıyıkları sıpanın kuyruğu gibi, yüzü, gözü çelik suyu verilmiş gibi, kendisi de orta boyluca. dedi.

- Anacığım, bu söylediğin bahadıra benzer oldu. Şimdi onu gidip getirmezsene olmaz.

- Hey yavrum, bırakıver. Onlar gibi ufak tefek hizmetin kişisi değilim ben. diye gene biraz çay pulu umut ediyor.

- Hay anacığım, o öyle böyle adamın peşine düşüp gelmez. Senin gibi cadı, hilekar, ihtiyar kadın getirir onu. diye altın sazını göğsünün üstüne koyup, anasına bakıp beş kelime söz söyledi:

Çandıbil’de Göroğlu’ya
Git de anacan haber ver.
Aslı gerçek bey oğluna,
Git de anacan haber ver.

Dileğini versin Allah,
Çünkü, itikadım Vallah,
Gene verir ben yüz tılla,
Git de anacan haber ver.

Rum şehri ile Çandıbil,
Arası nice günlük yol,
Her yerde gezme sağ-sol,
Git de anacan haber ver.

Harmandeli derler bize,
Anam yaşın yetsin yüze,
İtikadım dedim size,

Git de anacan haber ver.

Bu sözü söyledikten sonra gene yüz altının adı geçti. İhtiyar kadının gitmeye keyfi geldi.

- Harmandeli yavrum, olmadı şimdi gideyim. Gene bir söz var. Şimdi “Gene verir ben yüz tılla.” diye söyledin.” O tennenin gönlünü görüp gidiyor.” diye gönlüne getirme. Seninle ana-kızlığı yerine getireceğim.

- Anacığım, hülasa gitsen olur.

- Harmandeli yavrum, Çandıbil denilen uzak yurt. Ben bir ihtiyarım.öyle, böyle, olur olmaz vasıtaya dayanamam. Ben tulfara binip gitmezsem olmaz.

- Tulfarı nereden bulayım anacığım?

- Kimin yılkıısı bin olsa onun içinde olurmuş.

- Öyleyse anacığım, onu kişiden sormamalıyım. Bizim atamızın yılkıısı bindir.

- Öyleyse kendim bulurum. diye gelip yılkıının etrafından cadı duasını okuyup göz gezdirdi. Baktı ki, tulfar geziyor. İsm-i Azam duasını okuyup biraz toprak saçtı. Tulfar koşup yanına geldi. Tulfara binip Harmandeli’nin huzuruna gelip, kendisi de bir kıldan süslenip, yüzüne de tül tutup “Nerdesin Çardağlı Çandıbil?” diye vınlayıp gitti.

Tulfar kendinize malum, beş altı aylık yolu beş altı günde alıyor. Sürüp Çardağlı Çandıbil’in bir tarafından geldi. Göroğlu’nun meyhanesini öğrenip, sürüp gitti.

Haberi kimden al, Göroğlu’dan. Nişafur’dan geleli beri Kırat’ını beslemeye almıştı. “Allah, işim çıkmazsa iyi. Eyerini ayırayım ya.” diye Kırat’ı çıplak yapıp, sıvazlayıp duruyordu. Ensesinden bir atlı gelip, selam verip durdu, yüzü kapalı. Göroğlu söyledi:

- Haberini ver.

Tulfarın üstünde Göroğlu’ya haberini verip beş kelime söyledi:

Rum Şehrinde birce dohtor,

“Göroğlu Bey gelsin.” dedi.

Selam, hat gönderdi benle,

“Gelip beni alsın.” dedi.

Kelamda vardır hatları,

Mıhında Arap atları,

Kendi gelip yiğitleri,

“Tercih edip kalsın.” dedi.

Ülkeniz Çandibil’idir,
Gezdiğin Hakk’ın yoludur,
Pirin Hazret-i Ali’dir,
“Ali desgir olsun.” dedi.

Yaşlı, cana iman versin,
Küllü kafır dine gelsin,
Gelip izzetimi görsün,
“At hibemi alsın.” dedi.

Bu sözü söyledikten sonra Göroğlu düşündü: “Aman Allah’ım, Rum şehrinde “birce dohtor” manası bir kızdan gelen haber. O ya bir handan, ya da bir sipahiden gelen haber değil. Bu kızın kendisi midir, yoksa bana yüzünü göstermeden kandırıp götürmek mi istiyordur?

- Hey can, sen yüzündeki örtünü bir kaldır. Senin erkek olduğunu, naçar olduğunu, ihtiyar olduğunu, yiğit olduğunu bileyim ben.

Eee, ihtiyar kadında utanç mı var! Örtüyü kaldırıverdi. Haram olsun saçının içinde bir kara kılı varsa.

- Hey can, seni çöl yerde görsem korkardım. Şerefim varmış kalenin içinde gördüm.

- Göroğlu, korktuğunu, korkmadığını bilmiyorum. Ben yüz, suratımı göstermeye gelmedim. Beni Harmandeli adlı kız gönderdi “Sana gelsin:” diye. Gideceksen hemen atlan, yoksa ver cevabını.

- Anacığım, onun gibi haberin varsa hemen gideriz ona. Sen burada birce saat bekle.

- Hayır olmaz Göroğlu. Gideceksen atlan, yokse ver cevabını.

- Anacığım, ben içeri girip hazırlanayım. Çay, tütün, gereken şeyi alayım işte.

- Göroğlu, senin çay, tütününü de ben anlıyorum. Senin Ağayunus adlı karın var gibi. Sen onun yanına varamadan gitmeyeceğe benziyorsun. Ben sana bu nâmeyi söyleyince bir güç geldi. O gücünle gitsen bir şeref bulursun, olmazsa sen de yıkılıp maskara olursun. Perinin yanına varsan yüzüne yüzün düşer, belinden kuvvetin gider,

beş altı ağız konuşursun dilinden sözün gider. Bundan ötesini kendin bilirsin ya Göroğlu.

Göroğlu, bir yere gidecekse Perisinin yanına varmadan hiç gidemiyor.

- Her ne ise anacığım, sen burada üç saat bekle. diye üç yüz tümen altını eline çıkarıp verdi. Üç yüz tümen altını heybesine koyup içinden “Öylece şan bulursun ya.” diyor.

Göroğlu hareme yöneldi. İhtiyar kadın da tulfarın dizginini geri çevirdi, “Hay geliverirsin ya. Alacağımı aldım.” diye.

Göroğlu vardı haremin eşiğine. Göroğlu’nun gelişinden Ağayunus anladı.

- Göroğlu, sana bir yerden haber gelmişe benziyor. Yüzün gözün gülümseyip, ökçen hafifleyip geliyor.

- Evet, bana bir yerden haber gelmiş. diye Periye bakıp beş kelime söz söyledi:

Arzımı işit sen Perizadım,
Bize nazlı yârdan selam gelmiştir.
Allah’a sığındım işin sen dadım,
Bize güzel yârdan selam gelmiştir.

Geçemedem ala dağın karından,
Ak yüzünde çifte çifte halından,
Arslan Zengin kızı Harmandeli’den,
Bana deli kızıdan selam gelmiştir.

Hiç geçemem ala dağın karı var,
Ak yüzünde çifte çifte halı var,
Öpmem için nazik, ince beli var,
Bize güzel yârdan selam gelmiştir.

“Göroğlu Bey kendi gelsin.” demiştir,
Üç yüz altmış kelle kesip koymuştur,
“Gelip beni kendi alsın.” demiştir,
Bize güzel yârdan selam gelmiştir.

Bu sözü söyledikten sonra Ağayunus:

- Allah Göroğlu, kendisi bir handan, sipahiden gelen haber değilmiş, naçardan gelen habermiş. Bunun için buraya gelmek neye gerekiyordu, danışmak neye gerekiyordu? Anında gitsen olmuyor muydu? Şimdi buraya geldin, gitme Göroğlu. dedi.

Göroğlu:

- Peh, bana verdiğin iştişaren bu mu? diye zıylayıp kalktı yerinden.

- Göroğlu, evvela nasihatimi alsan gitme. Gitsen de Şehr-i Bostan'da Aşık Aydın Pir vardır. Onun hizmetine varıp bir ay, kırk gün hizmetinde olup, hayır duasını alıp sonra gidersen şeref bulursun. Olmazsa sen de yıkılıp maskara olursun. ... Evvela nasihatim hiç gitme. diye beş kelime söz söyler oldu:

Haramilik koç yiğide yakışmaz,
 Alsan nasihatim gitme Göroğlu.
 Pehlivan kız, ahvalini beklemez,
 Alsan nasihatim gitme Göroğlu.

Burdan gitsen Şehr-i Bostan varıp git,
 Hak adını yüreğine salıp git,
 Aşık Aydın Pirden ruhsat alıp git,
 Ruhsatın almadan gitme Göroğlu.

Üç yüz altmış ozan, yiğit varmıştır,
 Söyleşip, yıkılıp hepsi ölmüştür,
 Şimdiki emanet sana kalmıştır,
 Alsan nasihatim gitme Göroğlu.

Burdan gitsen Şehr-i Bostan yolunda,
 Hak senası olsun daim dilinde,
 Kendin bir gerçektin Çandibil'inde,
 Alsan nasihatim gitme Göroğlu.

Ağayunus gitme diye zar eder,
 Haramilik koç yiğidi har eder,
 Basar, yıkar bu cihanı dar eder,
 Budur nasihatim gitme Göroğlu.

Bu sözü söyledikten sonra Göroğlu: “Ey, ben gitmeden rahat edemeyeceğim.” diye zıplayıp, yerinden kalkıp, atın eyer, dizginini alıp, Kırat’ının yanına gelse ki, ihtiyar kadın nerde, şey nerde. Bir zamanda gitmiş. “Şom ihtiyar, gidersen git bakalım. Senin peşinden kovup yetmek olmaz mı? diye hemen atını eyerleyip, tulfarın izini sürüp bastı ata kamçıyı. “Mestte akıl olmaz.” demişler. Kırat da falanca günden beri beslenmede duran at. Parça parça köpük tabağın ağzı gibi saçılıp düşüyor. Köpüklü ter gidip bir akça ter geldi. Kırat yerin ipini çekiyor. “Şimdi yeterim.” Yetmek nerde, şey nerde. Tulfarın izi gittiği kadar önünde eksiliyor aksine. Söz kisasına iyi. Yarım günlük bir yoldan, bir tepeden ovaya indiği gözüne görünüp kaldı.

İhtiyar kadın Harmandeli’nin yanına bir buçuk gün önce geldi. Sağ-selametlik soruşup oturdular.

- Hadi anacığım, sağ-selamet geldin mi?

- Geldim yavrum.

- Getirmedin mi?

- Kendisi geliyor.

- Ne zaman geliyor?

- Kendi gözünle gidip gördün mü?

- Burada, falda görmüştüm. Fakat bir ayıbı; içerisi ile iştişareli imiş.

Göroğlu gelmeden önce ihtiyar izin alıp dönmek istedi.

- Harmandeli, bana müsaade buyurursanız döneyim.

- Hayır anacığım, sen dönersen olmaz.

- Niye olmaz?

- “O gerçek bir koç yiğit, mest yiğit.” Diye söylüyorsun. “Tersine gidilmeden gezen.” diye söylüyorsun. Ben de bir yiyip, içip, mest olup tersine gidilmeden oturan kızıım. O geldikten sonra ikimizin sözü denk düşse ne iyi. Denk düşmeden gidiverirse senin gibi ihtiyar “Öyle olmayın, böyle olmayın.” diye arada gerekebilir.

İhtiyar kadın Göroğlu’dan da alacağını almış, Harmandeli’den de alacağını almış. Şimdi hiçbir şey olmayacağına da aklı yetmiş. Göroğlu’dan da biraz korkusu var.

- Harmandeli yavrum, “Bana bir yâr bulup ver.” dedin. Bulup verdim. “Nerede olduğunu söyle?” dedin, söyledim. “Getirip ver.” dedin, ihtiyar halimle gidip, getirip verdim. Kendin ne yaparsan yap. Ben senin elinden tutup onun altına koymayacağım.

- Anacığım, sözünü bitirdin git Allah yârin.

İhtiyar kadın Harmandeli’den müsaade alıp gidiversin.

Ertesi gün, gün mızrak boyu kaldı. Kiblesinde bir büyük tepe vardı. Göroğlu at kamçılayıp tepenin üstüne çıktı. Arka tarafta ak kubbe gibi ev göründü. Evin yanında iki tane şey göründü. Sanki kırmızılığı horozun ibiği gibi. Göroğlu söyledi: “İhtiyar kadın bir demişti. İki imiş ya. Onlar benim gibisini arayıp oturuyormuş. Ben hâlâ yavaş geliyormuşum.” diye çukura doğru atın yularını gevşetti.

Türkmenlik kendinize malum. Binmiş ata, basmış kamçıyı, ... dölşegın içine. Dölşekler Kırat'ın toynağında uçurtma gibi paramparça olup, uçup gidiyor. Onun at salıp gelişini görüp Harmandeli cariyesine söyledi: “Bundan kişiye er olmaz. İki adam selam verirse üçüncünün selamına dayanamayacak adam imiş. Varsam da vurup öldürür beni.” Harmandeli'nin “O tepeden oraya yavaş yavaş iner, dölşegın üstüne yavaş yavaş gelir, eve gelip, inip oturuyor.” İsteği, umudu vardı. Bu isteklerinin hiçbirisini yapmadı.

Göroğlu da bu gelişte onların karşısına gelip atın yularını çekmek istedi. Oradan kızıp gelen at, çektirmeden onların yanından geçip havuzun o tarafından döndü, onların karşısında zorla atının yularını çekti. Burası da kan akıp duran yer. Kızın suratı da fethetmiş Göroğlu'yu. Akıyor yüzünden ter. Burada dizgini eyerin taşına bırakıp, arkasından sazını çekip, alıp, Harmandeli'ye bakıp bir söz söylüyor. O da cevabına cevap verip anahtar kilit olup söyleşiyorlar:

Göroğlu: Havuz başında duranlar,
Nazlım bir su ver içeyim.
Söyleşim mani verenler,
Kız oğlan su ver içeyim.

Harmandeli: Havuz başında hayır olmaz,
İn, kendin sudan içiver.
Her tilki, çakal şir olmaz,
İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Daima derbent sakladım,
Binlerce düşman okladım,
Senin teg nazlı yokladım,
Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Suyumu veremem yâda,
Senin gibi çok dünyada,

Aslın Türkmen haramzade,
İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Uzak uzak ordunuza,
Konuk olsam ovanıza,
Yetim olayım babanıza,
Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Uzak uzak ordum yoktur,
Konuk olsan obam yoktur,
Ben bir yetim, babam yoktur,
İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Koca dağdan aşamam ben,
Düşman görsem çoşamam ben,
Ben bir hasta inemem ben,
Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Âşık olan çoktan üter,
Yârin şeker lebin tadar,
Hasta olan evde yatar,
İn, kendin sudan içiver.

Göroğlu: Göroğlu gezdim mestane,
Emsem lebin kana kana,
Nazlı yâr etme bahane,
Nazlım bir su ver içeyim.

Harmandeli: Bize Harmandeli derler,
İki gözünü oyarlar,
Etin pişmeden yerler,
Atın çevir de kaçiver.

Bu sözü söyledikten sonra Göroğlu ona yenildi. Harmandalı söyledi: “Her zaman yıktığım adamı, yendiğim adamı öldürüyordum. Bunu çağırıp, getirip öldürmeyeyim. Mihman, misafir izzeti olsun. Yenildi, kendisi döner ya.” diye eve doğru gitti. Göroğlu da peşinden bakakaldı. “Bundan sonra adam gönderip, çağırıp, getirtip geldin yok, gittin yok. Attan insen at tutan yok. Beni küçümseyerek gidiverdi.” diye atına tepti.

Habersiz giden kızı atın omuzu ile ittirip öbür tarafına geçti. Atın gücüne kız on, on beş adım yere kadar savrulup sarsılarak yüzünün üstüne yıkıldı. Kadife ayakkabının birisi ayağında kaldı, birisi başının üstünden zıplayıp gitti. Altınlı top tacı savrulup oraya düştü. Gömleği serpilip arkasına yetti. Yatışı kendinize malum. Harmandeli apar topar yerinden kalkıp, Göroğlu’ya doğru kahırlı gözünü bölertip baktı. O zaman Göroğlu söylüyor: “Eee, bize bir aşık olarak baktı ya.” Bir müddet sonra on sekiz arşın atla kızın omzu denk oluverdi. Göroğlu atın üstünden oğlan gibi kaldırıp aldı. Oradan yere vurmak istiyor, Göroğlu acizlediğini hissettirmedi.

- “Harmandeli adam yıkıyormuş, adam yeniyormuş.” diye hayran olurduk. At üstünde oğlan da varsa yıkıyor, it de varsa. Hesaptır bu yıkışın.” diye geliyor.

Harmandeli: “Allah’ım, bir söze üstat adam imiş.” diye yerde bırakıp, kucaklayıp güreşmeye başladı. Harmandeli sırtına alıp gene yere vurmak istiyor.

Göroğlu:

- Harmandeli, senin sırtına benim sırtım deydi. İkimiz denk olduk bu defa dedi.

“Allah’ım bunu bahane bulamaz biri yapayım ya.” diye yeniden yere koyup iki bıkınından anında kucaklayıp başından döndüre döndüre doğru vurdu mermer şah balçıktan yapılmış sekinin üstüne. Kendisi de deve çökmüş gibi çöktü üstüne. Göroğlu’nun her elini bir dizi ile bastı. İkiyüzlü hançeri kınından çekip, alıp gırtlığına koyuverdi. Baktı ki gırtlığına hançer yaklaşp geliyor. Can tatlı şey, ölmek zor. Bütün gayretini, gücünü toplayıp altında yattığı yerden üç yaşındaki öküz gibi kalkıverdi. Bu hançeri koymak istiyor, o hançeri koydurmamak istiyor. O tutuşurken Göroğlu bir ağladı, bir güldü. Harmandeli:

- Ben seni öldürecek oluyorum. Ağlamanın, gülmenin sebebini söyle. dedi.

Göroğlu:

- Ağlamamın sebebini söylersen, benim Mirim, Gammar adlı iki çırağım vardı. Onlar benden hayır el almamıştı. Burada ecelim yetip senin elinden ölürsem onlar benden umutsuz kalacak diye ağladım. Gülmemin sebebi; elime bir saz getirip ver. dedi.

Cariyesine söyledi:

- Git evden dutar getirip ver.

Cariye evden dutar getirip verdi.

- Söyle hadi.

- Başına kurban olayım. Hamile deve gibi üstüme çökmüşsün. Sen biraz o tarafta otur, gönlümü rahatlatıp söyleyeyim.

“O tarafa otur.” dese o tarafta oturuyor.

Gene de o tarafta otur.

Gene biraz kayıyor.

- Gene de o tarafa kaysana. diyor.

- O tarafa otur, o tarafa otur ile gereken yerine kaydırmak mı istiyorsun? Hadi hemen söyle.

Harmandeli'nin altında yattığı yerden beş kelime söz söyler oldu:

Koca dağların başında,
Dalga dalga kar görünür,
Benim bu deli gönlüme,
Ala gözlü yâr görünür.

Geldim dağdan aş aşı,
Güzel yâra koşa koşa,
Yâr sinemde çifte çifte,
El deymedik nar görünür.

Tutaydım yârin sözünü
Emeydim lebin özünü,
Aç göğsün, altın gözünü,
Kurulan pazar görünür.

Çekilmiş kalem kaşları,
Fındık ağızlı dişleri,
On sekiz örüm saçları,
Siyah zülfü nar görünür.

Göroğlu der, adam benim,

Faniyi mest gezen benim,
Tüm cefana duran benim,
Dünya göze dar görünür.

Bu sözü söyledikten sonra “Ey, sana bir zehir göründü.” diye basıverdi hançeri. Hey şimdi nefesinde doğrulamış, iki dirseğini yere direyip, iki dizi ile götürüp attı. Kah bir gez, kah bir buçuk gez yukarıdan döndürüyor. Böyle döndürüp oturuyor kızı.

Harmandeli bunun gibi yakalanmayı hiçbir yerde görmemiş. Semiz, tosun kız terleyip, teri de gidip ipek gömlek vücuduna sinip yapışmış. Pesi pes, büyüğü büyük. Her bir yeri malum olmuş. Gömlek o yana, bu yana hareket etmediği için altınlı düğme de yakasından kopup gömlek iki omzundan aşağı düşmüş. Göğsü açık, göğsünün üstünde memesi oynayıp duruyor.

Göroğlu’nun yattığı yerden gönlü gidip “Onun memesinden bir tutayım ya.” diye kartal gibi vurdu pençesini. Kayıp duran ak ten, nazik meme balık elinde durmadan gitti o. “Naçarın saçından tutsam canı olmaz.” diye saça elini uzattı. Kız da haberdar idi. Ensesine karşı bir silkindi ki, on sekiz örüm saç ensesine gidiverdi. Garçgay kuş gibi yutkunup oturuyor.

Hülasa, Göroğlu yattığı yerde Harmandeli’nin memesinden tutmak istiyor. Budundan çimdikliyor. O elini savururken kızın utanç yerine bir parmağı gitti. On altı, on yedi yıldan beri endamından güve sokmadan oturan kız etleri bıcık bıcık edip, kalkıp oraya düştü. Göroğlu da fırlayıp kalktı, “Şimdiye kadar burasına dürtmemişim.” diye. Kızın utanç yerine el deymesine utanıp, sararıp, terleyip:

- Göroğlu, ağlamanın, gülmenin sebebini yeniden söylesene dedi.
- Söyleyeceksek söyleyiveririz, dutar olsa elimizde:

Bir sözüm var nazlı dilber,
Desem sana döne döne.
Yâr lebinden bir buse ver,
Emsem lebin kana kana.

Güller saklarını eğdi,
Aşığın rahmeti yağdı,
Sebep ile elim değdi,
Gitti derya-yı ummana.

Âşık oğlan şarap içti,
Koç yiğidin yolun açtı,
Bir parmağım yanıp pişti,
Battı, derya-yı ummana.

Kenarına, kenarına,
Çift buseler ver yârine,
Elim değdi uçkuruna,
Tuttu, derya-yı ummana.

Göroğlu'dur benim adım,
Hakk'a yetişse feryadım,
Tüm yerinden gerçek tadım,
Gördü, derya-yı ummana.

Bu sözü söyledikten sonra Harmandeli:

- Göroğlu, ben seni öldürecektim. Git, senin kanını affettim. dedi.
- Öyleyse emrinizdeyim. diye Göroğlu bağdaş kurup rahat rahat oturuverdi.

Harmandeli'nin “Emrediniz.” diye gider umudu vardı. Cariyesine söyledi:

- Bu ya “Emrediniz.” diye gitmedi. Acıkmış olabilir. Git, içerden sofrayı alıp gel.

Cariye bir sürü külçe, katlamayı getirip koydu önüne. Göroğlu katlayıp katlayıp kah yarısından, kah çeyrek noksanından salıyor, tıkıyor. Arasından “Hey ata da ot atınız ya.” diyor. Atına da ot atıyorlar. Atı da otunu yedi. Kendisi de karnını doyurdu. Oturuyor bakınıp. Harmandeli:

- Göroğlu, karnını doyurduysan dönsen olmuyor mu? dedi.

“Kime söylüyorsun?” da demiyor. Sağır gibi oturuyor, işitmezlikten gelip.

- Sağır mısın ya?

- Çok eziyorsun ya “Kalk atlan, kalk atlan.” Üç aylık yoldan at kamçılayıp, gelip amacım bir sıpanın üstünde oturmak mıydı? İzini yetir işte bunun.

- Geldiysen Göroğlu, söyleştin kaybettin, güreştin yıkıldın. Kanını affettim işte.
- Kanına affettiğin için hizmetindeyiz işte.
- Göroğlu, sana bir sözüm var.
- Sözün tatlı olsun.

- Sen bu defa dön. Şimdi bir sözünde Mirim, Gammar adlı iki çırağın var diye söyledin. Aciz olup kanını affetmedim. O çırakların hatırı için affettim. Git, o çıraklarını getir. Beğenirsem birisine varayım.

- Eey, söz söyledin ya. Bana faydası ne varacağının?

- Öyleyse gene bir sözüm var.

- Eskisi gibi olmasın bu ya.

- Sen bu defa dön. Bir yılda mı duyuyorsun, iki yılda mı duyuyorsun, hülasa “Harmandeli bir kocaya varmış.” diye duyarsan gel. Bir gece muhkem hizmet edeyim sana.

- Harmandeli, bu ya iyi ki, fakat borç oluyor ya. “Yarınki kuyruktan bugünkü ciğer.” demişler. Çenenin altından bir çift buse ver. At teri gitsin sonra döneyim.

- Kalk ya. Vaadim vaad. Olmazsa öldürürüm.

Göroğlu çaresiz atlandı. Harmandeli insafsız ona bir çift buse de vermedi. Göroğlu sürüp dönüversin. Bunlar gibi yerden dönen adamın at sürüşü de kendinize malum. Süre süre Çandıbil’e nasıl geldiğini de hissetmedi.

Kalenin karaltısı göründükten sonra Ağayunus’un Âşık Aydın dediği buraya geldikten sonra aklına geldi. “ Peri bana Şehr-i Bostan’a var.” demişti ya. Benim aklımdan çıkmış. Şimdi ben geri dönüp gideyim mi? ‘Koç yiğidin düşmanı hanımı.’ demişler. Sır vermeyeyim ya buna.”

Atının dizgininden tutup asumana tüfek atıp vardı buradan. Atını bağlayıp Ağayunus’un yanına gitti.

- Göroğlu, sağ-selamet geldin mi?

- Geldim.

- Ne iş bitirip geldim?

- Ağayunus, benim bitirmedik işim kalmadı.

- Haber ver, işitelim.

“İşte benim bitirdiğim işlerim.” Diye eyrisinden mi gelecek, doğrusundan mı?

Burdan vardım Rumistan’a,

Büyük dağdan aşım geldim.

Kimse kurtulmaz destimden,

Kanat açıp, uçup geldim.

Bir yâr bulup Rum ilinden,

Öpmüşüm ince belinden,
Kâse verdi ak elinden,
Gülgün şarap içip geldim.

Bir yârin yanına vardım,
Zevk ü sefasını sürdürdüm,
Harmandeli kızı gördüm,
Maldan, baştan geçip geldim.

Adın desen Deli Harman,
Her bir sözü derde derman,
Göroğlu'da yoktur arman,
Cennet yolun açıp geldim.

Bu sözü söyledikten sonra Ağayunus olan işlerin hepsini tırnağında görüp oturuyor:

- Göroğlu, “Cennet yolun açıp geldim. Buse alıp, öpüp geldim.” diyorsun. Öyle söyleyeceğine “Bir naçara basılıp, kaçıp geldim.” desen olmuyor mu?

Göroğlu oturuyor yere bakıp.

- Göroğlu, sen utanıp, yere bakıp oturma. Sen hiç kimseye yıkılmazdın. Ya atın yaramazlık yapmıştır, ya silahın yaramazlık yapmıştır. Bir acizlik eden yerin vardır. diye Göroğlu'yla alay edip beş kelime söz söyler oldu:

Sefer eden yiğit yalan söylemez,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.
Dost olana dostundan sırrın gizlemez,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.

Sefer edip büyük dağdan aşmışsın,
Onu görüp akıl huştan şaşmışsın,
Bir naçarın sen altına düşmüşsün,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.

Dolup derya gibi çoşup, taşıp sen,
Onu görüp maldan baştan geçip sen,
Kutlu olsun, hile ile kaçıp sen,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.

Evvel Perizatın sözün almadın,
Çandıbil'den Şehr-i Bostan varmadın,
Aşık Aydın Pirden ruhsat almadın,
Atın hasta, kendin yaralı geldin.

Bu sözü söyledikten sonra:

- Hey Ağayunus, o kızın kendisi benim gibi küstah, kaba koç yiğidi beğenmiyormuş. “Mirim, Gammar iki çırağım var.” diye söyledim, “Onları getir.” diye söyledi. “Beğenirsem birine varayım.” dedi. diye mırın kırın edip yanından kalktı, geldi meyhanesine. Beş on gün geçip, dinlenip gönlü rahat etmiyor. Çıraklarını alıp gene gidecek. Bir gün çıraklarını meydana çıkarıp:

- Mirim, Gammar can, o gün, bu taraftan, Rum vilayetinden gelirken yolda bir avlı, kulanlı, bol nimetli evin üzerine geldim. Ona kırklardan gizlice, üçümüz gidip, bir ay, kırk gün kuş avlayıp, vaktimizi hoş geçirip gelsek nasıl oğul han oğul? dedi. Onlar Göroğlu'nun sözünden çıkıyor mu? “Kendin bilirsin ya ağa.” diyorlar.

Göroğlu, Mirim ve Gammar çıraklarını alıp kayboldu. Gene gitti Harmandeli'nin izine. Meydana alıp çıkmış oğlanları.

- Ov Göroğlu ağa, avlık, kulanlık, çay yeri dediğin nerede?

- Orada yokuşun ötesinde.

Oraya varınca orada, buraya varınca burada. Hülasa aldatıp Harmandeli'nin bahçesinin bir tarafından getirdi. Bahçenin kıblesinde büyük bir gücüm vardı, gelip onun altına indiler. Çay içip, nargile çekip Mirim adlı çırağı, söze ustaca; Gammar adlı çırağı, safça “Önce Gammar canı bağa bir göndereyim, ne olur?” Göroğlu:

- Hey Gammar can, sen bu bağa git, her türlü meyvelerden ye, hem bize de getir.

- Pekâla. diye. Gammar can bağa girse ki, her türlü meyveler dökülüp, yere düşüp, elmanın, incirin batmanını bir kuruştan it de almıyor. Kendisi biraz yiyip, toplayıp, dolaşıp geziyor. Harmandeli'nin bağını koruyan üç yüz altmış cariyesi vardı. Baktılar ki, bağın içinde bir oğlan dolaşıp geziyor. Yediğini yiyip, dalını dövdüğünün dalını deviriyor sanki kendi bağı gibi. Cariyeler bu oğlana doğru patırdayarak koştular.

Gammar baktı ki, kurt sürüsü gibi bir sürü kız geliyor. Geldiği kapıya doğru kaçırıldı. Kapıya yetirmeden paldır küldür bastılar. Yercesine çekiştirip Harmandeli'nin yanına getirdiler.

- Hey bibican, bağında bir bala bulduk.

- Hey oğlan, kanın çok düşük görünüyor. Ozan mısın, şair misin, aşık mısın?

Ver haberini.

Gammar can düşündü: “Ağam, Harmandeli adlı kızın yanına gitmişti. Meğer olsa budur. Aşığım diye söyleyeyim. Sonu ne olursa olsun.” diye.

- Bibican, ben dolaşıp gezen bir aşığım. dedi.

- Âşık isen aşığın sazı olsa gerek. Bize bir nâme söyleyip ver, hadi. Senin avazını işitelim.

- İşte işitirsen bibican. diye beş kelime söz söyler oldu:

Başına kurbanım gül yüzlü cenan,
Senin ile devran sürmeye geldim.
Bağında açılan rengarenk gülün,
Bağban olup dermeye geldim,

Seyran edip gezsek yârin düzlerin,
Tarifini desek şeyda kızların,
Kaymak dudakların, bal ağızların,
Hoş görsen dilinden sormaya geldim.

Gözün can alıcı, kaşın kemani,
Seni görenlerin çoktur armanı,
Üç yüz altmış kızın hanı, sultanı,
Daim hizmetinde durmaya geldim.

Aşık Gammar yârin bağına girsem,
Çemen yığıp taze güllerin dersem,
Senin ile zevk ü sefalar sürsem,
Ben senin koynuna girmeye geldim.

Bu sözleri söyledikten sonra Harmandeli:

- Ey cariyeler, bu oğlancağızın canı sağ imiş. Gönlüne heyecan girmiş. Gidin, onu eve salın. Oraya girsın, yatsın.

- Gammar canı götürüp eve saldılar.

Haberi kimden al? Göroğlu'dan. Oturuyor, kalkıyor, onun yoluna bakıyor, geleceği vakit gelmiyor. Öbür çırağına söyledi:

- Hey Mirim can, bu herif gelmedi ya. Meyveden karnını doyurup, gölgenin koyu yerinde uyuyup kalmıştır. Onu bul da sen de biraz toplayıp gel.

Bu çırağını da gönderdi.

Mirim can da bağa girip baktı ki, her türlü meyveler olgunlaşmış, her bulak bir yana akıyor, ibibikler ark kazıp, guguk kuşları su koyverip, kurbağalar mirap olup, bülbüller ötüşüp gülün şavkı güne düşüp, günün şavkı da güle düşüp mükemmel bir gülistan.

Bu da biraz yiyip, toplayıp gezdi. Korkak adam kendinize malum. “Eee, sen sıradan bir bağ değilsin. Senin kendin de oluşmuş değilsin. Senin bir belan olmasa iyi.” diye bakınıp geziyor.

Haberi kimden al? Cariyelerden. Gammar canı bağlayıp, bağ seyrine çıktılar ki, gene bir oğlan geziyor. Eskisine cinleri tepesine üşüşmüş cariyeler bu defa durdukları yerden koşup geliverdiler. Mirim can baktı ki, bir sürü kız geliyor. Bunları görüp, kapıya doğru çekti ökçesini. Cariyeler de düştüler peşine. Yaz günü tek gömlekle dolaşıp gezen kısır cariyeler, ön eteğini beline kısıtırıp, saçını sallayarak Mirim canı sıkıştırıp geliyorlar. Bu da telaşlandığı için o yana bu yana atılıyor. Üç yüz altmış cariyeye az mı? atıldığı tarafı da kuşatıyorlar. Kapıya yetirmeden bunu da paldır küldür bastılar. Yiyip, içip, mest olup gezen cariyeler, itin bile o kızların arasına düşmesin. Yiyecek gibi çekiştirip, her birisi bir tarafından tutup, yere deyirmeden alıp dönüverdiler havaya ata ata.

Harmandeli'nin huzuruna getirip:

- Bibican, bağında gene bir bala tuttuk. Bibican senin bağında bala bitiyor. dediler.

Harmandeli:

- Ver haberini oğlan. Ozan mısın, şair misin, aşık mısın?

Mirim can:

- Aşığım. dedi.

- Âşık isen sen de bir nâme söyleyip ver. Evvel de biriniz gelince nâme söyledirip keyfettik.

Mirim can Harmandeli'ye bakıp beş kelime söz söylesin:

Seyredip girdim bu bağa,
Gezmeye yollar dolanır.
Bülbülüm kondum bu dala,
Şeyda bülbüller dolanır.

Perim gidelim otağa,
Başındadır altın tuğa,
Seyredip gidelim bağa,
Gezmeye yollar dolanır.

Âşık olan sana bakar,
Her bir sözün can yarar,
Yâr sinemde çapraz yara,
Yarama melhem dolanır.

Mirim söyler, çeşmim bakar,
Zerli giymek sana yarar,
Hak âşıklar sana bakar,
Aşığım maşuk dolanır.

Bu sözü söyledikten sonra Harmandeli dedi:

- Hey cariyeler, benim adam öldüremeyeli, adam kanını içmeyeli nice vakit geçmiş.

- Bibican, çok çok mehiller geçti.

- Ben her haftada, her ayda adam öldürmezsem her gezip dolaşan avareler bana laf atacaktır. Bunlar birbirinden beter imiş. O eve koyduğunuzu da çıkarın. İkisini de kesin, öldürün hemen.

Gammar canı da evden çıkarıp ikisini de sürükleyerek alıp gidiverdiler ölüm meydanına. Mirim can akıllı oğlan. Vaziyetin bozuk olduğunu anladı.

- Hey cariyeler, biraz sabredin. Benim bibinize bir arzım var, onu söyleyeyim.

“Arzım var.” dedikten sonra dönüp getirdiler. Harmandeli onları görüp dedi:

- Hâlâ öldürmediniz mi?

- Bibican “Arzım var.” dedi, sonra getirdik.

- Arzı varsa söylesin.

Mirim can arzını söyleyip zarı zarı ağlayıp beş kelime söz söyler oldu:

Şom nasibi alıp geldi buraya.

Bugün beni azat eyle periler.

Ne kılmıştım, kaldım öyle belaya,

Bugün beni azat eyle periler.

Töhmet edip nazik kolum bağlama,

Yüreğimi hicr oduna dağlama,

Gazap edip öldürmeye çağlama,

Bugün beni azat eyle periler.

Hepiniz cem’ olup bütün perizat,

Bibiniz gönlünü eyledi berbat,

Pirim hakkı için eyle sen azat,

Bugün beni azat eyle periler.

Mirim söyler, Hak işitse zarımı,

Yâd edeyim, Şah-ı Merdan Pirimi,

Göroğlu Bey gelse kırar barını,

Şimdi beni azat eyle periler.

Bu sözü söyledikten sonra en sonunda Göroğlu’nun adı geçti.

- Hey cariyeler, etraftan ayrılın.

Uzağa ayrıldılar.

- Sen oğlan, Göroğlu diyorsun, nerede gördün?

- Bibican, “Sen nerede gördün?den bahsediyorsun. Biz Göroğlu’nun Mirim, Gammar adlı iki çırağıyız.

- Öbür geldiğinde Mirim, Gammar iki çırağım var diye söylemişti ya. Siz onlar mısınız?

- Evet, evet bibican. diye bakınıp duruyorlar.

- Onlar olsanız gidin, sizin kanınızı affettim öyleyse.

Mirim can söyledi:

- Bibican, kanımızı affettiğiniz için hizmetinizdeyiz. Göroğlu bizden haber sorarsa ne diye varalım.

- Nerede Göroğlu?

- Bağın kiblesinde, gücümün altında,

- Orada mı bekliyor?

- Evet orada.

- Öyleyse siz vardığınız an hemen atlansın. Oyalanırsanız adam gönderip üçünüzü de öldürtürüm.

Dönüp gidiverdiler.

Haberi kimden al, Göroğlu'dan. Oturuyor, kalkıyor, onların yoluna bakıyor. "Gelmedi ya bunlar." diye. Onların bir iş bulduğunu da hissediyor. Sonra da söylüyor: "İşe giden oğlanın oyalanması iyi." "Adam gönderip beni de çağtırtırlar mı?" diye bekliyor. Bir müddet sonra bağdan iki oğlan çıktı. Horluk gören oğlanlar sararıp geliyorlar. Göroğlu bunları görüp "Bu heriflerin gelişi kötü ya." Diyor. Gelmesini de beklemeden:

- Haberinizi söyleye söyleye geliverseniz olmuyor mu? Göroğlu gelsin dedi mi? dedi.

- Adam gönderip üçünüzü de öldürtürüm. dedi. gitmek istersen git.

Göroğlu kâseye koyduğu çaya bakıp, şaşırıp oturdu. "Allah'ım bu sefer de olmadı ya. Bizimki şimdi olmadı. Âşık Aydın Pirin hizmetinde gelip ondan hayır, el alıp dönüp, gelip, bu kızı basıp, döşümün altına alıp içimi soğutmasam olmaz."

Çıraklarını alıp "Nerdesin Âşık Aydın?" diye sürüp gitsin. Şehr-i Bostan'a gelip, bir zengin adamın evine gelip, bir akşam kalıp ertesi gün: "Ey zengin ağa, ben Âşık Aydın Pirin hizmetine varıyorum. Ben dönüp gelinceye kadar üç ata, iki oğlana göz-kulak oluver." diye on altını çıkarıp eline verdi.

- Ey yahşı yiğit, tenne vermesen de bakardık.

- Öyleyse atlara yem pulu olur ya.

Çıraklarını, atını burada koyup, Âşık Aydın'a doğru yaya gidiversin.

Göroğlu deli gibi, cinli gibi, il içinden bağırıp varıyor: "Hey Âşık Aydın kalesi nerede, hoov? diye.

Meydanda iki tane ev var. İlerideki ev yeni, gerideki ev köhne. Yeni evin gölgesinde üç-dört adam sohbet edip oturuyor. Onların yanına geldi. Selam-sabah yok.

- Âşık Aydın'ın evi nerede, kalesi nerede?

- Gerideki ev, Âşık Aydın'ın evi o.
- Nerede kendisi, yağmacılığa mı gitti, kuşa mı gitti, nereye gitti?
- Yahşı yiğit, cinliymişsin. Pir dediğin yağmacılığa mı gider.
- Nereye gitti öyleyse?

Evinin kapısı da açık duruyor. Evin başköşesinde açık sarı renkli sarıklı, açık sarı cübbeli ihtiyar baba oturuyor. O evin başköşesindeki açık sarı sarıklı, açık sarı cübbeli Âşık Aydın'ın kendisi.

- Ey bırakın ya. Ev koruyup, oturan yaramaz sofisi deseniz ya.
- Âşık Aydın Pir o yahşı yiğit. İnanıp inanmayacağını bilmiyoruz.
- Âşık Aydın adlı yakışıklı pirimiz o mu?
- Evet o.
- Öyleyse ondan pir olmaz.
- Pir dediğin nasıl olur?

- Yiğitler, pir denileni görmesek de işitiyorduk. Sarıgı Hiveli'nin arabasının tekerleği gibi olsa gerek, onun dergâhında kabla, şüle, yahni kaynayıp dursa gerek, hiçbir şey yok ya onda.

- Hey yahşı yiğit, sen onun içinde ne olduğunu biliyor musun?
- Allah, doğru söylediniz ya. Buradan gidip beş, altı ağız cevap alayım. Soruma cevap verirse pir, vermezse beni tutup mu kalıyor.

Oradan koştı Âşık Aydın'a doğru. Yeter yetmez:

- Hey pir ağa, evde misin hoov? Evdeysen Es-Selam-u Aleyküm hoov. dedi.
- Âşık Aydın da oturuyor, "Deli mi, cinli mi birisi geliyor." diye.

Eşiğin ardında durup içeri girmeden:

- Pir ağa, Es-Selam-u Aleyküm. dedi.
- İyilik mi, yahşı yiğit?
- Pir ağa, senden bir cevap almaya geldim.
- "Pir ağa." diyor şimdi de.
- Sorun varsa soruver, yahşı yiğit.

Bu dışarıdan soru sorup, o içerden cevabını verip beş kelime söz söyler oldu:

Göroğlu: Haktan inen o beş şeyin,
 Evvel başı, seri nedir?
 Dördü dilli, biri dilsiz,
 Başındaki peri nedir?

Âşık Aydın: Hak'tan inen o beş şeyin,
 Evvel başı Bismillah'tır.
 Dört kitabın biri Kişbir,
 Biri Cebrail peridir.

Göroğlu: Beş beşten yukarı mescit,
 Mescidin mihrabı nedir?
 Onun içindeki kuşun,
 Adı nedir, yemi nedir?

Âşık Aydın: Beş beşten yukarı mescit,
 Mescidin mihrabı birdir.
 Onun içindeki kuşun,
 Adı kepder, yemi nurdur.

Göroğlu: O kimse oturur törde,
 Mağfiret saçar yurda,
 Kırk çitlen cem' olan yerde,
 Dilinin ezberi nedir?

Âşık Aydın: Dervişler oturur törde,
 Mağfiret saçarlar yurda,
 Kırk çitlen cem' olan yerde,
 Hakk'ın lutfu etberidir.

Göroğlu: O kimse anadan oldu,
 Atasına nikâh kıldı,
 Rövsen söyler, Âşık Aydın,
 Eri nedir, karı nedir?

Âşık Aydın: Aydın söyler yandı canım,
 Vefası yok bu dünyanın,
 Âdem ata, Havva ananın

Hem atası, hem eridir.

Bu sözü söyledikten sonra Göroğlu yenildi. Koşup, girip, pirinin ayağına baş koyup, ağlayıp, yuvarlanıp yatıyor.

- Bet kıldım, hata kıldım pirin ooov. Benim günahımı affediver. Pirim ben sana sofi olmaya gelmişim.

Âşık Aydın söyledi:

- Ey yahşı yiğit, senden sofi olmaz, bizden pir. Sen sağ-selamet gidiver.

- Pirim, öldürürsen öldür, asla gitmem.

- Ey yahşı yiğit, senden nefsin köreltip sofi olan olmaz. Senin üst başın şahane görünüyor, gözün keskin görünüyor, sen bizim dergâha sığacak adam değilsin. Bu göz ile boşu boşuna gezmezsın. Gidiver, gidiver.

- Pirim, benim gözümü ne yapacaksın, kaşımı ne yapacaksın. Nefsimi köreltip sofi oluşumu söyle ya sen. Üstüm, başım şahane ise ne giydirirsen emrindeyim.

- Âşık Aydın söyledi:

- “Gelene gel demek var, git demek yok.” demişler. Allah bilir, bizimle ne kadar pir olacağını. Dayanabildiği kadar gezer ya. Otur öyleyse, gitme sen.

Göroğlu’nun bütün şahane giysilerini çıkarıp, alıp, hem de silahlarını da alıp, bir çuvala salıp, açık sarı, kalın elbise giydirdi, eski mes giydirdi, eski kalpak giydirdi, kalpağının etrafından beş altı garı bez sardı. Oldu bir orta boyluca değirmen gibi sofi.

- Ey sofi can, senin ism-i şerifin ne?

- Benim gerçek ism-i şerifim Rövşen.

Âşık Aydın Pirin üç yüz altmış sofisi vardı, Rövşen sofi ile üç yüz altmış bir oldu. Âşık Aydın ulu Pir, günde bir ziyarete çağırıp, alıp gidiyorlar. Har, zengin, sipahi çağırıyor. Bazen gücü yeten fukara çağırıyor. Başka sofilerin evi yakın olduğu için evli evine gidiyor. Rövşen sofinin evi mi var. Aşık Aydın nereye gitse onun peşine düşüyor.

Nereye varırsa pirin arkasından her türlü damak hazır. Bu da bulduğunu yiyip, pirden gizlice meydanda nargile çekip, gezip dolaşıyor. Başka sofiler gece yarısı kalkıp, abdest alıp dua-senada oluyorlar. Rövşen sofi ya yahniden, ya pilavdan karnını tam doyurup, üstünden de bir olgun kavunu tamamiyle yiyip, gizli bir yerde oda bulup, vuruyor uykuyu, ertesi gün, gün ortası, öğleyin kalkıyor. Yemek bol olduğu için, uyku bol olduğu için değirmen gibi semizlenip, mest oldu ya. Kime dokunacağını bilmiyor.

Bir gece Aşık Aydın pir bir rüya gördü. Düşünde üç yüz altmış bağ-bahçe, ortasında köşk, köksün orta belinde pencere, pencereden bir kızın yüzü göründü. Sanki

buluttan ay çıkar gibi. Tiksinip uyandı. Baktı ki, rüyası. Namaz vakti de olmuş. Sofiler de toplanıp, abdest alıp, cemaatle namaz kılıp namazdan dağılacakları vakitte dedi:

- Ey sofilerim, durun. Ben bu gece bir rüya gördüm.

- Ey, söyleyiver Pirim, söyleyiver. Peygamberler yorumu olsun.

Bir iki tane nefislice sofiler damağa da yoruyorlar.

Orada Aşık Aydın Pir “Kara Gazma”yı eline alıp, sofilerine bakıp, gördüğü rüyasını beyan edip bir söz dedi:

Bir gece yatardım, bir ahval gördüm,

Evvel kolu yeşil sopalı geldi.

Hüda'mı yâd edip yerimden kalktım,

Yüzleri nur, dili senalı geldi.

Bir nice ashaplar geldi düşümde,

Bir ahval gördüm ben yüz on beşimde,

Peygamber tacını koydu başımda,

Tamamı başları külahlı geldi.

Güzeller cem' olup süsler eyleyip,

Tamamı zer giyip kendin süsleyip,

Bir nazenin durdu, zülfün toplayıp,

On dört gece ayın cemali geldi.

Âşık Aydın sözü yalan değildir,

Bu sırlarım işte pinhan değildir,

Meğer olsa huri, gulman değildir,

Gönlüme bir yârin hayali geldi.

Bu sözü söyledikten sonra sofiler: “Sen bildin mi ya, sen bildin mi?” oldular. Bir taraftan bir vesveseli sofi dedi:

- Pirim biz bildik.

- Bildiysen söyle sofi can.

- Söylersek pirim, at, araba, öküzünüzü hazırlayın. Büyük çiftçi olursunuz.

- Hayır, bu değil.

Bu yandan bir sofî çıkıp söyledi:

- Doğru söylüyor Pirim. Piriñ tarlasının sonundan vursan susamı bin beş yüz batman vardır.

- Hayır, bu da değil.

Gene bir sofî çıkıp dedi:

- Pirim biz bildik.

- Bildiyseniz söyleyin.

- Söylersek; yarın bir zengin adam yolundan dönüp sofî olmaya sizin yanınıza gelir. Getirir semiz büyük baş hayvanları, getirir semiz semiz koyunları, gelir gelmez kesip atsak kazana sofiler etten yağdan afiyetli olur Pirim.

- Hayır, bu da değil.

Hülasa, üç yüz altmış sofî gönlüne geleni söyleyip çıktı.

Pir de “Bu değil.” deyip oturuyor.

Bu sözlerden Rövsen sofinin haberi yok. Bir hücrede uykuya dalmış yatıyor. Bir sofî gelip:

- Rövsen sofî, kalk. dedi.

- Ne var? diye fırlayıp kalktı.

- Bu vakit Pirim bir düş görmüş. Hiçbir sofî yoramıyor. Sen bilirsin.

- Hemen hallederiz onu. diye açık sarı elbisesini, sarığını, mesini giyip, ayakkabısını giymeye aceleyle koşto. Yüzünün doğrultusunda oturan sofileri yıkıp, devirip Pirin yanına geldi:

- Pirim sen bir rüya görmüşsün. Onu hiçbir sofî yoramıyormuş. Sabahtan bizi bulup bizden sormazlar mı? biz onu biliyoruz Pirim.

- Biliyorsanız söyleyin.

- Söylersek Pirim bir ay, kırk günden beri senin hizmetinde mi geziyoruz?

- Evet geziyorsun.

- Ben bütün sofilerini iyi öğrendim. Senin aç sofin yok imiş. Bütün sofilerin zengin imiş. Ata, silaha gücü yetmeyecek sofin yok. Hemen sofilerini gönderip at, silah aldırır.

- Rövsen sofî, at, silah alıp ne yapacağız onu?

- Pirim, at, silahı hazırlayıp, seni de baş edip gitsek, Kızılbaş’a vursak yağmayı, acıtıp acıtıp getirsek budur Pirim.

- Rövsen sofî, seninki yokuşa da dokunmadı diyorum ben.

Ne diye dokunmadı Pirim?

- Rövşen sofı, senden bir şey çıkmayacağını baştan da bilmişim ben. Sen bunun gibi kızgınlık ediverme. Benim düşümde temiz bir kız göründü işte.

- Pirim, gitsek Kızılbaş'a, vursak yağmayı onun içinde kız da olur, gelin de. İhtiyarlığınızın sonunda bir taneciğini seçip alırsınız. Butluca olanın yanında yatıp keyfedersiniz. Kız dediğin o olur ya.

- Rövşen sofı, kesmelik, yağmacılık gördüğümüz şey değildir.

- Evvel görmediysen şimdi görürsün Pirim.

- Hayır, Rövşen sofı. Biz gidemeyeceğiz.

- Pirim gidelim.

- Hayır.

- Gitmeyecek misin?

- Gitmeyeceğim.

- Gitmeyecek misin?

- Gitmeyeceğim.

- İşte gitmezsen ayakkabın, mesin kurbanı olayım. diye mesinin başından tutup silkeleyiverdi. Başı kopup gocu ayağında kaldı. Açık sarı elbisesini de çıkartıp, patlatıp vurdu. Sarığı da eşikten meydana atıverdi. Yuvarlana yuvarlana, çözüle çözüle her çöpün başında bir parçası kaldı. Pirin eşiği, şehitlik gibi oldu. "Hey kurbanın olayım senin. Bizim ile yağmacılığa gitmezsen senden pir, bizden mürit olmaz." diye çuvaldan kendi giysilerini, silahlarını alıp, deli gibi çıkıp gidiversin. Geldi çıraklarının yanına, atları da semizlemiş.

- Mirim, Gammar can, kaybolanın ayıbı yok, dönüp izini bulursa. Sürün, Çandıbil'e varıncaya kadar, atlara da idman olur. Sürüp gidiversinler.

Haberi kimden al? Âşık Aydın'dan. Onun sofilerinin içinde Kerem oğlan adlı sofisi vardı, Lakabına Kerem Deli derlerdi. Ondan iyi gördüğü sofisi yoktu. Kendisi de pirlık derecesine yetişmişti. Pirin gördüğü rüyası ona ayandı. "Başkaları söyleyip bitirsin." Diye konuşmadan dolaşıp geziyordu. Sofilerin hepsi gittikten sonra Pirinin yanına gelip:

- Pirim, senin gördüğün düşü biz yoralım. Kendisini de saz sohbetle. diye Kerem can Pirinin düşünüyüp bir söz söyler oldu:

Mübarektir ustam gördüğün ahval,

Evvel gelen Âdem Sepi olaydı.

Hüda'yı yâd edip yerinden kalktın,

Sonra gelen Resul Veli olaydı.

Dört kişi karşında sordu cevabı,
El bağlayıp ona ettin tovabı,
Birisi götürdü gülgün şarabı,
şarap veren Hazret-i Ali olaydı.

Güzeller cem’ olup seyre çıkmıştır,
Göz güldürüp, kalem kaşın kakmıştır,
Dal omzuna heykelini takmıştır,
Gördüğün düş Harmandeli olaydı.

Üç yüz altmış sofi bu düşü bilmez,
Hak nazar etmese haberi olmaz,
Pire hizmet eden umutsuz olmaz,
Bunu diyen Kerem Deli olaydı.

Bu sözü söyledikten sonra Âşık Aydın dedi:

- Afferin Kerem can, dillerine sağlık. Benim gördüğüm düş bu işte. Kerem can, yüz on beş yaşın üstünde ihtiyarlığın sonunda bu kızın peşinde fedakârlık etmeden olmaz. diye ertesi gün başka sofilerine:

- Sofilerim, benim Kerem can ile bu yanda bir işim çıktı. Ben dönüp gelinceye kadar hepinize izin. dedi.

Sofilere izin verip, Kerem canı yanına alıp “Nerdesin Rum vilayeti, Arslan Zengin’in kızı Harmandeli? diye çıkıp gidiversinler. Yol uzak, söz kısasına iyi. Sürüp Rum vilayetine gelip Harmandeli’nin bahçesinin kıblesinde Göroğlu’nun oturduğu gücümün altında bu da indi. Çay içip, biraz külçe yiyip, dinlenip:

- Hey Kerem can, kızın yanına sen gidip gel. O kız deli kız mı, akıllı kız mı, yıkıldığını, yenildiğini bilecek mi? Ya da bir delirip oturan cinli mi? Kendin de gün ortasında var. dedi.

“Gün ortasında var.” demesinin sebebi cariyeleri uykuda olacak.

Âşık Aydın’ın ilahiden inen bir Kara Dutarı vardı.

- Bunu da elbisenin içinden sırtına bağla, gerekir mi, ne olur?

Kerem can dutarı arkasından bağlayıp gidiverdi. Gün ortası gelip bağa girdi. Girdi ki, mükemmel bir gülistan.

O cariyeler havuzun etrafında serilip yatıyorlar, uyuklayarak. Sanki harmanın üstünde su kabağı yatar gibi. Kerem oğlan da onların arasından öbür tarafa geçti. Vardı Harmandeli'nin sarayının eşiğine. Harmandeli de döşekte sırtüstü yatıyordu. Eşikte bir kâküllü oğlan selam verip duruverdi. Dirseğine dikildiğinde dedi.

- Bibican, yolcu, tüccar oluruz. Ateş diye geldim ben.

- Ateş diye geldiysen ocakta ateş var.

Kerem can kızın suratı basmış, yüzünden ter damla damla akıyor. İki tane yumuşak çöp alıp bir közü sıkıştırıp kaldırıyor. Bir karış kaldırmadan köz yanıp çöp yere düşüyor, oyalanıp duruyor söze başlamak için. Harmandeli'nin bir müddet sonra elbisenin açığından dutarın sapına gözü düştü.

- Hey oğlan, arkanda sazın varmış, ozan mısın, şair misin, âşık mısın?

- Bibican, bizde her birisinden de var.

- Hadi öyleyse sazını elini alıp bir nâme söyle. Sen de öncekiler gibi mi, yoksa bir başka değişik şey misin? Avazını işitelim.

- Bibican, öncekini de bilmem sonrakini de. diye bir söz söyler oldu.

Ben bir oğlan geldim senin adına,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.
Sen bir şahsın yetiş benim dadıma,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Ben bir âşık, geldim sana saz ile,
Bir ceylan avladım behr-i baz ile,
Döğüşüm var Harmandeli kız ile,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Gençliğinde işin cenge taraftır,
Bolluk gidip o işlerin tuhaftır,
Otuzdan geçince halin haraptır,
Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Vaktin yetse eriyip kaddin dal olur,

Arifi görünce dilin lal olur,
 Ustam gelse sinen üstü yol olur,
 Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Âşık Kerem arzeylesem özüne,
 Kurban olsam kaşı gözüne,
 Âşık oldum anasının kızına,
 Güzel oğlan bağa seyre gelmiştir.

Bu söze başladığından Harmandeli onun sözünün mânâsını derip oturuyor. “Allah’ım, güzel dükkândan çıkan oğlana benziyor. Sözü çok layık söylüyor ya. Er, geç bu oğlan ile Hüda Taala’m benim yıldızımı kavuşturacağa benziyor.” diye gözüne daha sıcak görünüyor. Sonra da düşündü: “Bu oğlan mânâsız söz söylemiyor, bundan bir mânâsız söz bulup, bahane ile horlayayım. Sonu nereye varır ya? Bunun izinin kavgası çoktur. O nâmesinin sonunda ‘Âşık oldum anasının kızına.’ dedi. Bir adamı suçlamak istersen söz mü bulunmuyor. O da mânâsız söz değil.” Harmandeli yerinden kalktı.

- Bu herifin kendine dil dokundurduğunuş. Anama niye dil dokunduruyor. Sen “Anasına, kızına” diye söyledin diye dutarını elinden alıp tam ensesine vurdu. Dutarını pare pare etti. “Annesine, kızın.” dedi.

Kerem can dutarın parçalarını toplayıp, alıp bir mendili vardı, ona sarıp dönuverdi. Meydana çıkıp düşündü: “Allah’ım, ben bu kıza mânâsız söz söylemedim. Beni acımasız dövdü ya bu kız. Ben de erkek adam değil miyim? Geri dönüp ağzıma geleni püskürteyim. Yüreği patlayıp ölüyorsa ölsün bu kız. Ya beni kovalayıp tutturur mu? Kovalatırsa kaçarım ya. Ayağımı alıştırırayım.” diye o yana bu yana koşuyor. Küçük arklardan çift zıplıyor. Gelip Harmandeli’nin eşiğinde durup, dutarın sapına bir nice mânâsız söz söylese gerek:

Kırılsa kırılısın bu dutar,
 Kırık sazı izlerim ben.
 Yarın üstadım gelince,
 Hesap sorup gözlerim ben.

Ahtinden olup sen cüda,
 Yüzünden gitmiştir haya,

Bize de yâr olur Hûda,
Hak dil verse söylerim ben.

Âşıklara gelen sözdür,
Canım alan nergiz gözdür,
Dutarım kanı yüz kızdır,
Ustam gelse söylerim ben.

Harmandeli yapma kahrın,
Ustam gelse alır arım,
Dutar için çifte narın,
Ustam gelse alırım ben.

Âşık Kerem benim adım,
Hakk’a yetişse feryadım,
Âşık Aydın’dır üstadım,
Ustam gelse söylerim ben.

Bu sözü söyledikten sonra bu name söyleyen kişi olup duruyor. Harmandalı onu tutmaya fırsat oluyor. Bu da nâmesini bitirdi. Harmandeli de bir sıçrayıp ateşten ileri geçti. Kerem can da eşikten çıkıp çekiverdi ökçesini. Harmandeli de “Dur.” diye heybet attı. Korkusuna ayağı tutulup, hemen yıkıldı. Bu da gidip kavrayıp bastı. Koltuğuna adlıda dönüverdi. Koltuğunda sıkıştırıp geliyor. Bu geliste dokuz kat döşeğin üstünde bağdaş kurup oturdu. İki budunun üstünde kendini baktırıp Kerem canı da oturttu emzirecek gibi yapıp.

“Gel bu oğlanı korkutayım.”

- Ey oğlan, bu oturuşuna bir nâme söyle. O nâmeni iyi de söyleyen, kötü de söyleyen, tek de söyleyen, çift de söyleyen seni öldürteceğim.

Kerem can söyledi: “Bu nasıl söz, ilde olmayan söz ya bu. Ben iyi de söylesem, kötü de söylesem, tek de söylesem, çift de söylesem ölüyorsam ben de erkek adamım söyleyip öleyim ya. Harmandeli gibi kızın yumuşak dizinin üstünde söyleyip ölsem uktem ne!” diye düşündü.

Yumuşak budun mestliği, müşk-i safran ilaçlarının kokusu burnuna vuruyor. Onun mestliği burada Harmandeli’nin çenesinin altına gözünü dikip bir söz söyler oldu:

Başına kurbanım gül yüzlü peri,
Desem öldürür sen, demesem ölem.
Bugün töhmet edip korkutma beni,
Desem öldürür sen, demesem ölem.

Ben seni severim, can ile dilden,
Sen beni sevmeye korkarsın ilden,
Sanki Çin parmaktan, kınalı elden,
Tutsam öldürür sen, tutmasam ölem.

Ben geçmişim bugün namus arımdan,
Korkmam senin gazabından, darından,
Ak göğsünde biten çifte narından,
Tutsam öldürür sen, tutmasam ölem.

El bağlayıp düştüm senin oynuna,
Ustam gelse bir iş koyar boynuna,
Aşık Kerem, girsem senin koynuna,
Girsem öldürür sen, girmesem ölem.

Bu sözü söyledikten sonra kızın gönlü geçip oturuyor idi. En sonunda “Ölürüm.” demeye fırsat vermeden, boynunun üstünden elini sarıp, alıp yanağına ağzını bastı. O kellesini çekip almak istiyor. İştah ile yapışan kız hiç gevşetmiyor. Bu gidişle bu yan yanağı muhkem geldi. Bu yanağına da bastı ağzını.

Harmandeli’nin nefsi karar bulup, eli, ayağı soğudu. Kerem can elinden kurtulup alelacele dönüverdi. Geldi Aşık Aydın’ın yanına:

- Kerem can, ejder mi gödün, şir mi gördün, yaman kanın kaçıp suratın değişmiş ya?

- Pirim, ejderini de bilmem, şirini de. işte dutarını kırdı. diye attı önüne. Konuştuğu bütün sözleri tek tek söyledi.

- Kerem can, o kız deli değilmiş, akıllı kızmış o. Varsak bizi de yener o.

- Ey Pirim, yener diye geri çekilme. Onun dutarı kırdığı bir yana, vurup horladığı bir yana, o kızdı benim arımı alıvermezsen senden Pir benden mürit olmaz.

- Kerem can, sıkılıverme. O kızın gözüne bir keramet göstermezsem olmaz şimdi.

-Pirim er-geç kerametın varsa göster bugün.

-Pekâlâ, sabret bakalım.

Âşık Aydın Pir boynuna kuşağını atıp, Hüda'ya münacat kılıp oturdu, kıblesine bakıp. O dutarı eskisinden de ziyade sahibine geldi. Âşık Aydın Pir hayvan, insan; canlı, canavarın gözünden kayboldu. Kerem canı kaybedip otuz iki sazı bir kulaktan dizip Harmandeli'nin eşiğinden tıngırdayıp geçiverdi. Harmandeli'nin kulağında her çeşit avaz peydah oldu. Koşup dışarı çıktı. Gözüne hiçbir şey görünmedi. Kuşluk vakti gene geçti. Öğle, ikindi, gece yarısı, evinin etrafını gürültüye boğuyor.

Harmandeli'nin gönül sandığına tehlike düştü. "Allah'ım, ben işana mı dokunmuşum, ya da evliyaya mı, her çeşit avaz kulağımda peydah oluyor, gözüme hiçbir şey görünmüyor." diye kıblesinde bir evliya var. "O evliyaya gidip niyazımı, sadakamı verip gelsem biraz kifayet etmez mi ya? diye kız gönlüne getirdi. Bu da Âşık Aydın'a ayan oldu. "Hey Kerem can, o kız evliyayı ziyarete gider yarın. Evliyanın beri yanında mezarlıkta bir çukur kaz. Ben içine girip yatayım. Üstümü onunla bununla örtüp, biraz toprak atıp, mezarı yeni yapmış gibi bana yaslan da otur. Dönüşte kızın yolu senin üstüne düşer. "Oğlan burada ne iş yapıyorsun?" diye söyler. Sonra sen söyle: "Benim bir Pirim vardı. O defa senin yanına gidip dönünceye kadar eceli yetip ölmüş. Ondan ben hayır, el almamıştım. Onun kabrinden bir hayır, el olmaz mı diye yaslanıp oturuyorum." diye söyle. Sonra sana heybet eder. Siyaset yapar. "Nâme söyleyip ver." der. Sen de hiç ilgilenme. Sonraki sözü kendim konuşurum."

Kerem can, çukur kazıp Âşık Aydın içine girip yatıversin. Âşık Aydın'ın kabre girip yatmasının sebebi "Ölü, dirilen kişi olup, sıçrayıp çıksam kızın biraz aklı gider."diyor. hem de söyleşecek ozanını önceden başlatıp gerisinden söyleyip yener imiş.

Ertesi gün Harmandeli beş, altı koyunu arabaya koyup, kendisinin de bindiği atı vardı. Ona da Sulhundeli derlerdi. Harmandeli, Sulhundeli ikisinin adı uyuşuyor. Evliyaya gelip, koyunları kesip, sadaka verip dönüşte bir mezarın üstüne geliyordu. Baktı ki, o oğlancağız bir mezara yaslanıp oturuyor. Heybet atıp üstüne abanıp durdu:

- Oğlan, sen burada ne iş yapıyorsun?

O Pirinin söylediği sözleri tek tek söyledi.

- Ey sen bir aptal oğlanmışsın, senin Pirin dirilikte el mi vermişti ki ölünce el versin. Hadi hemen bir nâme söyle.

Kerem can hiç kulak vermiyor. Kulak vermedikten sonra Harmandeli altın sazını arkasından alıp, memesinin üstüne koyup, oğlana bakıp bir nâmeğe başlasın bakalım, izini de Âşık Aydın alıp götürür ya:

Niçin korkmadın adımdan,
 Sen nerenin oğlanı sen?
 Ayrıldın mı üstadından,
 Şimdi geldin amana sen?

Öyle dedikten sonra Âşık Aydın da mezardan fırlayıp çıktı:

Âşık Aydın: Yüz bin sazları indirip,
 Boş gördün mü meydanı sen?
 Vurup, dutarını kırıp,
 Genç gördün mü oğlanı sen?

Harmandeli: Git baba kendi yoluna,
 Bakmadan sağ, soluna,
 Doğru gelip sen ölüme,
 Nerden çıkan divane sen?

Âşık Aydın: Hak için çıktım mezardan,
 Sataşsa kaçarsın erden,
 Haber sorsan yaşlı pirden,
 İyi tanı babanı sen.

Harmandeli: Âşıklığa yoktur canım,
 Meydanda dökülür kanın,
 Eylenmem alırım canın,
 Hemen oku imanı sen.

Âşık Aydın: Hak aşık sözüne pektir,
 Senin ile teke tektir,
 Babanın hayali çoktur,

Göster bugün sineni sen.

Harmandeli: Danışmam, git baba ırak,
Omzuna deyer dayak,
Kendin yaşlı sakalın ak,
Dil uzatama sineme sen.

Âşık Aydın: Arzım var yâre yetmeye,
Çalıp narından tutmaya,
Baban gelmiştir yatmaya,
Hemen başla hanene sen.

Harmandeli: Ben özüm kızların hanı,
Kestim üç yüz pehlivanı,
Ya görmüşsün Mustafa'nı,
Âşıkların sultanı sen.

Âşık Aydın: Çekme perdeyi yüzlere,
Bakmadan başka kızlara,
Gençlik edersin bizlere,
Çağır bugün ananı sen.

Harmandeli: Harmandeli çıktım raydan,
Yüzlerim durudur aydan,
Bu işler bana Hüda'dan,
Tut bugün saf cemali sen.

Âşık Aydın: Âşıklık yolu derindir,
Muhammet Dini hak dindir.
Tanısan Âşık Aydın'dır,
Aziz sakla mihmanı sen.

Bu sözü söyledikten sonra Harmandeli attan inip Pirin ayağına başını koyup:
“Bed kıldım, hata kıldım, Peygamber sayesi düşen adam sizsiniz. Atlanın gidelim

saraya. Gönül maksadınızla olalım.” diye alıp beraber dönüverdi. Kazaykar Sarayına yetmeden atası Arslan Zengin önünden çıktı. Baktı ki, kızı bir aksakallı ile oğlanı peşine iliştirip geliyor.

Atın yularını çekti:

- Ey Harmandeli yavrum, bu iliştirip getirdiğin bu aksakallı ne. Deli mi, divane mi, ya da tabip mi, hasta mı oldun?

- Hayır, ata, deli, cinli, divane değil, hasta da olmadım, tabip de değil. O mezarlıktan gelirken bu aksakallı ile söyledik, yenildik. Peygamber sayesi düşen adam bu imiş. Onun gönül isteği ile olmak için geliyoruz.

Arslan Zengin bakınıverdi. Vuracağı şeyi düşünüyordu. “Bu kızın kendisi mest olmuş, taşmış, er veya geç bir bozukluğun üstüne varır diye gönlüme geliyordu. O gönlüme gelen oldu.”

- Sen hanı beğenme, sipahiyi beğenme, zengini, yahşı yiğidi beğenme. En sonunda Peygamber sayesi düştü diye bir cinli divaneyi tutup getiriyorsun. diye Aşık Aydın’ın tepesine çift kamçıyı, Kerem canın tepesine çift kamçıyı, Harmandeli’nin tepesine de çift kamçıyı vurdu. Peygamber sayesi düştü dedin, bu aksakallının üstüne gücümün sayesi bile düşmüş değildir. “Aman atamsın ya.” diye Harmandeli edepli olup sarayına sürüp gitti. Âşık Aydın Pir ile Kerem can o gücümün altına gidiverdi. Gücümün altına gidip Kerem söyledi:

- Allah, Pirim, olmuştur desek gene olmadı ya Pirim.

- Kerem can, sıkılma, sabret. O kızın peşinde sefil olurum, almadan gider diye hayaline de getirme sen.

Âşık Aydın Pir bu gece gelip Hünkâr Padişahın rüyasına girdi. Hünkâr’ı rüyasında boğup, dizini dizine kakıp, birkaç defa savaştılar. Hünkâr tiskinin kalktı. Baktı ki, rüyası. “Allah’ım ben bu Âşık Aydın Pire ne günah, ne yazık etmişim. Onu nerede olsa arayıp, bulup günahımı dilemesem olmaz.” At alıp, hibe alıp kırk sipahisi ile Hünkâr çıkıp gidiverdi Âşık Aydın’ın yurduna. Geldi Âşık Aydın’ın yurduna. Oradan da “Rum vilayetine gitti.” diye haber işitip Rum vilayetine gitti. Sorup geliverdi ilin bir tarafından. Bir adam söyledi: “Harmandeli’nin bahçesinin kiblesinde bir ihtiyar adamcağız oturuyor, eğer olsa odur.”

Geldi o söylenen yere. Baktı ki, o Pir. Attan inip Pirin ayağına başını koydu.

- Bet kıldım, hata kıldım. Dağ gibi günahım varsa darı gibi yaparak affet.

- Hünkâr Padişah, senin yaptığın günahın yok. Arslan Zengin’in kızı Harmandeli’nin ettiği vaadi, şartı: “Söyleşen ozana yenilse, güreşen pehlivana yıkılsa

tacı, tahtı ile varıyormuş.” diye duymuştuk. Yüz on beş yaşın üstünde ihtiyarlığın sonunda ölümüne razı olup geldik. Söyleştik, yendik. Obasına varsak, atasına varsak atası Arslan Zengin bize vurup, horlayıp gönderdi. Sen yurdun padişahı oluyorsan bizim denkliğimizi bulup verirsin. Senin günahın o.

- Ey Pirim, “Ben ne günah, ne yazık yapmışım.” diye korkup geliyordum. Maksadınız Harmandeli kız ise onu sana bahşettim.

- Bahşedip senin mi kızındı o?

- “Senin mi kızın? diye sinirlenme Pirim. Alıp verme yetkisi benim elimde. Gelin sarayına doğru atlanalım.

- Hayır, Şahım. Gitmeyeceğim. Kendisi gelip, ayağıma yıkılıp götürmezse.

- Öyleyse sen burada bekle bakalım.

Arslan Zengin’in sarayına doğru Hünkâr sürüp gidiverdi. Vardı Arslan Zengin’in sarayına. Padişah geldikten sonra, han geldikten sonra, zenginin pazarı yanında beş altı koyun kesip, ak kıllı çadır dikip toy tutumunda oldu. Çay, nargile, yemek hazır kıldıktan sonra Arslan Zengin söyledi:

- Taksir, Padişahım. Ozan, sazende de dinler misiniz?

- Beli dinleriz.

- Hangi ozanı getirelim?

- Harmandeli’nin bağının kıblesinde, gücümün altında bir yaşlıca ozan vardır. yanında da bir çırağı vardır. Git onu getir.

- Hayır taksir, onu getirmeyeceğim.

- Hayır onu getir.

- Taksir, onun yanına benim varacak yüzüm yok.

- Yüzünü ters çevir, git, getir.

O zaman da “Getirmeyeceğim.” diye oturuyor.

- Getirmeyecek misin?

- Getirmeyeceğim. dedi.

- Getirmezsen ben burada toy yaptırıp ozan işitmeye gelmedim. On sekiz yıldan beri zekat boynunda var mı?

- Beli var.

Harmandeli de on sekiz yaşına varmış idi.

Hünkâr kendi kendine evvelden düşünüp gelmiş. “Kim yener, kim alır sanıyorsun.” diye “Er veya geç kendim alırım ya.” diye umutla gezmiş idi. Onun için Arslan Zengin’den haraç, zekat almamış idi.

- On sekiz yıl boynunda varsa gene bir on sekiz yıl ekle üstüne. O aklımdan çıkmış benim. Dün, evvelki gün bir defterimi buldum. Otuz altı yılın zekatını say buraya.

Arslan Zengin hesaplayıp görse ki, malının tam yarısı gidecek. Çaresiz olup atlandı da karaltısı görüldüğü yerden titreyip geldi Pirin yanına.

- Bet kıldım, hata kıldım Pir. Gelin, atlanın. Gönül maksadınızı bitiririz ya şimdi.

- Ben ata binim gitmeyeceğim. Boynuna alıp götürürsen giderim.

- Pekâlâ Pirim. diye Aşık Aydın'ı boynuna bindirip, Kerem canı atına bindirip, götürüp Hünkâr Şahın önünde boynundan indirdi. Pir geldikten sonra gene çay, yemek hazır kıldılar.

Hünkâr söyledi:

- Pirim, sen saz alıp bir nâme söyleyiver, öncesinden tadımlık.

- Benim nâme söylemem iyi ya, Harmandeli'ye haber verin. Evi de çırılçıplak koyun, yüz altmış cariyesi ile etrafına alıp oturursa sonra söyleyeyim. “Harmandeli anasından olalı beri cemalini kaygısız gören adam yokmuş.” diye duyuyorum. Bizim arkamızdan il, halk kaygısız cemalini görsün.

Harmandeli'ye haber verdiler, “Seni Âşık Aydın Pir çağırıyor.” diye. Harmandeli'nin vakti hoş olup, giyebildiğini giyinip, takınabildiğini takınıp, cariyelerine ilştirip “Yer minnettar olsa basarım, olmazsa basmam.” diye yerin kaymağını bozmadan pırıl pırıl edip geliyor. Evi çemberleyip oturdu. Harmandeli ay örneğinde, cariyeleri yıldız örneğinde. Âşık Aydın dutarı alıp el vurunca Hünkâr söyledi:

- Pirim, huzurlu, kartça görünüyorsun. Kıyamet sözlerinden söylemeyin. Mecazi sözlerden söyleyin. İşte Harmandeli kız da karşında oturuyor. Bizim de biraz gözlümüzün götürülmesi için.

- Pekâlâ. diye Aşık Aydın beş kelime söz söyler oldu:

Şükredeyim ben Hüda'ya bir yâre gözüm düştü.

Sığınmışım Hüda'ya, dildara gözüm düştü.

Vaktin yetmiştir, yârim, çift nara gözüm düştü.

Mülk üstünde oynayan, şamara gözüm düştü.

Vaadettin gel yârim ikrara gözüm düştü.

Vaktin yetmiştir yârim, bir kemale yetiştin,
 Bizim ile meydanda mert oynadın ütöldün,
 Mertlik edip gelişin mert işini bitirdin,
 Vaadettin gel yârim ikrara gözüm düştü.

Bilmez mert kıymetini nâ-mert işi minnettir,
 Söyle sözün dürr olsun, dürr pahası kıymettir,
 Sana kim âşık olsa hakikaten kıymettir,
 Aç koynunu göreyim, koynun içi cennettir,
 Cennete giren ölmez, seyrana gözüm düştü.

Bunca yollar zar edip gördü yârin kendini
 Emmek nasip olur mu, yâr lebinin kantını,
 İhlâs ile tutarım yâr dediği pendini,
 Aç göğsünü göreyim, göğsün altın bendini,
 Cennette şimdi biten çift nara gözüm düştü.

Ey nazenin gül endam, ölünce sürün devran,
 Ön dört âşık geçmiştir, hepsi olsun hayran,
 Bir nice rakiplerin sinesi olsun viran,
 Yansın, pişsin, kavrulsun, rakipler olsun biryan,
 Âşık Aydın ne ukte harmana gözüm düştü.

Bu sözü söyledikten sonra Harmandeli sarayına gitti. Arslan zengin gene çay, yemek hazır kıldı. Hünkâr söyledi:

- Sen gönül maksadını tek tek söyle. Senin gönül maksadını biz bitirsek, sonra müsaade etsen biz de dönsek Pir nasıl olur?

- Ben sana gönül maksadımı sazla söyleyeyim. dedi.

Gidin diyin Arslan Baya,
 Va'dettiği yâri versin.
 Nalişim yetti Hüda'ya,
 Siyah zülf-i târı versin.

Hüsün âleme dolduran,
 Pehlivanlığın bildiren,
 Üç yüz aşığı öldüren,
 O cadı hun-hârı versin.

Hak şarabından kandırıp,
 Sahibin çırak yandırıp,
 Kırk gün yapıp, bindirip,
 Yedi katar neri versin.

Ruzem farz namazım olsun,
 Bu iş bizden lazım olsun,
 Kıyametlik kızım olsun,
 Allah bize huri versin.

Aydın sıkı ol imana,
 Bel bağlama bî-pâyâna,
 Bahşeyledim kerem cana,
 Razı olup varı versin.

Bu sözü söyledikten sonra Hünkâr, Arslan Zengin'e: "Bu Âşık Aydın'ın bir dediğini iki yapma." diye hükmedip dönüverdi. Harmandeli'ye haber verdiler. O gitme hazırlığında olsun. Bu da vakti hoş, keyfi hoş olup atasının hazinesinden yarısını, koyun devesinden yarısını, büyük baş malından da yarısını bölüp bölüp alıversin. Âşık Aydın, Harmandeli'yi mal, mülkü ile alıp dönüversin. Onun mal dünyasını Şehr-i Şirvan'a çekti. Kerem canın yurduna Şehr-i Şirvan derlerdi. Atasına Usta Badam derlerdi. Kendisi de marangoz, dülgerci ve afyon tiryakisiydi. Şehr-i Şirvan'a bir günlük yol kalınca Âşık Aydın bir atlıyı önden gönderdi. "Git, Ustaya müjdele, belli olmaz çoşarsa bir tenne, iki tenne verirse verir."

O adam atı öldürür gibi yapıp gidiverdi. Atı ölse itin ... "Oğlun Harmandeli'yi getiriyor.' diye varsam Usta beni nice ata bindiriyor, nice hibe veriyor." diye geldi Ustanın eşğine.

- Hey Usta ağa, müjde heey, müjde.

- Defol, yıkıl herif, oğlum mu oldu müjde diye bağırıp duruyorsun?

- Oğlun olmasa da Usta ağa, Rum vilayetinden Arslan Zengin'in kızı Harmandeli'yi Âşık Aydın Pir yenip Kerem cana bahşedip getiriyor. Mal, dünyası da yere göğe sığacak gibi değil.

Mal, dünya kulağa hoş şey. Öyle dedikten sonra dışarı çıktı:

- Han oğul, söylediğin gerçek mi?

- Usta ağa, inanmazsan birazdan görürsün.

- Ey han oğul, bu hoş haberi bulup gelişine göre “Dünya malı dünyada kalmıştır.” dedikleri yarın pazara gidip tütün almaya koymuştum. diye bir tanecik tenneyi eline çıkarıp verdi. Bu yiğit hoş olup dönüverdi:

Âşık Aydın da geldi mal dünyayı sürüp Ustanın evinin etrafında aklı, karalı koyun, büyük baş mal, boz deve yer bulamıyor. Bunlar gibi şeyi nerede görmüş bu usta. Ne yapacağını bilmiyor. Dışarı çıkıp, içeri girip, zıplayıp yürüyor. Pirin yanına gelip diyor:

- Üç koyun kessek, toy olur mu? Yoksa beşini keselim.

- Üçten, beşten de toy mu olur. Sen toyu ne bilirsin. Git, evine git, defol. Kendim toy yaparım.

- Peki peki Pirim. diye yaşlı kadınının yanına gitti.

Âşık Aydın Pir Şehr-i Şirvan'a tellal çektiriverdi; “Kerem canın on gece gündüz toy-temaşası var. Ozan olsun, sazende olsun, at koşturan olsun, pehlivan olsun, zengin, fukara olsun geliversin haaa.” diye. On gece gündüz toy yapıp ekmek isteyene ekmek, tenne isteyene tenne, armağan isteyene armağan. At koşturup, altın kabak attırıp, toyu bitirip, Harmandeli'yi Kerem cana muhkem nikah kıyıp verdi. “Kerem can alışsın” diye gene beş altı gün kaldı. Sonra izin alıp dönmek istedi. Kerem can söyledi: “İşte, bitir dedikleri gene istediğim zaman gelirim ya, bereket bulduğum yönümden kalmayayım ya.” diye Âşık Aydın'la gidiverdi.

Haberi kimden al, Harmandeli'den. Mal dünya elinde olduktan sonra üç yüz altmış bahçe yaptırıp, üç yüz altmış keniz tutup, köşk, saray kurdurdu. Eski yurdundaki gibi keyifte oluverdin.

Haberi kimden al, gelip Göroğlu'dan.

- Hey Köse, çay pulunu tükettik. Bir yol kesmeye çıkalım ya.

Kırk yiğidini alıp yol kesmeye çıktı. Bir sürü Osmanlı'nın kervanı sataştı. Bu kervanları indirip, malını zekât alıp, hattını verip, çay içip, sohbet edip oturdular. Göroğlu söyledi:

- Ey kervanbaşı, her zaman bu yoldan on, on iki gün önce geçiyordunuz ya. bu defa on, on iki gün geç kaldınız ya.

- Göroğlu yolumuzda Şehr-i Şirvan denilen yurt var idi. Orada Usta Badam denilen bir usta var idi. Onun oğluna Kerem derlerdi. Onun pirine Âşık Aydın derlerdi. Aşık Aydın Pir, Rum vilayetinde Aslan Zengin'in kızı Harmandeli'yi yenip alıp, Kerem cana bahşedip, on gün toy yaptı, biz onun toyunda eylendik.

Göroğlu'nun da işitmek istediği haberdirdi bu.

- Gidin, öşür, zekâtınızı geçtim.

- Göroğlu ağa, vermeyeceğin malı bağışlayıp oturma.

- On yıla kadar geçtim.

- Göroğlu ağa, bizimle alay edip oynama. On yılki zekâtını birleştirip alacak ağa derler sana. Ondan bize kolay olması için zamanında zekâtını aliver.

- Hay, inanmadınız ya. diye yazıp dilinden hat verip. "Senden kırk yıldan sonra zekât sorarım." diye mührünü basıp verdi. Kervanbaşı "Bizi Hüda bağışladı." diye yola revan olup gitti. Onlar gittikten sonra Göroğlu:

- Köse, ben o yıl bir yağmacılıktan gelirken Şehr-i Şirvan'a gitmiştim değil mi?

Köse de anlayışlı ya.

- Evet, gitmiştin Göroğlu. dedi.

Yoksa gitmediğini biliyor.

- O zaman ganimetten, getirdiğim atlardan bir adama borç at satmışım. Yarı pulunu almışım, yarısı borç kalmıştı. Bu yıl hesaplayıp görsem on sekiz yıl olmuş. Sen kırk yiğit ile kaleye dön. Ben borcumu alıp döneyim.

- Ey Göroğlu, kırk yiğit kaleyi kendisi bulamıyor mu? Ben seni uğurlayıp döneyim.

Kırk yiğidini gönderip Köse Göroğlu'yla birlikte gidiverdi. Bir müddet yürüdükten sonra dedi:

- Köse uğurlayandan yoldaş olmaz. Dön şimdi.

- Göroğlu ağa, akşam bir yerde kalalım. Yarın sen oraya, biz buraya oluruz ya.

Akşam bir yerde kaldılar. Ertesi gün Göroğlu tan açılınca kalkıp atı eyerliyor. "Köse, kırlara nasihat ver, Övez Can'a talim ver." dedi. Köse de hiç ilgilenmeden Bozduman'ı eyerliyor.

Göroğlu atlanıp gidiverdi, Köse de peşine düşüp gidiverdi.

- Köse, sen kal denildiğinde kalmıyorsun. Haberini versene.

- Sen haberini ver. dedi Köse.

- Benim haberim o söylediğim haber ya.

- Ey Göroğlu, yumruk gibi küçüklüğünden beri peşinde gezip dolaşıyorum. İşin geldiğinde peşinden kalmıyorum. Şehr-i Şirvan'da yarı kuruş hakkın olmadığını biliyorum. Doğrusunu söyleyen olmuyor mu işte?

Göroğlu kah kah gülüp “Köse, sana doğrusunu sazla beyan edeyim.” diye bir söz söyler oldu:

Bir sözüm var, Sapar Merem,
Ben bugün Şirvan'a gidem,
Ülkeden olma sen bî-gam,
Beylerden pinhana gidem.

Tahtın üstünde oturdu,
Bizim ile sohbet kurdu,
“Gel sen.” diye vaat verdi.
O, aht-i peymana gidem.

Arzım var, yâre yetmeye,
Çalıp narından tutmaya,
Kol salıp bile yatmaya,
Gözleri mestana gidem.

Aşk yoluna düşen adam,
Yâr yoluna koyar adım,
Toy başlamış Usta Badam,
Koşup pehlivana gidem,

Göroğlu der, yandırmaya,
Ak sineyi döndürmeye,
Matlubum değerlendirmeye,
Harmandeli kıza gidem.

Bu sözü söyledikten sonra Köse de kık kık gülüverdi.

- Göroğlu, dün söyleseydin dün dönerdim ben. şimdi ben döneyim Göroğlu.
Döneyim, lakin ...

- Köse, lakinin ne senin?

- Lakinim Göroğlu, bu dutarım köhnelmiş, pek neşelendirmiyor. O Usta Badam'ın kendisi çok ince bir usta diye duyuyorum. Ondan bir düzgün dutar getirip ver. Başka da bir iki ağız gizli sözüm var. Ben de sana sazla beyan edeyim. diye Köse de bir söz söyler oldu:

Göroğlu Bey bir arzım var,
Bana bir güzel saz getir.
Bir yâr diye oldum intizar,
Güzel gamzeli naz getir.

Gezdim, atan kaşında,
Külfet kalmadı başımda,
Olsun yirmi yaşında,
Dal boylu, ceylan göz getir.

Koç yiğit, sen vaktin hoştur,
Nere gitsen yolun boştur,
Ben bir yaşlı, gönlüm kıştır,
Bana bir bahr-ı yaz getir.

Çok külfet serime indi,
Benim işim zordur şimdi,
Kırk gün oldu evim sindi,
Her ne getirsen tez getir.

Göroğlu Bey bir ad eyle,
Geçenlerin yâd eyle,
Sapar Merem'i şâd eyle,
Bize bir semiz kız getir.

Bu sözü söyledikten sonra Göroğlu dedi:

- Pekâlâ, Köse, ikbalinde ne varsa göreceksin ya. diye Göroğlu sürüverdi. Köse de döndü. Bir müddet yürüdükten sonra Köse gene kovup yetti.

- Köse, niye geldin gene de?

- Eee Göroğlu ağa, gelmemin sebebi; biraz önce sözünde “İkbalindekini göreceksin.” diye şüpheli bıraktın. Eğer bulursan saf bir semiz kız, olmazsa herhangi bir dişi insan teni olur. Hiç boş gelme.

Göroğlu:

- Peh Köse, acizleniyorsun ya. diye sürüp gidiverdi.

Aşka düşen adam basmış ata kamçıyı. Yol uzak, söz kisasına iyi. Sürüp Şehr-i Şirvan’a gelip bir adamdan sordu:

- Hov koca, Usta Badam’ın evi hangisi?

- yahşı yiğit, o büyük bağı görüyor musun?

- Görüyorum. – Onun berisindeki kısacık bina Usta’nınki. Bağ da Harmandeli’nin.

Muhkem öğrenip, sürüp gidiverdi. “ Usta’nınkine varsam bir bahane ile varmalı.” Dutarını kabından çıkarıp, eyerin taşına vurarak bir iki yerinden delik açtı.

Göroğlu Usta’nın dükkânının önüne gelip, kendisini sahra adamı gibi gösterdi:

- Hey Usta ağa, evde misim hov?

- Usta da dükkânında susup oturuyor, “ Bu ne biçim sahra adamı herif.” siye.

Çok bağırıp durduğu için Usta da içerden bağırdı.

- Hey beni sağır diye mi duydun hey?

- Ne oldu Usta ağa?

- Fazla bağırıp, selam verip geliyorsun.

- Fazla selam verdiğimde çocuğun mu düşüyor Usta ağa?

“İnip onunla haberleşeyim ya.” diye hemen attan inip, atın demir mihini meydana çıkıp, şıkırdaya şıkırdaya içeri girdi Göroğlu.

- Usta ağa Selma ise dışarıda verdik. Gel bir görüşelim.

- Defol ya, yıkıl ya. Kabe’den mi gelmişim ben görüşmeye.

- Usta ağa, adam dediğin böyle inatçı, yaramaz olmaz. Benim bu dutarımın bir iki yerinden delik açılmış. Onu yerli yerinden tamir edip ver.

- Senin burada kiraya tuttuğun ustan mı var? diye elinden kanırtıp, alıp doğru vurdu duvarın yüzüne. Pare pare etti.

- Bunu ne yaptın Usta ağa?

- Bunu öyle yaptım.

- Onu öyle yapma Usta ağa. İkimiz kardeş olalım. diye Usta’nın kazıktaki dutarını alıp, kendi sazı ile kendine bir söz söyleyip versin bakalım:

Seni diye geldim Çandibil'den,
 Usta Badam, küffar, kardeş olalım.
 Sazımı sindirip sefil olmuşum,
 Usta sazımı yap kardeş olalım.

Seyran ettim Çandibili'n düzüne,
 Kurban olam çırakların gözüne,
 Ustam sedef koy sen dutar yüzüne,
 Usta sazımı yap kardeş olalım.

Usta sen, ustam sen dayanma güce,
 Evini göçürüp koyarım uca,
 Hemen can veririm eyri kılıca,
 Usta sazımı yap kardeş olalım.

Usta sen, Usta sen kılma bahane,
 Avazın düşmüştür cümle cihana,
 Bu gece mihmanım kıza, civana,
 Usta sazımı yap kardeş olalım.

Buradan geçmiştir erenler, pirler,
 Kırat'a binince titreşir yerler,
 Beni tanımasan Göroğlu derler,
 Usta Badam, yap sen, kardeş olalım.

Bu sözü söyledikten sonra en sonunda Göroğlu'nun adı geçti. Göroğlu'nun şanı, şöhreti bu yalancı dünyaya dolup gitmişti.

- Hey Göroğlu diyorsun, nerede gördün?

- Usta ağa, sen nerede gördün de geziyorsun? Biz Göroğlu'nun kendi olsak ne yapacaksın?

- “ Çardağlı Çandibil'de Göroğlu adlı er türemiş.” diye duyuyorduk sen o musun?

- Ta onun kendisiyim Usta ağa.

- Ay, ay, Göroğlu. “Tanımayan saygı göstermez.” demişler. Hadi elini ver görüşelim. Salam-u Aleyküm Göroğlu ağa, seni, Göroğlu’yu sabahtan tanımadan oturmuşum.

- Hey Usta ağa, şimdi de saygı göstersen olur.

Eee, Usta’nın koncuna kor koyulmuş gibi oldu. Biraz önce bir sözünde “Bu gece mihmanım.” dedi. Bu söz Usta’nın hoşuna gitmedi. Usta’nın iki çırağı vardı.

- Bunu o dükkâna götürüp dutarını hemen tamir edin. diye Usta yalandan gösteriş yapıyor.

- Göroğlu, bu gece kalacak mısın, yoksa dönecek misin?

- Dutar yapılırsa dönmek istiyorum.

- Göroğlu, dutarını çıraklar tamir etti.

- Öyleyse döneyim Usta ağa.

- Göroğlu. “Ağaç yaşlanır kuş konar, adam adama rastlar.” demişler. Bir sebeple gelmişsin. Bu gece kalsan nasıl olur?

“Kal” demiyor da “Nasıl olur?” diyor Usta.

Göroğlu da:

- Ey Usta ağa, “Yalvarmak zordan kötü.” demişler. Kalacaksak kalalım. diye bağdaş kurup oturuverdi.

Usta’nın bir damızlık koyunu vardı. “Bir hızlı dam getirip kuzuyu hemen kessin.” diye çıraklarına emretti. Karısına da:

- Sen de ekmeği tez getir. dedi. Usta “Erkenden ziyafetini versek dönmez mi ya?” diyor. O koyunu derisinden çıkardığı an kazana attı. Karısı da tandırdan ekmeği getirdi. Koyunun eti beş, altı baş kaynadı.

- Ey Göroğlu, tütün biraz midemi boşaltıverdi. Bu vakit bir şeyler atıştırılalım. Kalanı da pişiversin ya.

Tabağa birazcık ekmeği doğrayıp çorba koyup getirdi. Usta ile ikisi aldılar ortaya. Beş altı defa aldıktan sonra Göroğlu’nun yanında bayıltıcı ilacı vardı. Usta gözünü kaçırdığı zaman tabağa bırakıverdi.

- Ey Usta ağa, benim işim tamam. diye geri çekilip oturdu. Onun peşinden Usta da bir iki yaprak ekmeği yiyip, yıkılıp geçti kendinden.

Göroğlu tabağı çıraklarına alıp verdi, “Ustanızın artığı, Göroğlu’nun artığı, şifa niyetine.” diye. Bir iki ağız yiyip onlar da geçti kendinden.

Usta’nın karısı da: “Allah’ım misafire pişmiş yemek, bunun tuzu nasıl olmuştur.” diye o tarafına bakıp, bir kaşık çorba içip bu da geçti kendinden. Kaldı bir

tek kendisi dimdik. O zamana kadar o yahni de muhkem pişti. Çıkarıp, sofranın üstüne koydu. Soğutup yutmaya başladı. Elinin götürdüğü, ağzının sığıdığı, bir koyunun etini yedi. Gün battı. Atını çekip, mızrağını sürükleyip, Harmandeli'nin bağına yürüyüş etti. Gelse ki, kapıcılar kapıyı bent etmiş idi. Vuruverdi gürültüyü. “Eskiden iyi bildiğim yerdir, tanıdığım yerdir. Harmandeli’ye ‘Göroğlu geldi.’ Deseniz ‘Niçin kapıyı açmadınız?’ diye hepinizi kırar şimdi.” diye veryansın edip kapıyı açtırdı. İçeri girip, kapıyı kendisi kilitleyip, anahtarını kendi cebine koyuyor, “Biriniz benim atıma binip kaçarsınız.” diye Harmandeli’nin at tavlasında atını bağlayıp, balçıktan yapılmış sekinin üstüne örtüsünü atıp, atını bağlayıp, balçıktan yapılmış sekinin üstüne örtüsünü atıp, yastığı da dirseğine atıp, serilip yatıyor, “Kendisi gelip ilştirip götürmese varmam.” diye rahat yatıyor.

Harmandeli de onun geldiğini işitmiş. “Kendisi gelmezse ben de alıp gelmem.” diye nazla oturuyor. Göroğlu balçıktan yapılmış sekinin o tarafına bir varıyor, bu tarafına bir dönüyor. Her zaman bir tırın tırın dutarına vuruyor. Atına ot veriyor, yem veriyor, giydiriyor, gece yarısı yaklaşıyor. Onun yanına gelen adam yok. “Allah’ım vaadinde bulunmayacak mı bu yoksa hasta mı olmuş? Gel, ona sazla bir bağırıp göreyim. Eğer gelmezse sonra haberleşirim ya.” diye dutarını eline alıp, ağzını asumana vurup bağıriversin:

Vaadine geldim yârin,
Dediği söz boş mu odu?
Yetmedi mi gül, gülzarı,
Yaz günlerin kış mı oldu?

Arzım yetişmez hanına,
Kurban olayım canına,
Niçin gelmedin yanıma?
Dediğin söz boş mu oldu?

Nazlı yâr evden çıkmadı,
Yüzüme gülüp bakmadı,
Ya geldiğim bî-hak mıydı?
Bize bî-hoş mu oldu?

Göroğlu Bey, geldi kahrım,
 Niçin işitmez sen zarım,
 Yirmisine yeten yârim,
 Bura gelip genç mi oldu?

Böylece bağırıyor, il, ulusu uyandırıp. Harmandeli, cariyesine söyledi:

- Git, gelsin.

Cariye gelip:

- Seni bibim çağırıyor. dedi.

Hiçbir şey anlamayan kişi oldu.

- Bibin kim senin?

- Bibim, Harmandeli.

- Peki, işte vardık hemen.

Harmandeli de “Bu gelmiş ya. İyiden kötüden vaatte bulunmak gerek.” diye oturuyor.

Vaatlisi gelmiş insan Göroğlu gelmeden önce haremine girip, süpürüp, her türlü güllerden koyup, döşeği serip, kendisi de giyinebildiğini giyinip, takınabildiğini takınıp, haremde garçgay kuş gibi heyecanlanıp oturuyor.

Göroğlu da dutarı eline alıp, deri elbisesini üzerine hafifçe atıp, bir evin tek horozu gibi olup pat patlayarak bu da yürüdü. Geldi sarayın eşiğine, selam verdi.

Harmandeli:

- Göroğlu, senin de dutarın var imiş. Biz de dutar alalım. diye oyun edip birbirine karşılıklı söz söyler oldular:

Göroğlu: Civan her yeri gezen sen,
 Eğer tutsam nice olur?
 Dönüp haberdar olunca,
 Belinden öpsem ne olur?

Harmandeli: Belimden öpsen duyarlar,
 Şirin canın kıyarlar,
 Alıp, çöl yerde koyarlar,
 Kul diye satsam nice olur?

Göroğlu: Kul gelmez mi gitse ilden,
Âşık dönmezmiş bu yoldan,
Diledim, vermedin gülden,
Bahçene girsem nice olur?

Harmandeli: Ne işin var gülüm ile,
Günüm geçer zulüm ile,
Ter kınalı elim ile,
Kendim öldürsem nice olur?

Göroğlu: Aşığı öldürmek sevaptır,
Göğsün üstü güzel aktır,
Ak memen bize yaylaktır,
Çıkıp bir yaylasam nice olur?

Harmandeli: Harmandeli geldi dile,
Sen bir bülbül kondun güle,
Ben bir suna gölden göle,
Uçarak çıksam ne olur?

Göroğlu: Göroğlu gezer kuş gibi,
Sinelerin gümüş gibi,
Alıcı kartal kuş gibi,
Dönüp avlasam nice olur?

Bu sefer Harmandeli ona bilerek yenildi. Sonra da söyledi:

- Göroğlu, sen bu sefer yendin ya. Geçen sefer geldiğinde bu sözünü bulup söyleseydin sen beni yenerdin de, alırdın da. Hüda Taala, evvel ikimizin yıldızını kavuşturmamış.

- Başka zaman kavuşturmasa da bu gece kavuşturmuş. Diye dutarını duvara yaslayıp döşeğe kendisini attı Göroğlu.

- Ey Göroğlu, yatacaksan şimdi acele etme. Ben sana yemek pişirtiyorum.

- Ey, ben yemek yükümü tutmuşum.

Bir adam döşekte kucak açıp yattıktan sonra kendisine sıra geldi. Yüzlerine yağ sürüp verip, zülüflerine kına vurup, yumuşak mendille başını bağlayıp, ipek gömlekli sınavdan geçecek gibi olup Göroğlu'nun kucağına girdi. Muradına erdikten sonra Göroğlu bir elini Harmandeli'nin koltuğunun altından geçirdi. Bir elini de omzunun üstünden sardı. On parmağını birbirine tarakladı. Ayağını da ayağının arasından o tarafa geçirip onu da tersine kanırtıp dört örüm yaptı. Olup yatışları tam Kazak'ın kuru kavunu gibi.

- Göroğlu, ayrılırsın desem daha pekişiyorsun ya.

“Kime dedin?” de demiyor. Sesini çıkarmadan buharlanıp yatıyor. Harmandeli'nin kendisi kalkmak istese beraber kalkıyor.

- Hey Göroğlu, bu taraftan gün doğup geliyor. Ayrılısana.

- Günün doğmasının sonu mu şimdi bu?

- Göroğlu, sonunu da bilmem önünü de. Ayrıl.

- Şimdi gitsem ne zaman geleyim?

- Hayır gelme.

- Bir ayı geçirip bir geleyim.

- Hayır, asla gelme.

- Üç ay geçirip bir geleyim.

- Hayır, gelme Göroğlu.

- “Gelme, gelme.” adam keyif bulduğu yere dönüp gelmez mi?

- Bir müddet ayrıl. Bunun istişaresini sonra yapalım.

Göroğlu ayrıldı. Atını eyerleyip, Harmandeli'nin karşısına gelip dedi:

- Harmandeli, üç ay geçirip geliriz.

- Göroğlu, hizmetim sana şu anda fazlasıyla oldu. Hiç gelme ne olur.

- Fazlaysa benim kazancıma yükle. diye gitti. Gün çıkınca Usta'nın evinin yanına geldi. Usta da sapur supur olup, işlenmiş yerde güneşlenip oturuyor.

Usta'nın eskice bağı var idi. Orasından, burasından yıkılmış yeri vardı. Göroğlu baktı ki, o bağı içinde kız geziyor, kaz gibi nazlanıp. Usta'nın kızları idi. Göroğlu onların birini almaya fırsat aradı. “Köse bana ‘Kız getir’ demişti ki, aklımdan çıkmış ya. Ben de at salsam, bunlar da bir yana kaçsa, bir yerine ağaç deyip, duvar deyip zarar vermeyim.” diye gelip Kırat'a su içiren kişi oldu. Atın suyuna dokunan kişi olup o yana, bu yana at salıyor. Atı, kendisi bambaşka yiğit olduğu için kızlar da ağzını açıp duruyorlar. O yana, bu yana geçince her geçtiğinde yakınlaşıyor. Bir yaklaşıp geldiğinde atın dizginini koyverip, karnından geçirip çift kamçı vurdu. Göz açıp

kapatana kadar yakınına geldi. En büyük kızın omzundan tutup garçgay kuş vurmuş gibi alıp gitti. İki kız evlerine doğru verdi yaygarayı. Annesinin yanına gelip sözünü de anlatamıyor.

Haberi kimden al? Bu kızları besleyip, süsleyip gezen bir hizmetçi vardı. Adına Gülnişan derdi. Bu hizmetçi gördü. Bu akşam olan işlerden de haberdar idi. Koştı Usta'nın yanına doğru. Usta da güneşlenip, gelip, "Nefesimi alayım." diye balçıktan yapılmış sekiye sırtını verip oturdu. Hizmetçi şairlik yapıp, Usta'ya bakıp bir söz söyledi:

Koç yiğitten haber yetti,
Ne bağ duydu ne bağbanın,
Usta Badam kızın gitti,
Ne bağ duydu ne bağbanın.

Dünya öz derdini bildi,
Seni yavuz güne saldı,
Bir harami herif geldi,
Ne bağ duydu ne bağbanın.

Bezm ile şarap eyledi,
Dünya derdini neyledi,
Akşam gelinin yayladı,
Ne bağ duydu ne bağbanın.

Gülnişan, ağladım, güldüm,
Ömrün kısalığın bildim,
Büyük bibimden ayrıldım,
Ne bağ duydu ne bağbanın.

Bu sözü işitip Usta çayını içmemiş, nargilesini çekmemiş, afyonunu atmamış, kafası yerinde değil. Onun söylediğini anlamıyor.

- Niye gürültü edip duruyorsun?

- Zehir gürültü edip duruyorum. Dünkü adam evinde olup, dutarını yaptırıp, koyununu yiyip şimdi büyük kızını götürdü.

- Ne zaman gitti?

- Biraz önce.

- Atı getiriver. dedi.

Evin güneşinde bir at duruyordu. Hizmetçi ipi çözüp, üstüne bir boş palan atıp, balçıktan yapılmış sekiye yaslanıp durdu. Usta da sapur supur olup geliyor.

- Hey Usta, peşinden yetip tırnağınla mı savaşacaksın? Silah götür.

İçeri girip testeresini aldı eline.

- Onu götürüp ağaç mı kesip vereceksin?

Onu bırakıp oyma kalemi aldı.

- Onu götürüp borucuk mu yapıp vereceksin?

Gene içeri girdi, zavallının kendi silahları ya. Peh, baltadan küçük, el nacağından büyükçe bir nacak ilişti eline.

- Başka silahın yok mu?

- Bununla da yetsem Göroğlu'nun peşinden ensesinden bir vursam öldürürüm inşallah. Getir atı hemen.

Palanlı ata binip, nacağı beline kıştırıp, ipi katlayıp vura vura gidiverdi. Göroğlu da ardarda olduğu için fazla gidemiyor, kendi atının yürüyüşüyle gidiyor. O gün geçti, o gece geçti. Ertesi gün, gün mızrak boyu kalınca kovup yetti. Göroğlu'nun peşinden bir atlı peydah oldu. "Bu gelen Usta'dır ya. Peşimden yetse savaşıcak olur. Onun haksız yere kanına girip öldürmeyeyim. Ne çare bulsam buna?" Bir müddet sonra Göroğlu'nun karşısında büyük bir göl göründü. Dereden uzakta: "Allah'ım, onun kayalık yerinden geçsem benim peşimden yetişmek isteyip çamura batıp kalmaz mı ya?" diye kayalı yerden Kırat'ı suya salıverdi. Bazı yerde üzengiye çıkıp, bazı yerde karnını geçti su.

Usta da beyni yufka adam. "Bunun deresinden geçip karşıysından çıkayım." Diye düşünce aklına gelmedi. Kırat'ın peşinden Usta da atı suya saldı. Evvel de güneşte susayıp gelen at. İki günden beri kovup gelen at. İçi yanıp geliyor hayvancağızın. İki ayağını suya sokarak çenesini bastı. Usta budunu kısıp çekmeye başladı. İpsiz palan ileri kaymaya başladı. Usta çekiyor, palan ileri kayıyor. Bu gidişle yuları da koptu. Yelesinden tutup çek, ensesinden tutup çek, su gelip atının omzuna vurdu. Çamur atının dizine çıktı. Palan atının kulağına yetti. Usta da sağrısına vardı. Palanla yer değiştirdi zavallı. Atının sudan biraz içi kanıp, homurdanıp, dönüp bu yana doğru gitti, palandan ürküp. Usta da palan malanla gitti, şapırdayıp suya. Usta'nın eli atının kuyruğuna ilişti, muhkem tuttu, atı sürükleyip Usta'yı alıp çıktı. Usta giysisini, elbisesini burarak atını bağlayıp:

- Ey Göroğlu. diye bağırdı.

- Ne yapacaksın Usta ağa? dedi.

- Evimde oldun, helal ekmeğimi yedin, ekmeğim gözünü tutar. diye Göroğlu'ya bakıp Usta Badam beş kelime söz söyler oldu:

Koç yiğitin düşer yolu,
Bırak Göroğlu, naçarım.
Mert olurmuş Türkmen oğlu,
Bırak Göroğlu, naçarım.

Kırat'ın dağdan dönmez mi?
Bu canın pişip yanmaz mı?
Gene dutarın sinmez mi?
Bırak Göroğlu, naçarım.

Koç yiğidin sözü şanlı,
Gönlüm kuşumla canlı,
O başkasına nişanlı,
Bırak Göroğlu, naçarım.

Arzımı sana demiştim,
Şimdi canımdan doymuştum,
Başlığını alıp yemişim,
Bırak Göroğlu, naçarım.

Usta Badam yaman deme,
Bu fani dünyayı sevmeyi,
Beni bu töhmete koyma,
Bırak Göroğlu, naçarım.

Bu sözü söyledikten sonra Göroğlu bağırdı:

- Hey Usta ağa, “Başkasının nişanlısıdır.” diyorsun, “Başlığını alıp yemiştim.” diyorsun. Sen onu merak etme, kız senden çok imiş. O söylediğin adama bundan küçüğünü veriver.

- Hey herif, alay etme, onu kabul etmez.
- Onu kabul etmezse ondan küçüğünü ver Usta ağa.
- Dün, evvelki gün evimde oldun, helal ekmeğimi yedin, ekmeğim gözünü tutar.
- Usta ağa, yemiştin bir lokma helal ekmeğini yemiştin. Hemen bu tarafa

yağmacılığa geçerim. O zaman sana bir lokma helal ekmeğin yerine on tandır ekmek getirip vereyim Usta ağa. diye kulak vermeden sürüp gitti. Usta da baka baka kaldı. “Gel ya. Kız ise gitti. ‘Yatıp kalmaktansa atıp kal.’ demişler.” O nacağını döndürüp doğru attı, kendisinin görebileceği yer kadar yerde culp edip suya düştü.

Usta kızından da ayrılıp, nacıktan da ayrılıp, atına binip dönüversin. Göroğlu, Usta’nın kızını ardına alıp sürüversin.

Haberi kimden al? Gelip Köse’den al. “Göroğlu öldüyse ölmüştür. Ölmediyse bugün, yarın bir yerden çıkar.” diye günde bir menzil, iki menzil Göroğlu’nun geleceği yolu teftiş edip geliyor Köse. Bir gün söyledi: “Kalede benim çiftçiliğim mi kalıyor? Önüme çıkanaca gidiveriyim ya.” çay, tütün, külçe alıp Köse gidiverdi.

Bir gün yol yürüyüp ikinci gün bir meydanda geliyordu. Köse’nin önünde bir karaltı peydah oldu. Bakıp durdu. Kırat’ı tanıdı. “Bu gelen Göroğlu hov Hüda’m. İyi, kötü birşey getiriyorsa iyi.” diye vuruverdi Bozduman’a kamçıyı. At koşa koşa yolun her tarafına bir çıkıyor. Yoldan çıkmasının sebebi karaltının tek olduğunu, iki olduğunu bilmek istiyor. Baktı ki, o karaltı çift olup göründü. “Berçey getiriyor ya Hüda’m, kız ise iyi ya.” diyor. Bu gelişte ses yetecek kadar meydana geldiler. Köse el bağlayıp haykırıp selam verdi. Gene atlanıp beraberlerinde sürüverdi. Köse baktı ki, Göroğlu’nun sırtında bir kız oturuyor. Tarifini söyleyip sonuna çıkmak mümkün değil. Tam garçgay guş gibi ürkek oturuyor. Köse sahibini bulmuş it gibi yalakalık edip kah önüne geçiyor, kah yanından geçiyor.

- Göroğlu, senin gibi koç yiğit Âdem’den Hatem’e hiç türeyemez. Ben de senin olmadığını hissettirmemiştin. Övez Can’ına talim verip, kırklarına nasihat verip, at, araba, kağnındaki öküzünü de yatırmadık. Tohumuna kadar serpiyorum.

- Ay Köse, senin eşin benzerin bulunmaz.

Kalesine gelip Göroğlu söyledi:

- Evvel atamın, babamın danışmanı Köse, sonra kendi danışmanım Köse. ...

Köse’ye on gece on gündüz toy-temaşa yapıp, ekmek isteyene ekmek, tenne isteyene tenne, armağan isteyene armağan, at koşturup, altın kabak attırıp, ozan söyletip, toyu bitirip, bir molla getirip, Usta’nın kızını Köse’ye muhkem nikâh kıyıp verdi.

Toy bittikten sonra:

- Köse, benden noksanın kaldı mı? dedi.

- Hayır, noksanım kalmadı. Dünya durdukça dur. Maksadına yet kardeşim. Fakat, bir tanecik noksanım oldu ya kardeşim.

- Köse, nasıl noksanın var?

- Olur, olmazsa söylediğin yaramazca türkülerin çoktu, benim toyumda onu söylemeyi akıl etmedin.

- Peh Köse, sana oradan buraya kız getirip veren adam türkü söylemeyi akıl etmez mi! Türkünü boyunla denk edeyim. diye bir söz söyler oldu:

Ey yârenler, Müslümanlar,
Olan gönlüm, olan gönlüm.
Yalancı, fani dünyaya,
Gelen gönlüm, gelen gönlüm.

Aşkın şarabından doyup,
Ak yüzüne zülfün yapıp,
Ak göğsün göğsüme koyup,
Eğlen gönlüm, eğlen gönlüm.

Çektiğim cevri-cefadır,
Sürdüğüm zevk ü sefadır,
Yalan dünya bî-vefadır,
İnan gönlüm, inan gönlüm.

Göroğlu, düştüm boynuna,
Hiç kim dayanamaz oynuna,
Harmandeli kız oynuna,
Giren gönlüm, giren gönlüm.

Bu sözü söyledikten sonra Köse:

- Kardeşim maksadına yet. diye haremine yönelip gitti. Vardı hareminin eşğine, Ağayunus Peri: ‘Geliver.’ diye elinden tutup, varıp ustanın kızı ile Köse’yi elele tutuşturup, yorganlarına sarıp, Göroğlu’nun yüzüne bakıp, gülümseyip beraberce dönüverdiler. Usta’nın kızı ile Köse muradına erip yatıversin.

ÖZ GEÇMİŞ

KİMLİK BİLGİLERİ

Adı Soyadı : Elifcan Kaya
Doğum Yeri : Uşak
Doğum Tarihi : 26.07.1992
E-posta : Elifcan.kaya.elifcan@hotmail.com

EĞİTİM BİLGİLERİ

Lise : Soma Anadolu Öğretmen Lisesi
Üniversite : Ege Üniversitesi- Türk Dili ve Edebiyatı
Yüksek Lisans : Pamukkale Üniversitesi – Halkbilimi Ana Bilim Dalı
Doktora : -
Yabancı Dil : İngilizce